

27 1 1958

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ROČNÍK V, ČÍSLO 6

1957

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED, BRATISLAVA

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník V, 1957, číslo 6

Toto číslo bolo redakčne dohotovené 10. októbra 1957

OBSAH

Andrej Lantay, Využívanie ekonomických zákonov — základ zvýšenia účinnosti riadenia československého hospodárstva	473
Gunther Kohlmei, Októbrová revolúcia — začiatok prechodného obdobia svetovej hospodárskej sústavy	494
Gerhard Brhlovič, K ekonomickému hodnoteniu pôdneho fondu	510
Jozef Vojtko, Niektoré otázky vzájomného vzťahu určovania cien a merania rentability v socialistickom národnom hospodárstve	529
Jozef Turčan, Poznámky k úprave výkupných noriem	544

OHLASY

Jozefa Judtová, Úroveň produktivity práce na štátnom majetku Zvolen	555
---	-----

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

Pavol Turčan, Zpráva zo študijnej cesty do Juhoslávie	561
Štefan Heretik, Prehľadenie spolupráce s ekonómami NDR	563
Ján Svetoň, 30. zasadnutie Medzinárodného ústavu štatistického v Štokholme	566

RECENZIE

Ján Bača, Rozvoj základného výrobného fondu JRD	570
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Андрей Лантай, Проблемы использования экономических законов в управлении народным хозяйством	473
Гюнтер Колмей, Октябрьская революция — начало переходного периода мировой экономической системы	494
Герхард Брглович, К экономической оценке земельного фонда	510
Йозеф Войтко, Некоторые вопросы взаимного отношения цен и измерения рентабельности в социалистическом народном хозяйстве	529
Йозеф Турчан, Замечания к коррективам норм государственных поставок	544

ОТЗЫВЫ

Йозефа Юдтова, Уровень производительности труда в госхозе Зволени	555
---	-----

ИЗ НАУЧНОЙ ЖИЗНИ

Павел Турчан, Соединение о научной командировке в Югославию	561
Штефан Геретик, Углубление сотрудничества с экономистами НДР	563
Ян Светонь, 30-ое заседание международного статистического института в Стокгольме	566

РЕЦЕНЗИИ

Ян Баца, Рост основных производственных фондов в сельскохозяйственных кооперативах	570
--	-----

Redakčná rada: Pavol Turčan (hlavný redaktor), Vlastislav Bauch (výkonný redaktor), Michal Faltan, Ján Ferienc, Štefan Heretik, Andrej Lantay, Pavol Rapoš, Jozef Rosa, Oto Roth a Ján Svetoň.

Adresa redakcie: Bratislava, Vajanského nábr. 2, tel. 323-02.

ANDREJ LANTAY

VYUŽÍVANIE EKONOMICKÝCH ZÁKONOV — ZÁKLAD ZVÝŠENIA
ÚČINNOSTI RIADENIA ČESKOSLOVENSKEHO NÁRODNÉHO
HOSPODÁRSTVA

Otázka zvýšenia účinnosti riadenia národného hospodárstva sa dostala do stredu pozornosti celej našej verejnosti. Stojí v popredí diskusie, otvorenej listom ÚV KSČ o plnení uznesení celoštátnej konferencie. Opatrenia, týkajúce sa nových metód riadenia, plánovania, financovania a organizácie priemyslu, budú mať veľký dosah pre celé naše národné hospodárstvo, pre zvýšenie jeho efektívnosti.

Zásady zvýšenia ekonomickej účinnosti riadenia priemyslu, ktoré formuloval ÚV KSČ, vychádzajú zo skutočnosti, že využívanie predností socialistického výrobného spôsobu závisí od úrovne a metód našej hospodársko-organizačnej práce, opretej o politickú mobilizáciu nás. Prednosti socialistického spôsobu výroby boli jasne preukázané mohutným rozvojom nášho národného hospodárstva, aký kapitalisti nedosiahli a dosiahnuť nemohli. Avšak určité nedostatky v riadení národného hospodárstva znemožňovali plné, dôsledné uplatňovanie týchto predností. Ide teraz o to, pozdvihnúť úroveň riadenia na vyšší stupeň a tým dokonalejšie a plnšie využiť prednosti socialistického zriadenia, aby sme predstihli kapitalistické štáty nielen v tempe rozvoja, ale aj vo vyššej produktivite spoločenskej práce, v efektívnejšom využívaní ľudských a hmotných zdrojov.

Jedna zo základných myšlienok, z ktorých vychádzal ÚV KSČ, je, že úroveň riadenia závisí do značnej miery od hĺbky poznania a využívania objektívne pôsobiacich ekonomických zákonov, a to najmä zákona proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva, zákona hodnoty a zákona rozdeľovania podľa práce.

Riadenie socialistického národného hospodárstva môže byť len vtedy účinné, keď prizerá na základné ekonomické procesy, vyjadrené v ekonomických zákonoch, keď pristupuje k riešeniu hospodárskych otázok s plným uvedením a znalosťou ekonomických procesov, prebiehajúcich v spoločnosti, a so správnym ocenením možností, ktoré dáva socialistická ekonomika. Ekonomická veda je veľa dlžná praxi budovania socializmu pri vysvetľovaní základných problémov využívania ekonomic-

kých zákonov socializmu. Medzi ekonómami socialistického tábora panuje ešte mnoho protichodných názorov, sú mnohé nejasnosti a nedoriešené otázky v oblasti využívania ekonomických zákonov socializmu. Dogmatizmus a voluntaristické tendencie pri vysvetľovaní pôsobenia ekonomických zákonov a ich využívania na dlhé roky umŕtvili tvorivú prácu v ekonomickej vede, takže dnes je konkrétne skúmanie týchto otázok vlastne len v začiatkoch. Na druhej strane sa zase dostali niektorí ekonómovia pri hľadaní nových ciest riadenia národného hospodárstva na pozície revizionizmu, opúšťajú pôdu marxizmu-leninizmu a navrhujú nové metódy, pri ktorých sú porušované najzákladnejšie princípy marxisticko-leninskej teórie.

V tomto článku chcem prispieť do diskusie o zvýšení účinnosti riadenia nahodením niekoľkých teoretických otázok, týkajúcich sa využívania ekonomických zákonov pri riadení národného hospodárstva. Chcem poukázať aj na nesprávnosť a nebezpečnosť niektorých revizionistických názorov na riadenie národného hospodárstva a na neopodstatnenosť a falošnosť tvrdenia odporcov socializmu, že socialistické plánované hospodárstvo je zásadne riadené administratívnymi a byrokratickými metódami, pretože nemá dosť stimulov pre rozvoj výrobných síl.

Dotknem sa najprv všeobecne otázky mechanizmu využívania ekonomických zákonov pri riadení národného hospodárstva, potom sa budem zaoberať problémom využívania zákona hodnoty, zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva a nakoniec sa pokúsím zaujať stanovisko k niektorým diskutovaným otázkam.

Využívanie ekonomických zákonov

Základom plánovitého riadenia národného hospodárstva musí byť predovšetkým *poznanie* objektívnych ekonomických zákonov. Len znalosť podstaty a pôsobenia ekonomických zákonov umožňuje postaviť hospodársku politiku socialistického štátu na vedecký základ a dáva predpoklady pre ich využívanie. Avšak aj otázka, *ako využívať* ekonomické zákony, má pre riadenie národného hospodárstva mimoriadnu dôležitosť. Hospodárska politika socialistického štátu si musí zo znalosti ekonomických zákonov vyvodit' určité závery, ktoré potom prenáša do praxe. Na jednej strane si musí určiť hlavné smery rozvoja hospodárstva, na druhej strane musí určiť metódy, páky, formy, ktorých uplatnenie v praxi umožní správne využitie ekonomických zákonov a tým aj dosiahnutie vytýčených cieľov v rozvoji hospodárstva.

Voľba foriem, metód a pák na využitie ekonomického zákona, čiže na vedomé riadenie určitého ekonomického procesu žetateľným smerom, nemôže byť ľubovoľná. Spoločnosť a jej orgány si nemôžu svojvoľne určiť, akým spôsobom budú využívať určitý ekonomický zákon. Musia

rešpektovať jeho podstatu a podmienky pre jeho pôsobenie, ináč sa nevyhnú negatívnym dôsledkom pre národné hospodárstvo. Napríklad chozrasčot je metóda, založená na využívaní zákona hodnoty, na porovnávaní nákladov a výsledkov výroby v peňažnej forme. Chozrasčot stavia finančné postavenie podniku do závislosti od efektívnosti využívania jeho zdrojov a tým vyvoláva stimuly na zlepšenie hospodárenia podniku. Avšak požiadavkou pre správne uplatnenie tejto metódy je hospodárska a operatívna samostatnosť podniku. Keďže veľkou centralizáciou právomoci a administratívnymi metódami riadenia sme príliš obmedzili hospodársku samostatnosť podnikov, chozrasčot bol neraz formálny, málo účinný.

Využívanie ekonomických zákonov predpokladá najst metódy a prostriedky, zodpovedajúce podstate a formám ich pôsobenia. Prírodné i ekonomické zákony vyjadrujú objektívnu spojitosť javov, existujúcu nezávisle od vedomia a vôle ľudí. V prírode je však zákon výsledkom pôsobenia slepých, živelných síl a v spoločnosti je výsledkom vzájomných vzťahov a pôsobenia ľudí. Ekonomické zákony sa prejavujú prostredníctvom ľudí, prostredníctvom ich stáleho, nevyhnutného, typického, opakovaného konania, určovaného ich ekonomickým záujmom. Táto skutočnosť má veľký význam pre poznanie a uplatnenie vhodných prostriedkov na využívanie ekonomických zákonov, pre zodpovedanie otázky, ako využívať ekonomické zákony.

Ekonomické zákony pôsobia prostredníctvom mechanizmov, založených na nevyhnutnom, typickom konaní ľudí, vyvolanom ich ekonomickým záujmom. V hospodárstve založenom na súkromnom, najmä kapitalistickom vlastníctve výrobných prostriedkov pôsobia ekonomické zákony prostredníctvom mechanizmov, ktoré sa vytvárajú živelne. Najtypickejším mechanizmom je živelný trhový mechanizmus.

Za socializmu, ktorého základ tvorí spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, využíva spoločnosť ekonomické zákony vedome. Pôsobia pri tom tiež ekonomické mechanizmy? Pôsobia tam, kde sú dotknuté záujmy ľudí, či už jednotlivcov alebo skupín. Určité opatrenia alebo inštitúcie, prostredníctvom ktorých využíva socialistický štát ekonomické zákony (napr. chozrasčot, mzdový, cenový, úverový, plánovací systém) vyvolávajú u jednotlivcov alebo skupín určité smery ich zainteresovanosti, určité stále tendencie, založené na typickom, opakovanom konaní, vedenom ich záujmom.

Socialistický štát má v rukách všetky dôležité páky rozvoja hospodárstva: plánovanie výroby, tvorbu cien, budovanie mzdového systému atď. Preto vedúce hospodárske orgány majú možnosť vytvárať vhodné mechanizmy vedome, plánovite a využívať ich v prospech národného hospodárstva. Ide pri tom o to, aby sa dobre predvídalo fungovanie takéhoto mechanizmu, aby sa predom poznalo, aké reakcie vyvolá u jednotlivcov alebo u skupiny ľudí. Ak sa to zanedbá, môže mechanizmus fungovať

nesprávnym smerom, proti záujmom národného hospodárstva, prípadne vyvolávať aj určité živelné tendencie.

Pri riadení národného hospodárstva ide teda o vytvorenie takých objektívnych podmienok, aby ľudia konali nevyhnutne v prospech národného hospodárstva, aby ich reakcia na tieto podmienky vyvolávala smer zainteresovanosti, spadajúci do jednej línie so záujmom spoločnosti. Pri všetkých hospodárskych opatreniach musí socialistický štát zabezpečiť, aby hmotná zainteresovanosť jednotlivcov alebo skupín bola zviazaná so záujmom spoločnosti. Vedomé vytváranie mechanizmov, pôsobiacich v záujme socialistického národného hospodárstva, je základom využívania ekonomických zákonov tam, kde sa má ovplyvniť konanie ľudí.

Vedomé vytváranie a využívanie týchto mechanizmov znamená nahraďiť administratívne metódy riadenia ekonomickými. Pritom musíme, pravda, uvážiť, že typické, nevyhnutné konanie ľudí, ich reakcie pri hospodárskej činnosti nie sú totožné za kapitalizmu a za socializmu. Závisia od spoločenského prostredia, od výrobných vzťahov. V socialistickom zriadení sa uplatňujú medzi ľuďmi vzťahy súdružskej spolupráce a vzájomnej pomoci, pôsobí čoraz viac poznanie jednoty záujmov pracujúcich so záujmami spoločnosti. Preto ekonomické motívy nie sú jedinými motívami pri hospodárskom konaní pracujúcich. Komunistická výchova, rast socialistického uvedomenia stále viac privádzajú pracujúcich k vedomému konaniu v prospech spoločnosti. Preto nejde a nemôže ísť *len* o využívanie ekonomického záujmu, hmotnej zainteresovanosti. Ale nemožno riadiť ekonomické procesy bez rešpektovania hmotných záujmov ľudí.

Mechanizmy, ktoré uviedla do života hospodárska politika (vytvořením príslušnej inštitúcie, ktorá vyvoláva reakciu ľudí na základe ich hmotného záujmu), pôsobia trvale v prospech národného hospodárstva alebo proti nemu podľa toho, ako je usmernený hmotný záujem. Presvedčovanie alebo administratívne zásahy môžu zmierniť prípadný nepriaznivý účinok takýchto mechanizmov, ale nemôžu tento účinok natrvalo prekonať, lebo nepriaznivá tendencia ostáva, kým sa nezmení dotyčná inštitúcia a mechanizmus ňou vyvolaný. To platí napríklad aj pri plánovacom systéme. Ujasníme si to na príklade.

Plánovací systém prostredníctvom direktívnych úloh, kontrolných čísel, systému ukazovateľov atď. zabezpečuje realizáciu určených proporcií. No len čo sa dotkne v pozitívnom či negatívnom zmysle ekonomického záujmu ľudí — napr. podniku — vyvoláva určité reakcie, ktoré môžu viesť k disproporciám, ak sa dobre nepredvídalo fungovanie takto vyvolaného mechanizmu.

Napríklad ukladanie ročného plánu podľa výsledkov dosiahnutých v predchádzajúcom roku stavia do nevýhodného postavenia podniky, ktoré dobre využili rezervy a dosiahli úspešné výsledky v predchádzajúcom roku. Toto automaticky vyvoláva snahu podnikov utajovať rezervy. Alebo hodnotenie činnosti podniku podľa plnenia plánu v bežnom

roku stavia podniky do situácie, že je pre ne výhodné mať nižšie plánové úlohy. To automaticky vyvoláva tendenciu po znižovaní ročných plánov, hľadať objektívne dôvody, pre ktoré nemôže podnik prevziať plánované úlohy. Tak je zhoršené využívanie možností, daných zákonom plánovitého rozvoja národného hospodárstva.

Podobne je to napríklad s uplatňovaním zákona rozdeľovania podľa práce prostredníctvom mzdového systému. Odmeňovanie podľa množstva a kvality práce je vyjadrené v tarifnom systéme. Ak zložka kvality práce nie je v tarifnom systéme dostatočne vzatá do úvahy, teda ak sú primálne rozdiely medzi jednotlivými triedami, resp. keď podiel tarifnej mzdy v zárobku robotníka je primálny a teda rozdiely v kvalite práce sa nedostatočne odrážajú v zárobku, reagujú na to robotníci automaticky tým, že nezvyšujú svoju kvalifikáciu, ba niekedy prechádzajú aj na menej kvalifikované práce.

Kontrola, príkazy, presvedčovanie môžu síce primäť podniky k odhaleniu určitých rezerv alebo k prijatiu vyššieho plánu, ale neodstránia nepriaznivú tendenciu. Podobne je to so zvyšovaním kvalifikácie robotníkov. Nepriaznivá tendencia sa dá odstrániť len zmenou plánovacieho, resp. mzdového systému.

Nazdávam sa, že vytváranie mechanizmov, založených na príslušnej inštitúcii, vyvolávajúcej vhodnú reakciu ľudí na základe ich hmotného záujmu, neobmedzuje sa len na využívanie zákona hodnoty a zákona rozdeľovania podľa práce. Je potrebné pri využívaní všetkých ekonomických zákonov, pokiaľ pritom ide o ovplyvňovanie konania ľudí, o regulovanie ich bezprostrednej činnosti. Uvedené príklady mali poukázať na túto potrebu napríklad v plánovacom systéme.

Treba podotknúť, že vytváranie takýchto mechanizmov nie je nijakým ústupkom živelnému pôsobeniu ekonomických zákonov. V kapitalizme pôsobia ekonomické mechanizmy živelne pod vplyvom slepo pôsobiacich ekonomických zákonov. V socializme však ide o vedomé, plánovité vytváranie podmienok pre ich fungovanie. Čím hlbšie poznáme tieto podmienky, čím lepšie vieme predvídať reakciu ľudí, čím pevnejšie drží socialistický štát v rukách páky hospodárskeho vývoja, tým menej priestoru budú mať živelné tendencie v reagovaní ľudí na tieto podmienky.

Samozrejme, treba odmietnuť použitie živelných mechanizmov, vyplývajúcich z trhových zákonov, ktoré navrhujú niektorí ekonómovia. Odmietnuť ich treba preto, lebo by vniesli živelnosť do socialistického hospodárstva, zoslabili by socialistické výrobné vzťahy a diktatúru proletariátu. Ale vedome, plánovite, s plnou znalosťou vytvárať podmienky pre pôsobenie hospodárskych mechanizmov, ktorých fungovanie sa dá predom určiť a ktoré budú pôsobiť v prospech národného hospodárstva — to je dôležitá úloha riadenia národného hospodárstva, umožňujúca využívať ekonomické zákony.

Pri využívaní ekonomických zákonov sú aj iné súvislosti, ktoré sa ne-

dotýkajú bezprostredne konania ľudí. Tak napr. ústredné orgány využívajú možnosť danú zákonom plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva na ustálenie proporcií národného hospodárstva na dlhšie obdobie, napr. v perspektívnych plánoch. Preto musia využívať zákon hodnoty pre ustálenie hodnotových proporcií. Tu, samozrejme, nejde o bezprostredné konanie ľudí a nemôže ísť ani o vytvorenie ekonomických mechanizmov. Avšak *uskutočňovanie* proporcií v ročných plánoch už potrebuje takéto mechanizmy.

Vytvorenie a využívanie vhodných ekonomických mechanizmov umožňuje riadiť socialistické národné hospodárstvo bez prebytočnej administratívy, bez byrokratických metód. Ekonomické mechanizmy sa môžu sklbiť do systému, ktorý odbremení ústredné orgány od operatívnej práce a neustáleho, bežného zasahovania do hospodárskych procesov. Skôr však, ako si vysvetlíme fungovanie takéhoto systému mechanizmov, treba sa pozrieť na problém využívania jednotlivých ekonomických zákonov, najmä zákona hodnoty, zákona rozdeľovania podľa práce a zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva.

Využívanie zákona hodnoty

Zo skutočnosti, že v socializme existuje tovarová výroba, vyplýva pôsobenie zákona hodnoty v socialistickom hospodárstve. Všetky ekonomické procesy obdobia prechodu k socializmu majú hodnotovú formu, prejavujú sa tak či onak ako pohyb hodnoty a jej foriem. Táto skutočnosť určuje nevyhnutnosť prihliadať na hodnotu a na hodnotové kategórie vo výrobe aj v obeh, ako aj na potrebu využívať zákon hodnoty pri riadení reprodukčných procesov socialistického hospodárstva.

Čím je umožnené plánovité využívanie zákona hodnoty v prospech socialistického národného hospodárstva, keď v kapitalizme bol tento zákon živelným regulátorom výroby? V pôsobení zákona hodnoty v socializme a v kapitalizme je podstatný rozdiel. Hoci zákon hodnoty pôsobí vo všetkých odvetviach socialistického národného hospodárstva, nepôsobí izolovane, ale spolu, vo vzájomnom pôsobení s ostatnými ekonomickými zákonmi socializmu a nie v spojení so špecifickými zákonmi kapitalistického výrobného spôsobu, ako je zákon konkurencie a anarchie a ostatné. Spoločenská práca a výrobné prostriedky sa v socializme rozdeľujú na základe zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva a nie na základe trhovej živelnosti. Tým je pôsobenie zákona hodnoty obmedzené, zákon hodnoty prestáva byť živelným regulátorom výroby. Preto aj využívanie zákona hodnoty v socializme nemôže mať charakter prispôsobovania socialistického hospodárstva trhovej živelnosti, ale ide o jeho vedomé využívanie v spojení s ostatnými ekonomickými zákonmi socializmu. Hocijaký pokus o nahradzovanie plánovi-

tého vedenia reprodukčných procesov v národnom hospodárstve živelným pôsobením zákona hodnoty sa prieči základom socialistického výrobného spôsobu.

To, pravda, neznamená, že všetky prvky živelnosti pôsobenia zákona hodnoty sú už v socialistickom hospodárstve odstránené. Ak sa dostatočne neprizerá na vzťahy vyplývajúce zo zákona hodnoty, nastávajú hodnotové disproporcie, ktoré sa prejavujú poruchami v národnom hospodárstve a nútia plánovacie orgány k dodatočným zásahom. Tieto prvky živelnosti sú teda následkom nedostatočného využívania ekonomických zákonov a vyplývajú z tej skutočnosti, že ľudia nemôžu predvídať — najmä v prechodnom období, keď existuje ešte aj vplyv nesoialistických sektorov národného hospodárstva — všetky súvislosti hospodárskych procesov. Tieto súvislosti unikali plánovacím orgánom najmä tiež v dôsledku snahy centrálné, záväznými direktívami regulovať výrobu a rozdeľovanie aj v detailoch. Lepšie poznanie ekonomických zákonov, ich plnšie využívanie a odstránenie prílišnej centralizácie umožní prekonať tieto nedostatky a tým obmedziť aj prvky živelnosti v socialistickom hospodárstve na minimum. Nikdy však nemôže ísť o poddávanie sa týmto živelným prvkom, ktoré sú cudzie socialistickému spôsobu výroby.

Využívanie zákona hodnoty bolo v doterajšej praxi riadenia národného hospodárstva jedným z najslabších miest. Ekonomická veda nepodala doteraz jasný a vyčerpávajúci výklad pôsobenia zákona hodnoty v socialistickom hospodárstve a naša plánovacia prax podceňovala, ba často vôbec ignorovala zákon hodnoty. Bola rozšírená mienka, že stačí zladit' naturálne proporcie národného hospodárstva, malá pozornosť sa venovala tvorbe cien, ekonomickým pákam, chozrasčotu atď. Problémy súvisiace s nedostatočnou efektívnosťou nášho národného hospodárstva vyplývajú z väčšej časti z nedostatočného využívania zákona hodnoty.

Využívanie zákona hodnoty má v podstate dve hlavné stránky: na jednej strane je to hodnotová evidencia a na druhej strane využívanie ekonomických pák a stimulov na dosahovanie úspor spoločenskej práce a lepších výrobných výsledkov.

Správna evidencia spoločensky nutných nákladov v peňažnej forme, hodnotové porovnávanie nákladov a dosahovaných výsledkov pri výrobe každého výrobku je pre socialistickú spoločnosť nevyhnutné. Uskutočňuje sa pomocou hodnotových foriem, ako peniaze, cena, vlastné náklady, zisk, rentabilita. Spoločnosť potrebuje kritérium pre porovnávanie ekonomickej efektívnosti výroby v rôznych podnikoch, ekonomickej efektívnosti rôznych druhov výroby. Potrebuje porovnaním individuálnych nákladov jednotlivých podnikov s nákladmi spoločensky nutnými nájsť meradlo pre posudzovanie úspešnosti ich práce. Správna hodnotová evidencia umožňuje zabezpečiť podnikom náhradu nákladu primeranú skutočne vynaloženej spoločenskej práci, zabezpečiť čistý dôchodok a ren-

tabilitu podnikov. Bez správnej hodnotovej evidencie je nemožné úspešné riadenie reprodukčných procesov, rozdeľovanie spoločenskej práce medzi odvetvia národného hospodárstva, rozdeľovanie spoločenského produktu a národného dôchodku. Hodnotová evidencia je podkladom kontroly korunou.

Pre zlepšenie hodnotovej evidencie musí ekonomická veda aj prax venovať oveľa väčšiu pozornosť ekonomickým kategóriám, ako sú cena, vlastné náklady, zisk, rentabilita, úver. Určenie objektívnych kritérií práce podnikov, efektívnosti investícií, zavádzania novej techniky a pod. je možné len na základe stanovenia vhodných hodnotových ukazovateľov plánu, na základe správneho ekonomického výpočtu, opretého o hodnotové kategórie. Správni ukazovatelia a ekonomický výpočet efektívnosti musia byť základom aj pri rozmiestovaní výroby medzi podnikmi, pri rozhodovaní o rozmiestovaní podnikov v jednotlivých krajoch a pri celom plánovaní výroby, investícií atď.

Nedostatky vo využívaní hodnotových kategórií pre správnu hodnotovú evidenciu a zanedbávanie ekonomických kritérií pri riadení národného hospodárstva nám spôsobili vážne škody. Účtová evidencia a štatistika sa zamieravali mechanicky na kontrolu plnenia plánu a zanedbávali ekonomický rozbor výsledkov podniku, jeho možností a rezerv. Hoci plánovanie vlastných nákladov bolo jednou z najzložitejších plánovacích činností podnikov, vedúci pracovníci sa často vôbec nedozvedeli na základe evidencie, čo stojí podnik výroba určitého výrobku. Kalkulačná metóda plánovania vlastných nákladov jednotlivých výrobkov sa zanedbávala na úkor plánovania vlastných nákladov celého objemu výroby. Vedúci pracovníci podnikov si takto odvykli od ekonomického posudzovania práce podniku, nevyužívali ani tie údaje, ktoré im poskytovala účtová evidencia a štatistika. Mnohí projektanti odsunovali ekonomické hľadiská pri projektovaní nových závodov na posledné miesto. Stalo sa dokonca, že sa postavili nové závody, v ktorých boli vyššie vlastné náklady na výrobu toho istého výrobku ako v starom závode.

Jednou z najvážnejších otázok pri hodnotovej evidencii je tvorba cien. V cenách vyjadrujeme objem výroby, vlastné náklady, vo veľkoobchodných cenách predávajú podniky svoje výrobky. Ak nemajú byť hodnotové proporcie skreslené, ak sa náklady a výnosy majú tam objaviť, kde skutočne vznikli, ak evidencia má správne ukazovať efektívnosť výroby, zavádzanie novej techniky alebo investícií, je nevyhnutné, aby sa ceny príliš neodchyľovali od hodnoty. Len plánovité určovanie cien na základe hodnoty umožní správnu evidenciu nákladov a výsledkov spoločenskej práce, rentability podnikov, efektívnosti hospodárskych opatrení. Skutočnosť, že ceny mnohých výrobkov, najmä v ťažkom priemysle, boli určené pod hodnotu a nezriedka aj pod výšku vlastných nákladov, spôsobila stratovosť mnohých podnikov a aj celých odvetví; štát ich musel dotovať z čistého dôchodku, vytvoreného v iných podnikoch a odvet-

viach. V dôsledku tejto cenovej praxe nemôžeme určiť, akým podielom prispievajú jednotlivé odvetvia národného hospodárstva na tvorbu národného dôchodku. Skresľuje sa nám pomer nákladov živej a minulej práce pri výrobe. Priblíženie cien k hodnote je predpokladom pre odstránenie týchto hodnotových nezrovnalostí.

Iste boli vážne dôvody pre to, že sa pri novej úprave veľkoobchodných cien s platnosťou od 1. januára 1958 ponechal doterajší systém tvorby cien, podľa ktorého sú ceny výrobných prostriedkov určené pod hodnotu. Nazdávam sa však, že ekonomická veda aj prax bude musieť túto otázku ďalej skúmať a uvážiť možnosti na priblíženie cien k hodnote.

Doteraz sme hovorili o jednej stránke využívania zákona hodnoty, o hodnotovej evidencii. Druhou stránkou je využívanie ekonomických pák a stimulov, spojených s hodnotovými kategóriami. Tieto dve stránky využívania zákona hodnoty úzko spolu súvisia.

Pôsobenie zákona hodnoty v socializme, resp. využívanie hodnotových foriem dáva do rúk spoločnosti ekonomické páky, ako napríklad cena, úver, a vytvára možnosť na stimulovanie podnikov i jednotlivých pracovníkov v záujme zvyšovania výroby a úspory spoločenskej práce. Základnou formou na využívanie zákona hodnoty v socialistických podnikoch je chozrasčotná metóda vedenia hospodárstva. Chozrasčotný podnik musí nahradzovať náklady na výrobu a na realizáciu z prostriedkov, ktoré získa z realizácie svojich výrobkov. Okrem toho má chozrasčotný podnik vytvárať akumuláciu, má byť rentabilný. Chozrasčotná závislosť medzi príjmami a výdavkami podniku je prejavom nevyhnutnosti vynakladať prácu najviac v spoločensky nutnej miere a uskutočňovať výmenu v pomere množstva vynaloženej spoločenskej práce na výrobu. Evidencia vynakladania práce pomocou hodnoty a jej foriem je predpokladom pre uskutočnenie chozrasčotnej metódy. Cena, vlastné náklady, zisk, rentabilita atď. sú konkrétne hodnotové formy, využívané v chozrasčote.

Chozrasčotná závislosť medzi príjmami a výdavkami podniku pôsobí ako hmotný stimul, ako prostriedok hmotnej zainteresovanosti podnikov na výsledkoch ich činnosti. Tento stimul sa dopĺňa ďalším systémom stimulov, spojených s hodnotovými kategóriami. Od plnenia a pokračovania plánu zisku je závislý prídel do podnikového fondu pracujúcich, so znižovaním vlastných nákladov sú obvykle spojené prémie vedúcich pracovníkov podniku. Stimulovanie podnikov je doplnené stimulovaním vedúcich pracovníkov.

Zdalo by sa, že je všetko v poriadku. Podnik aj jeho vedúci pracovníci sú zainteresovaní na úsporách spoločenskej práce, „...zákon hodnoty pôsobí vo sfére socialistickej výroby, stimuluje úsporu nákladov živej i spredmetnenej práce, zníženie hodnoty výroby a zväčšovanie množstva nadvýrobnku“.¹ A predsa vieme z praxe, že chozrasčot je často formálny,

¹ J. Kronrod, *Zákon hodnoty a problém tvorby cien v SSSR*, Voprosy ekonomiki 2, 1957, 89.

že vlastné náklady výroby pri mnohých výrobkoch sú neprimerane vysoké, že podniky nemajú záujem na efektívnosti investícií. Ako je to teda so stimulovaním úspory živej i minulej práce, ktoré má zabezpečovať zákon hodnoty a chozrasčot?

V kapitalistickom spôsobe výroby zákon hodnoty svojím živelným mechanizmom skutočne stimuluje znižovanie výrobných nákladov, zvyšovanie intenzity a produktivity práce, zavádzanie nových technických objavov. Ale tohto živelného mechanizmu v socializme niet a zákon hodnoty obmedzený vo svojom pôsobení spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov, vedomým a plánovitým určovaním proporcií, plánovaním cien, úverov, financovania podnikov sám osebe, resp. svojimi formami nemôže byť stimulujúcim faktorom. Aby sa ním stal, sú možné dve cesty. Jednou je uvoľnenie trhovej živelnosti, ktoré však nemôžeme pripustiť (a to ani v obmedzenom rozsahu, ako to navrhujú niektorí ekonómovia), lebo sa to prieči základným princípom socialistickej výroby a znamenalo by ohrozenie a zoslabenie diktatúry proletariátu. Druhá cesta k tomu, aby sa zákon hodnoty a hodnotové formy stali stimulujúcim faktorom, je ich *vedomé* využitie na vytvorenie potrebných stimulov. Treba poznamenať, že nemôže ísť o akési „vedomé“ využívanie *živelného* pôsobenia zákona hodnoty, poskytnutie väčšieho priestoru pre jeho živelné pôsobenie. To by bola koniec koncov vždy spomínaná prvá cesta — uvoľnenie trhovej živelnosti. Hospodárska politika ľudovodemokratického alebo socialistickeho štátu musí vedome využívať hodnotové kategórie, všetky možnosti, ktoré jej poskytuje pôsobenie zákona hodnoty v socializme, chozrasčotné stimuly, stimulovanie podnikov i vedúcich pracovníkov v súvislosti s hodnotovými kategóriami, ale pritom musí držať pevne v rukách všetky páky, ktoré zabraňujú živelnému pôsobeniu zákona hodnoty. Musí vylučovať aj zvyšky živelného pôsobenia zákona hodnoty, ktoré sa ešte zachovali v socializme, a bude sa jej to dariť v tom meradle, ako sa budú zlepšovať metódy riadenia hospodárstva, ako sa bude prehlbovať vedomé ovládanie ekonomických procesov.

Je možné za týchto predpokladov vytvoriť dobre fungujúci mechanizmus, ktorý by využitím hodnotových foriem účinne stimuloval podniky a jednotlivcov k úspore spoločenskej práce, k znižovaniu vlastných nákladov, zvyšovaniu produktivity práce, k zavádzaniu novej techniky bez pomoci živelného pôsobenia zákona hodnoty? Odpoveď je jednoznačná: je to možné. Vedome vytvorený a *ovládaný mechanizmus* môže byť práve tak účinný ako *živelný mechanizmus*, pokiaľ ide o stimulovanie ľudí, bez toho, že by bol spojený s ničivými dôsledkami fungovania živelného mechanizmu. A môže byť ešte oveľa účinnejší, keď sa kombinuje s výchovou, organizáciou úsilia pracujúcich mas a využívania ich aktivity a tvorivej iniciatívy. Ide len o to, či vieme v praxi vytvoriť a ovládať takýto mechanizmus. Treba priznať, že to nie je jednoduché. Pôsobenie zákona hodnoty sa dotýka všetkých stránok a prvkov národného hospo-

dárstva, existujú tu veľmi zložité vzájomné súvislosti a vplyvy, ktoré vyvolávajú často opačné tendencie. Určité opatrenie na stimulovanie podnikov môže byť vykompenzované alebo dokonca prekompenzované negatívnym účinkom iného opatrenia. Skutočnosťou je, že doterajší mechanizmus využívania zákona hodnoty — hoci veľmi zložitý — bol málo účinný. Nehľadiac na to, že sme vo všeobecnosti zanedbávali hodnotové stimuly, aj v existujúcom systéme bolo mnoho protirečení. Uvedme si niekoľko príkladov.

Uznávali sme dôležitosť chozrasčotných stimulov, ale pripustili sme, aby zle pracujúce podniky dostali zo svojej zlej práce akési absolutórium pri každoročnom „finančnom vyporiadaní“. Tým sme v podstate úplne podkopali princíp úhrady nákladov z vlastných príjmov a otupili sme chozrasčotné stimuly. Alebo iný príklad. Investície sa financovali z centrálnych zdrojov; financovanie z vlastných zdrojov (zo zisku) bolo prakticky formálne, lebo záležalo na tom, aby investícia bola zaradená do plánu a potom sa vyfinancovala centrálnne, i keď podnik nemal vlastné prostriedky. Tým sa zoslabil záujem podnikov na tvorbe vlastných prostriedkov a práve tak ich záujem na úspornosti v investíciách. Zanedbávanie využívania zákona hodnoty sa zračilo napríklad aj v tom, že sa práca podnikov hodnotila hlavne podľa kvantitatívnych ukazovateľov.

K takýmto nedostatkom sa pridávali nedôslednosti a chyby plánovacieho systému, najmä systému ukazovateľov a plánovacej metodiky. Viazali sme hmotné stimulovanie podnikov a vedúcich pracovníkov na plnenie plánovaného a nadplánovaného zisku; to budí tendenciu znižovať prijímané úlohy. Donedávna sme zamierovali hmotné zainteresovanie vedúcich pracovníkov na znižovanie nákladov porovnateľnej výroby. Viedlo to často k takým manipuláciám s porovnateľnou výrobou, k takým presunom, že sa vykazovali fiktívne výsledky.

Takéto a podobné nedostatky vo využívaní zákona hodnoty viedli k nedostatočnej efektívnosti nášho národného hospodárstva. Možno predpokladať, že sa dajú takéto nedostatky natoľko odstrániť, že sa celá naša sústava riadenia národného hospodárstva dá natoľko zlepšiť, aby zabezpečila účinné využívanie zákona hodnoty?

Zložitosť tohto problému a doterajšie ťažkosti spôsobili, že sa viacerí ekonómovia dali uniesť pesimizmom, začali pochybovať o tom, či vedomé a plánovité riadenie národného hospodárstva môže zvládnuť toto nesmierne množstvo zložitých problémov. Navrhujú volať na pomoc živelný mechanizmus pôsobenia zákona hodnoty, podrobiť sa — aspoň do určitej miery — trhovej živelnosti. Bolo by to pohodlné, odpadli by starosti s vedomým riadením, živelný mechanizmus by odstránil problémy prispôsobovania sa výroby spotrebe, odstránil by ťažkosti s materiálno-technickým zásobovaním podnikov. Ale nemohlo by to viesť k socializmu. Keby sme uvoľnili hrádze živelnosti, nemohli by sme sa vyhnúť ani jej ničivému pôsobeniu.

Ako sme ukázali skôr, ovládaný mechanizmus môže poskytnúť stimuly práve tak ako živelný mechanizmus. Teoretická možnosť na účinné využitie zákona hodnoty bez pripustenia jeho živelného pôsobenia je teda daná. Musíme si však uvedomiť, že zákon hodnoty — ako sme už spomínali — nepôsobí izolovane, ale v celom systéme ekonomických zákonov, pôsobiacich v socializme. Nemenšiu dôležitosť ako využívanie zákona hodnoty pre vytváranie ekonomických stimulov má aj využívanie zákona rozdeľovania podľa práce. Najmä však musíme skúmať mechanizmus využívania zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva, lebo využívanie zákona hodnoty má byť práve prostriedkom na využitie tohto zákona.

Využívanie zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva

Prechod výrobných prostriedkov do vlastníctva spoločnosti vytvára novú epochu vo vývoji ľudstva. V socialistickej ekonomike sa súvislosť a proporcionálnosť výroby a všetkých zložiek hospodárstva nevnucuje už zvonku ako *výsledok* pôsobenia živelných zákonov, ale je *východiskovým bodom*. Proporcie sa v socialistickej hospodárstve môžu a musia určovať predom. Možnosť a nevyhnutnosť určovať predom proporcie národného hospodárstva a plánovite viesť spoločenskú výrobu a celý hospodársky vývin v smere uskutočňovania týchto proporcií je vyjadrená zákonom plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva.

Nahradenie zákona konkurencie a anarchie zákonom plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva predstavuje skok z ríše nevyhnutnosti do ríše slobody, o ktorom hovoril už Engels. Tento skok neznamená vymiznutie objektívnej nutnosti, ale jej uvedomélie a slobodné uskutočňovanie vedomým a plánovitým riadením hospodárstva. Táto skutočnosť ukazuje, že využívanie zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva je predpokladom existencie a rozvoja socialistickej výroby, predpokladom uplatnenia najdôležitejších predností socialistickej výroby a má teda základný, rozhodujúci význam.

Aké sú metódy a formy využívania tohto zákona? Určiť predom proporcie národného hospodárstva predpokladá predovšetkým poznať objektívne nevyhnutnosti a možnosti hospodárstva (úroveň výrobných síl, existujúce proporcie, rezervy, prírastok obyvateľstva atď.) a napláňovať vývoj na určité obdobie. Pritom musia plánovacie orgány plne prizerať na ciele a prostriedky, vyplývajúce zo základného ekonomického zákona socializmu, ako aj na hodnotovú stránku vývojového procesu.

Vytvorenie nových proporcií v národnom hospodárstve alebo odstránenie existujúcich disproporcií je dlhodobý vývinový proces, a preto vy-

žaduje dlhodobý výhľad. Ale aj udržanie správnych proporcií medzi jednotlivými odvetviami národného hospodárstva je možné len vtedy, keď je vývoj predvídaný na dlhú dobu, keď sú známe perspektívy rozvoja odvetví v rámci celého národného hospodárstva. Proporcionalitu nemožno zabezpečiť z roka na rok, ročnými plánmi, preto je nevyhnutný dlhodobý, perspektívny plán na 10—15 rokov. Využívanie možnosti, danej zákonom plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva, určovať predom proporcie národného hospodárstva, dá sa plne a správne uskutočniť len prostredníctvom dlhodobých perspektívnych plánov.

Proporcie národného hospodárstva treba však nielen predom určiť, ale aj zabezpečiť ich uskutočnenie. V kapitalistickom spôsobe výroby je proporcionálnosť zabezpečená živelným mechanizmom zákona hodnoty tak, že „proporcionálnosť jednotlivých odvetví výroby vzniká z disproporcionálnosti ako neustály proces“ (Marx). V socialistickej výrobe prestal byť zákon hodnoty regulátorom výroby, jeho živelný mechanizmus prestal pôsobiť. Čím je tento mechanizmus nahradený v socializme? Spoločnosť, resp. ňou vytvorené orgány, musia vedomým a plánovitým riadením spoločenského reprodukčného procesu rozdeľovať proporcionálne spoločenskú prácu a výrobné prostriedky na jednotlivé odvetvia národného hospodárstva. Pokiaľ ide o riadenie procesov, dotýkajúcich sa základných proporcií, musia sa príslušné úlohy rozvoja určiť direktívne ústrednými orgánmi spoločnosti. Tak sa musia investície, dôležité pre proporcie národného hospodárstva regulovať centrálnymi plánovacími direktívami, cenový systém sa musí určovať centrálnne, podobne sa musí určiť výška mzdových fondov, celkový objem výroby jednotlivých odvetví, výroba dôležitých výrobkov v naturálnom vyjadrení atď. Systém centrálnych direktív je jediným spôsobom pre uskutočnenie základných proporcií národného hospodárstva, iného mechanizmu niet.

Niektorí ekonómovia považujú pôsobenie zákona hodnoty za doplnok k mechanizmu zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva. Nazdávam sa, že toto poňatie nie je správne. Pravda je síce, že ak sa poruší proporcionálnosť socialistickeho národného hospodárstva, prejaví sa to aj v hodnotových disproporciách. Ale mechanizmus zákona hodnoty neodstráni vzniknutú disproporciu; proporcionálnosť sa môže obnoviť len vedomým zásahom spoločenských orgánov. Poruchy spôsobené hodnotovými disproporciami sú len signálmi pre spoločnosť, že boli porušené proporcie národného hospodárstva. Teda nemožno formulovať vec tak, že zákon hodnoty je „doplnkom k mechanizmu“ zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva.² Pri určovaní a zabezpečovaní proporcionálnosti národného hospodárstva musia spoločenské orgány nevyhnutne používať peňažno-tovarové vzťahy a vy-

² J. Kronrod, *Zákon hodnoty a problém tvorby cien v SSSR*, Voprosy ekonomiki 2, 1957, 82.

užívať hodnotové kategórie a páky. Ide teda o využívanie zákona hodnoty pri plánovitom riadení a nie o doplnkový mechanizmus.

Vráťme sa však k téze, že systém centrálnych direktív je jediným spôsobom pre uskutočňovanie základných proporcií národného hospodárstva. Ako je to s určovaním ostatných, čiastkových proporcií a s ich zabezpečovaním? V národnom hospodárstve existuje okrem základných proporcií (napr. proporcia medzi I. a II. skupinou, medzi priemyslom a poľnohospodárstvom, medzi odvetviami priemyslu, medzi palivovou a energetickou základňou a potrebami priemyslu, medzi výrobou a spotrebou) aj veľké množstvo menej dôležitých proporcií čiastkového charakteru. Ako príklad môžeme uviesť proporciu medzi výrobou a spotrebou určitého druhu spotrebného tovaru, medzi výrobou určitých druhov menej dôležitých surovín a materiálov a ich spotrebou pri výrobe finálnych výrobkov, proporciu medzi výrobou rôznych druhov pracovných prostriedkov menšieho významu a pod. Existuje nejaký mechanizmus na zabezpečenie takýchto a ešte drobnejších proporcií?

Evidentné je, že na to nemožno použiť systém centrálnych direktív. Nijaký centrálny orgán nie je a nemôže byť schopný určovať a zabezpečovať všetky čiastkové proporcie, a to už vzhľadom na ich množstvo, ale aj vzhľadom na často sa meniace potreby napríklad v spotrebných predmetoch, na skryté rezervy výroby atď. Videli sme v našej plánovacej praxi, že pokus o určovanie podrobných úloh plánu centrálnymi direktívami viedol k zbyrokratizovaniu a nepružnosti plánovania, k stavaniu nesprávnych úloh pre nemožnosť poznať skutočné potreby a možnosti v detailoch, k mnohým čiastkovým disproporciám a poruchám. Systém centrálnych direktív pre určenie čiastkových proporcií sa neosvedčil.

Keď chceme nájsť vhodný mechanizmus na tento cieľ, musíme vychádzať zo skutočnosti, že splniť požiadavky zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva neznamená len zostaviť plán, ale ho aj realizovať organizovanou činnosťou miliónov ľudí. Ide tu o prácu robotníkov, technikov, vedúcich pracovníkov priemyslu, obchodných organizácií. Títo sú v každodennom styku s jednotlivými detailami výroby a obehu, poznajú najlepšie všetky možnosti a rezervy, môžu sledovať zmeny v potrebách. Sú teda najspôsobilejší na zabezpečovanie detailných proporcií. Je len otázka, ako ich primäť k tomu, aby svoje znalosti a skúsenosti použili skutočne v prospech národného hospodárstva.

Doterajšie skúsenosti nás presvedčili, že administratívnymi metódami, systémom bežných, podrobných príkazov sa toto nedá účinne dosiahnuť. Ani presvedčovanie, školenie, morálno-politický apel nemôže sám osebe zabezpečiť, aby pracujúci využívali všetky rezervy, aby pracovali bezvýhradne v súhlase so záujmami spoločnosti. Tento cieľ sa dá zabezpečiť len vtedy, ak sa nájde spôsob, aby sa centrálné direktívy obmedzili na určenie a zabezpečenie základných proporcií národného hospodárstva

a aby sa čiastkové proporcie zabezpečovali „dole“, v podnikoch, hospodárskych organizáciách, obchode *automaticky*, bez neustáleho zasahovania centrálnych orgánov.

Tento spôsob existuje. Videli sme pri výklade o využívaní zákona hodnoty, že je možné vedome vytvoriť mechanizmy, opreté o záujem ľudí, ktoré vyvolávajú u pracovníkov reakciu v smere priaznivom pre národné hospodárstvo. Možnosť vytvárať takéto mechanizmy je daná priamo aj plánovacím systémom. Keďže existuje možnosť vytvárať jednotlivé mechanizmy pôsobiace v želanom smere, existuje aj možnosť skĺbiť tieto mechanizmy do systému, ktorý bude automaticky regulovať určitý súbor ekonomických procesov.

Sú teda dané predpoklady pre vytvorenie mechanizmu alebo lepšie povedané súboru mechanizmov, ktoré budú fungovať z hľadiska centrálnych orgánov *automaticky*, takže bude stačiť, keď centrálné orgány budú kontrolovať ich fungovanie, odstraňovať závady a nebudú zatažené drobnou operatívnou prácou, neustálym zasahovaním do hospodárskych procesov. V tom meradle, ako takýto mechanizmus bude vytvorený a začne účinne fungovať, budú čiastkové proporcie zabezpečované priamo činnosťou podnikov a ich pracovníkov a centrálné direktívy sa budú môcť obmedziť na mieru nevyhnutnú pre zabezpečenie základných proporcií národného hospodárstva.

Nazdávam sa, že vyložená teoretická koncepcia využívania ekonomických zákonov systémom mechanizmov súhlasí s koncepciou opatrení na zvýšenie ekonomickej účinnosti riadenia priemyslu, ktoré sa uskutočňujú na základe uznesení celoštátnej konferencie KSČ. Zavedenie ukazovateľa odbytu, členeného podľa ekonomického určenia výroby, zavedenie dlhodobých normatívov podielu z prírástku zisku a z odpisov, financovanie decentralizovaných investícií z týchto podielov, zainteresovanie vedúcich pracovníkov a celých podnikových kolektívov na dosahovanie čo najlepších hospodárskych výsledkov prostredníctvom prémieho fondu, ktorého výška bude závislá od plánovaného zisku a čerpanie od skutočne dosiahnutého zisku, nová sústava plánovania, vybudovanie komplexných výrobných a hospodárskych jednotiek z podnikov, vytváranie združení podnikov na chozrasčotnom princípe a ostatné opatrenia sú článkami jednotného, komplexného systému, ktorý má zabezpečiť, aby podniky samostatne plnili svoju úlohu v zásobovaní národného hospodárstva potrebnými výrobkami, aby samostatne riešili otázky technického rozvoja a rozširovania výrobnéj základne. Podniky, podnikové kolektívy a jednotliví pracovníci budú hmotne zainteresovaní na zlepšovaní ukazovateľov. Nie príkazy, ale ekonomické stimuly ich budú viesť k tomu, aby prijímali progresívne úlohy a aby mobilizovali rezervy. Zvýšenie hmotnej zainteresovanosti pracujúcich bude prostriedkom pre podstatné zvýšenie ich tvorivej aktivity, decentralizáciou sa vytvoria lepšie podmienky pre zvýšenie ich účasti na riadení.

Celé operatívne riadenie priemyslu sa bude uskutočňovať na úrovni podnikov a ich združení. Vytvárajú sa predpoklady aj pre zvýšenie účinnosti vzájomnej kontroly podnikov, čo do kvality, termínov a cien do- dávok, ako aj pre lepšie zladenie výroby s potrebou. Čiastkové proporcie sa budú ustalať a zabezpečovať priamo v podnikoch a ich združeníach. Úlohou centrálnych orgánov bude určovať a zabezpečovať základné proporcie národného hospodárstva, direktívne ukladanie úloh sa obmedzí na mieru potrebnú pre zabezpečenie týchto základných proporcií. Významnú úlohu bude mať kontrola, ktorá bude zisťovať prípadné negatívne dôsledky ekonomických stimulov a nedostatky pri plnení úloh podnikov a vedúcich pracovníkov.

Nový systém riadenia priemyslu zabezpečí teda do veľkej miery automatické plnenie úloh podnikov a ich združení v prospech národného hospodárstva bez operatívnych zásahov centrálnych orgánov, na základe využívania ekonomických zákonov. Využívanie ekonomických zákonov pre ciele budovania socializmu sa dostane na vyšší stupeň.

* * *

K nadhodenej problematike využívania ekonomických zákonov prostredníctvom mechanizmov opretých o záujem ľudí treba ešte vysvetliť niekoľko otázok. Predovšetkým ide o otázku, či vytváranie takýchto mechanizmov neznamená zoslabenie hospodársko-organizátorskej funkcie štátu, či tu nejde o ústupok živelnosti, a ďalej o otázku súladu medzi záujmom spoločnosti a osobným záujmom.

Neznamená takéto poňatie otázky zoslabenie hospodársko-organizátorskej funkcie socialistického štátu? Na túto otázku nám dá najlepšiu odpoveď porovnanie nášho výkladu so stanoviskom prof. Behrensa, ktorý žiada zavedenie „samosprávy hospodárstva“ na úkor jeho riadenia orgánmi štátu a dochádza tak ďaleko, že hovorí o odumieraní štátu už v prechodnom období. Píše: „Socializmus vyžaduje samosprávu hospodárstva pracujúcimi, lebo zospoločenšenie výrobných prostriedkov vyžaduje svoje doplnenie v zospoločenšení správy. Tak, ako je pre súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov typická správa hospodárstva prostredníctvom byrokracie, odcudzenej pracujúcim, tak je pre socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov typická správa hospodárstva pracujúcimi.“³ A ďalej: „Samospráva hospodárstva — to je racionálna organizácia využívania ekonomických zákonov pracujúcimi v podnikoch. Štát stavia ciele, kontroluje ich uskutočňovanie a vytvára svojimi juristickými zákonmi rámeč pre nerušený priebeh ekonomických zákonov.“⁴ (Podčiarkol A. L.).

³ F. Behrens, *K problému využívania ekonomických zákonov v období prechodu*, *Wirtschaftswissenschaft*, zvlášťne číslo 3, 1957, 125—126.

⁴ Tamtiež, 135.

Nemožno viesť paralelu medzi riadením socialistického hospodárstva štátnymi orgánmi a medzi spravovaním hospodárstva kapitalistickou byrokraciou. Stačí si len uvedomiť, v koho prospech sa uskutočňuje riadenie v jednom a v druhom prípade. Z Behrensovej argumentácie však vyplýva, že takúto paralelu robí, lebo žiada — s tým cieľom, aby sa odstránil byrokratizmus z riadenia socialistického hospodárstva — zaviesť samosprávu hospodárstva. Nikto nepopiera, že byrokratizmus je pri riadení socialistického národného hospodárstva cudzorodým a škodlivým prvkom. Preto proti nemu bojujeme a usilujeme sa nájsť také metódy riadenia, ktoré byrokratizmus znemožňujú. Ale nejde a nemôže ísť o odstránenie centrálneho riadenia socialistického hospodárstva štátnymi orgánmi, lebo — ako to vyplýva z predchádzajúceho výkladu — niet iného mechanizmu na určenie a zabezpečovanie základných proporcií národného hospodárstva ako činnosť centrálnych štátnych orgánov.

Behrens píše o tom, že samospráva hospodárstva je racionálna organizácia využívania ekonomických zákonov pracujúcimi v podnikoch. Môžu vôbec pracujúci v podnikoch využívať ekonomické zákony socializmu bez centrálneho riadenia, bez organizátorskej práce komunistickej strany a štátnych orgánov, ktorá zjednocuje úsilie miliónov pracujúcich na budovanie socializmu? Je to predstava, ktorá by viedla k rozatomizovaniu národného hospodárstva na izolované skupiny. Keby štát vytváral len „rámec pre nerušený priebeh ekonomických zákonov“, každá izolovaná skupina — podnik — by využívala ekonomické zákony vo svoj prospech. Mohlo by tu ísť len o živelné pôsobenie trhových zákonov a nie o vedomé, plánovité využívanie ekonomických zákonov socializmu. To by bol návrat k anarchii.

Náš výklad o systéme ovládaných mechanizmov smeruje k tomu, že ekonomické zákony musí využívať predovšetkým spoločnosť ako celok, štát a jeho orgány. Ony vytvárajú podmienky pre vznik mechanizmov, založených na využívaní ekonomických zákonov, ovládajú a kontrolujú ich fungovanie. Lepšie využívanie hmotnej zainteresovanosti pracujúcich a podnikov vytvára reálne predpoklady pre účinnú decentralizáciu, pre dôsledné uplatnenie princípu demokratického centralizmu, teda vo svojich dôsledkoch umožňuje posilnenie a skvalitnenie hospodársko-organizátorskej funkcie štátu.

Pri výklade sme používali termíny „mechanizmus“, „automatické fungovanie“. Nie je to v rozpore s vedomým a plánovitým riadením národného hospodárstva? Nazdávam sa, že nie. Mechanizmus, automatika nie je nijako totožný pojem so živelnosťou. Osvetlíme si to na známej analógii s využívaním prírodných zákonov. Či voda pôsobí ako živel ničivo pri povodni, alebo poháňa turbíny sputnaná priehradou, podlieha tým istým objektívnym prírodným zákonom, lenže v druhom prípade sú tieto zákony vedome využívané. Na vedomom využívaní nič nemení, že používame pri tom mechanizmy, automatické zariadenia, naopak, ony sú pro-

striedkom na využívanie vodnej sily. Keby niekto rozbúral časť priehrady, uvoľnil by živelnú silu vody a následkom by mohlo byť, že by turbína zastala.

Obrazne povedané, časť priehrady proti živelnému pôsobeniu zákona hodnoty navrhuje rozbúrať Behrens. Píše: „K čomu smeruje môj návrh? Smeruje k tomu, aby sa až do prekonania nedostatku najdôležitejších spotrebných predmetov ponechala na trhu spotrebných predmetov vo vnútri presne určených hraníc voľná tvorba cien. Bude to viesť k tomu, že výroba sa rýchlejšie ako doteraz prispôsobí meniacim sa potrebám...“⁵ Tento návrh znamená uvoľnenie trhovej živelnosti na určitom úseku a vyráža z rúk štátu dôležitú ekonomickú páku, plánovitú tvorbu cien. Pri uplatnení tohto návrhu by sa nevyhnutne dostavili negatívne dôsledky živelného pôsobenia trhových zákonov, ako kolísanie cien, špekulácia, kolísanie miezd, konkurzy podnikov atď. Toto je prípad použitia živelného mechanizmu, mechanizmu živelného pôsobenia trhových zákonov.

Komplexné opatrenia na zvýšenie účinnosti riadenia priemyslu vedome vytvárajú *ovládaný* mechanizmus opretý o hmotnú zainteresovanosť ľudí pri ponechaní všetkých dôležitých pák v rukách štátu. Tento mechanizmus bude fungovať do veľkej miery automaticky, ale vylučuje živelné pôsobenie ekonomických zákonov.

Vynoruje sa otázka, či založenie mechanizmov na reakciách ľudí na základe ich hmotného záujmu neznamená vlastne spoliehajú sa na živelnosť, spájanie živelnosti s vedomým a plánovitým riadením. Podľa Benaryho totiž existuje dialektická jednota medzi živelnosťou a plánovitosťou a riadenie národného hospodárstva nesmie potláčať živelnosť v konaní ľudí, ale ju využívať. Argumentuje takto: „Lebo ak socializmus vylučuje živelnosť, znamená to, že účinnosť ekonomických zákonov závisí od ich poznania ľuďmi, takže nepôsobia neodvisle od vedomia ľudí, takže nemajú objektívny charakter. Ak však uznáme naopak existenciu masového živelného konania ľudí, popierame spojitost medzi živelnosťou a plánovitosťou, popierame možnosť viesť ekonomické konanie ľudí a tým aj možnosť využívať ekonomické zákony.“⁶ Táto téza patrí medzi základné piliere názorov Benaryho a Behrensa, ktoré viedli k revizionistickým záverom.

Benaryho omyl sa zakladá na tom, že zamieňa pojem objektívnych spoločenských procesov so živelnými procesmi. O živelných procesoch hovoríme vtedy, keď spoločnosť nepozná spoločenské účinky vedomého konania ľudí a nemôže ich ovládať. Ľudia konajú v ekonomickej oblasti vedome, ale toto vedomé konanie vyvoláva nepredvídané, nechcené spo-

⁵ F. Behrens, *K problému využívania ekonomických zákonov v období prechodu*, Wirtschaftswissenschaft, zvláštna časť 3, 1957, 139.

⁶ A. Benary, *K hlavnému problému politickej ekonómie socializmu a obdobia prechodu*, Wirtschaftswissenschaft, zvláštna časť 3, 1957, 77.

ločenské dôsledky, ekonomické procesy, ktoré sú živelné dovtedy, kým ich spoločnosť nepozná a nemôže vedome ovládnuť. Teda živelné aj poznané a ovládnuté spoločenské procesy sú *objektívne* procesy, ekonomické zákony majú vždy objektívny charakter. Táto otázka však nemá so živelným konaním ľudí nič spoločného.

Keď hovoríme o živelnom konaní ľudí v socializme, nespojujeme túto otázku so živelnými ekonomickými procesmi. Ide tu o niečo iného. Pracujúci konajú vtedy živelne, keď si jasne neuvedomujú svoj spoločný cieľ: budovanie socializmu. Koreňom živelného konania pracujúcich sú zvyšky maloburžoáznej ideológie v ich vedomí, nedostatok socialistickeho uvedomenia. Neuvedomelé vrstvy pracujúcich majú tendenciu uspokojuvať svoje osobné záujmy na úkor triednych a spoločenských záujmov. V tom sa prejavuje ich živelné konanie.

Konštatovanie, že v socializme existuje živelné konanie *ľudí*, nijako neznamená, že spoločnosť má v socializme pripúšťať živelné spoločenské *procesy*. Neznamená to ani, že ekonomické konanie ľudí v socializme je *len* živelné. Môže byť a je aj živelné — a podľa stupňa vyspelosti spoločnosti sa stáva uvedomelým, a to tým viac, čím hlbšie prenikne do vedomia pracujúcich poznanie základného súladu medzi záujmom spoločnosti a osobným záujmom a čím účinnejšia bude socialistická výchova.

Dôkazom tej skutočnosti, že veľká časť pracujúcich dosiahla už v dnešnom štádiu rozvoja našej spoločnosti vysoký stupeň uvedomenia a že sa neriadi v práci len svojím bezprostredným hmotným záujmom, sú mnohé úspechy socialistického súťaženia, zlepšovateľského a novátorského hnutia. Sú tisíce dôkazov v našich závodoch, že sa práca stáva vecou cti, slávy a hrdosti pracujúcich. Naši pracujúci sú schopní obetavej práce často bez ohľadu na svoje bezprostredné záujmy. Obmedziť sa len na využívanie hmotného záujmu pracujúcich by znamenalo vzdať sa ohromnej sily, ktorá pramení zo socialistického uvedomenia.

Stupeň uvedomelého konania pracujúcich, vzrast ich socialistického uvedomenia súvisí s poznaním základného súladu medzi záujmom spoločnosti a ich osobným záujmom. Pracujúci musia poznať zo svojej skúsenosti, že záujem spoločnosti je aj ich vlastným záujmom. To však inak povedané znamená, že opačná skúsenosť, zistenie nesúladu medzi osobným a spoločenským záujmom vplýva škodlivo na socialistické uvedomenie.

Môže vôbec existovať protirečenie medzi osobným záujmom a spoločenským záujmom v socializme? Nazdávam sa, že môže existovať a existuje. Je to protirečenie medzi bezprostredným, okamžitým záujmom jednotlivých pracujúcich a medzi záujmom robotníckej triedy a všetkých pracujúcich ako celku. Toto protirečenie je javovou formou jednoty osobných a spoločenských záujmov. Záujem celku je aj záujmom každého člena tohto celku, ale nie tak bezprostredným, skôr perspektívnym, vzdialenejším, základným. Hoci uvedomovacia a výchovná práca

pomáha preklenúť toto protirečenie, bolo by nereálne si predstavovať, že všetci pracujúci sú trvale ochotní obetovať svoje bezprostredné záujmy záujmom celku.

V praxi sme často stavali pracujúcich do kolízie osobného a spoločenského záujmu. Hmotné stimuly boli často zamerané tak, že vzbudzovali tendenciu zakrývať rezervy, znižovať prijímané úlohy, vykazovať fiktívne výsledky atď. Na jednej strane sme napr. nútili podnik vyrábať určitý sortiment, ale na druhej strane sme volili takých ukazovateľov a usmernili sme hmotné stimulovanie tak, že podniku bolo výhodnejšie vyrábať iný sortiment. Použitie ukazovateľa hrubej výroby na hodnotenie práce podniku vyvolávalo automaticky tendenciu protichodnú spoločenským záujmom, totiž vyrábať výrobky z drahších surovín a bohatšie na suroviny. Veľa takýchto nezrovnalostí je skrytých v terajšej plánovacej metodike a pri využívaní hodnotových kategórií.

Podobná je situácia v mzdovej sústave a vo výkonových normách. Nedostatky v odmeňovaní podľa množstva a kvality práce často priamo nabádajú pracujúcich, aby uspokojovali svoje záujmy na úkor spoločenských. Vyskytovali sa aj opačné prípady, keď pracujúci mohol konať v záujme spoločnosti len s poškodením svojich osobných záujmov. Napríklad záujem výroby vyžadoval, aby sa kvalifikovaný robotník stal majstrom. Ťažko je to však od niekoho žiadať, ak by zarobil ako majster podstatne menej, než zarobil ako robotník.

Uvedomovacia a výchovná práca, presvedčovanie je v takejto situácii veľmi sťažené, a keď je takýto stav trvalý, priamo neúčinné. Aj keď sa tu podarí „presadiť spoločenské záujmy proti osobným“, robotníci to koniec koncov musia cítiť ako poškodenie svojich záujmov. Existencia ukazovateľov, plánovacej metodiky, nedostatkov v tarifnej sústave, v normách a všetkých inštitúcií, ktoré vyvolávajú kolízie medzi osobnými a spoločenskými záujmami, veľmi poškodzujú socialistické uvedomenie pracujúcich a bránia jeho rastu. Podporujú živelnosť u pracujúcich.

Východiskom je zmena inštitúcií, vyvolávajúcich negatívne účinky, a vytvorenie takých mechanizmov, aby osobný záujem pracujúcich pôsobil v smere totožnom so spoločenským záujmom. Pri dostatočnej znalosti a pri plnom uvedomení si tejto nevyhnutnosti nie je ťažké takéto mechanizmy vytvoriť. Využitie zákona hodnoty, plánovací systém, správne využívanie zákona rozdeľovania podľa práce poskytujú tu dosť možností. Dokazujú to opatrenia, ktoré sa uskutočňujú na zvýšenie účinnosti riadenia priemyslu.

Vytvorenie takto fungujúcich mechanizmov bude dobrým základom pre uvedomovaciu, presvedčovaciu a výchovnú prácu strany, odborov a všetkých masových organizácií; spojenie týchto dvoch činiteľov umožní široký rozvoj socialistického súťaženia, zlepšovateľského a novátorského hnutia. Bude základom pre ďalší oveľa prudší rast tvorivej aktivity a masovej iniciatívy pracujúcich. Umožní v oveľa širšej miere aj uplat-

nenie stimulov nie hmotnej povahy, t. j. morálnych stimulov, ako pochvala, vyznamenanie, česť, úcta spolupracovníkov, hrdosť na vykonanú prácu.

Aj pri najstarostlivejšie vybudovaných mechanizmoch môže, pravda, vzniknúť náhodilý nesúlad medzi osobnými a spoločenskými záujmami. Pri zvýšenom socialistickom uvedomení nebude ťažké odstrániť takýto nesúlad, lebo povedomie jednoty základných záujmov pracujúcich a spoločnosti bude hlboko zakorenené u nás pracujúcich. Prípadné výstrelky — marodérstvo, absenciu a pod. — budú sa usilovať pracujúci sami vyľúčiť ako poškodzovanie svojich vlastných a zároveň spoločenských záujmov.

Záverom možno povedať: využívanie ekonomických zákonov socializmu prostredníctvom vhodne volených mechanizmov opretých o hmotnú zainteresovanosť umožní — bez pripustenia živelného pôsobenia zákona hodnoty — dôsledne uplatniť prednosti socialistického výrobného spôsobu. K tomu smerujú opatrenia na zvýšenie účinnosti riadenia priemyslu.

GUNTHER KOHLMAY

OKTÓBROVÁ REVOLÚCIA — ZAČIATOK PRECHODNÉHO OBDOBIA SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ SÚSTAVY*

Problémy vývinu socialistickej svetovej hospodárskej sústavy

Októbrová revolúcia je prvým, rozhodujúcim krokom medzinárodnej socialistickej revolúcie. Vidíme v nej začiatok hlbokého a obsiahleho obratu vo vývine ľudstva. Na miesto dejín barbarstva, biedy a otroctva nastupujú dejiny slobody národov, rozvoja kultúry ľudu a všeobecného blahobytu.

Aj v dejinách svetového hospodárstva spôsobila Októbrová revolúcia prevrat. Začala obdobie vzniku a dozrievania svetového hospodárstva mieru a rovnoprávnosti národov, obdobie prechodu od kapitalistického svetového hospodárstva k socialistickejmu, obdobie víťazstva socialistickej svetovej hospodárskej sústavy nad kapitalistickou.

Na miesto svetového hospodárstva so súkromným vlastníctvom a vykorisťovaním prichádza svetové hospodárstvo so spoločenským vlastníctvom. Na miesto zásady víťazstva a porážky v brutálnom medzinárodnom konkurenčnom boji nastupuje zásada solidarity a spolupráce socialistickej organizovaných národov. Na miesto ujarmovania národov nastupuje rovnoprávnosť národov a štátov.

Skutočnosťou sa stávajú medzinárodné pomery a vzťahy medzi národmi, o ktorých snívali, básnili a filozofovali všetci veľkí duchovia ľudstva, vzťahy, za ktoré mnohí z nich bojovali a trpeli.

Obdobie prechodu od kapitalistickej organizovaného svetového hospodárstva k svetovému hospodárstvu organizovanému po socialistickej

S útokom revolucionárov na petrohradský Zimný palác začalo formovanie prvého socialistickejho štátu na svete. To bol prvý veľký úder kapitalizmu. Od Októbrovej revolúcie nie je už kapitalizmus jedinou a všeobecnou sústavou svetového hospodárstva. Víťazný Október revolucionizuje svetové hospodárstvo už tým, že popri kapitalistickej hospodárskej sústave existuje socialistickej sústava.

* Článok písaný pre Ekonomický časopis.

Pravda, socializmus nebol spočiatku ešte organizovaný medzinárodne. Bol vybudovaný najprv v jednom štáte. Teda v čase, keď kapitalizmus ešte existoval ako obrovská svetová hospodárska sústava, keď už aj nie ako sústava obopínajúca celý svet, nerozvinul sa socializmus ešte do svetovej hospodárskej sústavy.¹

Až po druhej svetovej vojne sa rozširuje socializmus do svetovej hospodárskej sústavy. Vývin svetového hospodárstva je odteraz charakterizovaný koexistenciou zanikajúcej kapitalistickej svetovej hospodárskej sústavy a rozvíjajúcej sa sústavy socialistickej.

Celé obdobie od víťazstva Októbrovej revolúcie po konečnú porážku kapitalistického svetového hospodárstva môžeme označiť ako *obdobie prechodu svetového hospodárstva*; je to obdobie prechodu od kapitalisticky organizovaného svetového hospodárstva k svetovému hospodárstvu organizovanému po socialisticke.

Túto prechodnú fázu svetového hospodárstva treba vysvetliť osobitnou nerovnomernosťou kapitalistického vývinu v období imperializmu a etapovitým uskutočňovaním medzinárodnej socialistickej revolúcie, ktoré z nerovnomerného vývinu kapitalizmu vyplýva. Obdobie prechodu od kapitalistického svetového hospodárstva k socialistickému je časove a sociologicky totožné s obdobím všeobecnej krízy kapitalistickej sústavy. Z dnešného stupňa spoločenského vývinu môžeme rozdeliť prechodné obdobie svetového hospodárstva na dva časové úseky, na dva vývinové stupne.

Prvý vývinový stupeň, t. j. obdobie medzi obidvoma svetovými vojnami, keď popri kapitalistickej svetovej hospodárskej sústave síce už existoval socializmus, keď sa však jeho existencia obmedzovala na mnohonárodný štát SSSR, je *etapou prípravy* socialistickej svetovej hospodárskej sústavy. Túto prípravu umožnilo víťazstvo socializmu v Sovietskom sväze, hrdinská práca a obeť sovietskych národov.

V tom čase bolo treba riešiť historickú úlohu, aby sa SSSR nepremenil na prívesok kapitalistickej hospodárskej sústavy, ale naopak, vybudovať z neho základňu ďalších víťazstiev socializmu vo svete.

Medzinárodná situácia v čase 40. výročia Októbrovej revolúcie potvrdzuje správnosť takto postavenej úlohy a veľké úspechy pri jej uskutočňovaní.

Koncom druhej svetovej vojny začína druhá etapa medzinárodnej socialistickej revolúcie.

Z hľadiska vývinu svetového hospodárstva je obdobie po druhej svetovej vojne charakterizované tým, že sa formuje socialistická svetová

¹ Pritom pod pojmom svetová hospodárska sústava rozumieme medzinárodnú sústavu národných hospodárstiev, organizovaných na základe jednotných výrobných vzťahov. Teda: kapitalistická alebo socialistická svetová hospodárska sústava. Pojem svetové hospodárstvo je naproti tomu všeobecnejší, nie je viazaný na určité výrobné vzťahy. Svetové hospodárstvo = úhrn výrobných spôsobov, ktoré sú vo svete (s ich výrobnými silami a rozličnými výrobnými vzťahmi).

hospodárska sústava a jej imanentný nový svetový trh. Tak kapitalizmus, ako aj socializmus existujú dnes — pokiaľ ide o ekonomické hľadisko koexistencie — ako kapitalistická a socialistická sústava *svetového* hospodárstva popri sebe. To je ekonomické zriadenie oboch spoločenských sústav, ktoré dnes vládnu na svete. Existencia týchto dvoch sústav, týchto dvoch táborov — kapitalistického a socialistického — je zákonitý, historicky nevyhnutný výraz všeobecného prechodu od kapitalizmu k socializmu. Po druhej svetovej vojne sa teda nachodíme v druhom vývinovom úseku prechodného obdobia od kapitalisticky k socialisticky organizovanému svetovému hospodárstvu.

*Protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi
v socialistickej svetovej hospodárskej sústave*

Socialistická sústava svetového hospodárstva predstavuje ekonomickú štruktúru socialistickej svetovej sústavy.

Konštatovali sme už, že socialistická sústava svetového hospodárstva je dialektickou jednotou hospodárstiev socialistických štátov v ich vzájomnom prepletení, v procese kolobehu výroby a trhu. Ako ekonomická štruktúra (alebo ako výrobný spôsob) zahrnuje táto sústava tak charakter a stav vývinu výrobných síl (včítane ich koncentrácie a špecializácie), ako aj charakter a stav vývinu výrobných vzťahov, predovšetkým vlastníctvo výrobných prostriedkov a zariadení obehu.²

Protirečenia vývinu, vlastné kapitalistickej sústave svetového hospodárstva, pripravujú zákonite socialistické svetové hospodárstvo, a to dvojakým spôsobom.

Po prvé, v procese akumulácie kapitálu je robotnícka trieda ustavične reprodukovaná v rozšírenom meradle a koncentrovaná vo veľkých podnikoch; keďže je kapitalistický reprodukčný proces okrem toho medzinárodný a zahrnuje tak do svojho mechanizmu všetky oblasti zeme, kladie tak materiálne základy medzinárodnému zjednocovaniu robotníckej triedy, medzinárodnému charakteru robotníckeho hnutia. Tak vyrastá vo svete rozhodujúca spoločenská sila, povolaná vybudovať socialistickú svetovú hospodársku sústavu slobody, mieru a blahobytu.

Po druhé, proces reprodukcie a akumulácie kapitálu sa vyznačuje nesmiernym zextenzívním a zintenzívním materiálnej výroby. To je materiálna príprava socializmu ako svetovej sústavy. V tejto príprave spočíva aj dejinné poslanie kapitalistického hospodárskeho zriadenia.³

² Marx rozumie pod ekonomickou štruktúrou, ako je známe, celok ekonomického procesu: „Lebo súhrn týchto vzťahov, ktoré existujú medzi nositeľmi tejto výroby a prírodou a medzi nimi navzájom a za ktorých títo nositelia vyrábajú, tento súhrn, to je práve spoločnosť, ak sa na ňu dívame z hľadiska jej ekonomickej štruktúry.“ (K. Marx, *Kapitál III-2*, Praha 1956, 367; podtrhol autor.)

³ „Über teda urýchljuje materiálny rozvoj výrobných síl a *vytvorenie svetového trhu*;

Zextenzívnenie materiálnej výroby sa prejavuje predovšetkým v tom, že kapitalizmus zjednocuje dopravou, obchodom, vývozom kapitálu atď. všetky národy sveta v jednotnom svetovom procese rozšírenej kapitalistickej reprodukcie. Zintenzívnenie materiálnej reprodukcie nachádza svoj výraz v koncentrácii výroby a v stupňovaní spoločenskej deľby práce. Bez koncentrácie výroby vo všetkých odvetviach hospodárstva, t. j. bez strojovej veľkovýroby, nie je možná účelná a úspešná výstavba socialistického svetového hospodárstva. Práve tak nie je táto výstavba možná ani bez rozšírenia sústavy spoločenskej deľby práce.

Socialistická svetová hospodárska sústava dosahuje teda svoju životnú schopnosť až potom, keď materiálna výroba, výrobné sily dosiahli určitý stupeň zrelosti. Hlavným znakom tohto stupňa zrelosti je zospoločnenie výroby. Toto zospoločnenie zahŕňa dva hlavné prvky: po prvé, špecializáciu výroby v podniku, v hospodárskom odvetví, okruhu a v hospodárskych skupinách jedného štátu (podniková a národohospodárska deľba práce), ako aj špecializáciu medzi jednotlivými štátmi (oblasťami) svetového hospodárstva (medzinárodná deľba práce); po druhé, k zospoločneniu výrobného procesu patrí koncentrácia výroby a pracovných síl v sústave strojovej (mechanizovanej a napokon automatizovanej) veľkovýroby.

V hospodárskej sústave imperializmu sa však uskutočňuje medzinárodná deľba práce, t. j. hospodárske spletenie národov, metódami kapitalistického mechanizmu konkurencie a zisku. Toto základné antagonistické protirečenie kapitalistickej svetovej hospodárskej sústavy odstraňuje socializácia výrobných prostriedkov.

V socializme zodpovedá kolektívnej práci výrobcov kolektívne privlastňovanie výrobkov, ktoré vyplýva zo spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov. Za socializmu patrí prevažná, rozhodujúca časť výrobných zariadení a nástrojov úhrnnému spoločenskému kolektívu. Po likvidovaní kapitalizmu sa výrobca zasa zjednocuje s výrobnými prostriedkami. Všetci príslušníci spoločnosti sú zásadne tak vlastníckmi výrobných prostriedkov, ako aj výrobcami a spotrebiteľmi. Obe prvé kategórie — vlastníkov výrobných prostriedkov a výrobcov — nie sú už, ako to bolo v predsocialistických triednych spoločnostiach, viazané na rozličné skupiny ľudí, medzi ktorými sa odohráva spoločenský boj.

V socialistickej spoločnosti nie sú potreby uspokojované tým, že sa vyrába za účelom zisku, ktorý je za kapitalizmu jediným bezprostredným cieľom výroby. Priamym cieľom socialistickej výroby je maximálne uspokojovanie potreby všetkých príslušníkov spoločnosti.

Kolektívne privlastňovanie toho, čo sa vyrobí vo sfére materiálnej výroby, nie je však za socializmu jednotné, pretože stav vývinu výroby

vytvoriť ich do určitého stupňa ako materiálne základy novej výrobnéj formy je historickou úlohou kapitalistického výrobného spôsobu." (K. Marx, *Kapitál III-1*, Praha 1955, 463; podtrhol autor.)

ešte nepripúšťa jednotné vlastníctvo celej spoločnosti v národnom a medzinárodnom meradle. Táto najvyššia forma spoločenského privlastňovania je možná až za komunizmu. Až potom bude výroba taká zdokonalená, taká koncentrovaná a špecializovaná, že bude možné rozdeľovať podľa potrieb jednotlivcov a že spoločnosť ako jednotný celok bude vlastníkom výrobných prostriedkov a vyrobených výrobkov.

Za socializmu máme nižšiu, obmedzenejšiu formu spoločenského privlastňovania: po prvé štátom a po druhé jednotlivými družstevnými kolektívami.

Zo súladu kolektívneho vlastníctva výrobných prostriedkov, kolektívnej práce a kolektívneho privlastňovania výrobkov vyplýva za socializmu historická tendencia a ekonomická nevyhnutnosť ustavične zdokonaľovať výrobu a s ňou aj spoločenskú deľbu práce. V súvislosti s predchádzajúcim výkladom môžeme teda povedať, že všeobecné protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi sa takto konkretizuje v socialistickom spoločenskom zriadení: existuje protirečenie medzi tendenciou ustavične zdokonaľovať (zospoločenšťovať) výrobu na jednej strane a spoločenským privlastňovaním v štátnej alebo družstevnej forme s cieľom maximálne uspokojovať potreby všetkých príslušníkov spoločnosti na druhej strane. Stav výroby a privlastňovania si vynucuje tovarovú výrobu, a preto sa potreby prejavujú vo forme plateniaschopného dopytu a môžu aj byť len v tomto meradle uspokojované.

Nemožno teda formulovať jednotne základné protirečenie pre socialistickú a komunistickú fázu spoločenského vývinu, pretože v komunistickej spoločnosti máme len jednotné, celospoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov a nimi vyrobených výrobkov. To je možné preto, lebo materiálna výroba dosiahla príslušný stupeň zrelosti. Rozdeľovanie sa môže uskutočňovať podľa potrieb. V *takomto zmysle* sa teda socializmus a komunizmus podstatne od seba odlišujú. Socializmus je len veľkým prechodným obdobím od kapitalizmu ku komunizmu.

Ak si premietneme socialistickú formu všeobecného ekonomického protirečenia medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi, ako sme ju práve formulovali, na socialistickú svetovú hospodársku sústavu, potom musíme konkretizovať tak tendenciu k ustavičnému zdokonaľovaniu (zospoločenšťovaniu) výroby, ako aj obmedzený ešte stupeň spoločenského privlastňovania. Takto dostaneme ako základné protirečenie socialistickej sústavy svetového hospodárstva protirečenie medzi tendenciou k ustavičnému, obsiahlemu zmedzinárodňovaniu výroby na jednej strane a tým, že výrobky a služby, ktoré sa majú vymieňať v medzinárodnom hospodárskom styku, spoločensky sa privlastňujú vo forme socialistického štátneho vlastníctva na druhej strane (obmedzené spoločenské privlastňovanie).

Kolektívny charakter práce, výroby a vlastníctva umožňuje v socialistickom zriadení plánovité rozdeľovanie výroby nielen v rámci jedného

národného hospodárstva, ale aj medzi jednotlivými štátmi socialistickej sústavy. Toto plánovité (a teda stále a všestranné) zmedzinárodňovanie výroby je vynikajúca prednosť socializmu oproti kapitalizmu. Táto prednosť vyplýva zo spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov. Tento typ výrobných vzťahov mení protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi v jeho všeobecných charakteristických črtách na neantagonistické protirečenie, čo, pravda, nevylučuje jednotlivé konflikty. Preto možno socialistické výrobné vzťahy predvídavo a plánovite uviesť do súladu s výrobnými silami, ktoré ich určujú; to platí, pravda, v zásade, nie vždy v jednotlivostiach. Riešenie protirečení svetového hospodárstva uskutočňuje teda za socializmu socialistická spoločnosť sama, a to vyvíjaním ustavične nových prvkov (foriem a metód) socialistických výrobných vzťahov, plánovaním národného a medzinárodného výrobného procesu, strážiac a upevňujúc pritom jednotu medzinárodného socialistického zväzku štátov.

Na druhej strane neexistuje však v dnešnej socialistickej svetovej hospodárskej sústave všeobecná, jednotná svetová spoločnosť s úplne (neobmedzene) spoločenským privlastňovaním vyrobených statkov. Ale existujú jednotlivé štáty, ktoré stoja oproti sebe ako vlastníci tovarov, ktorí samostatne plánujú v rámci svojej vlastnej hospodárskej oblasti. Neexistuje ešte medzinárodné plánovanie v takom zmysle, že by bolo možné, alebo že by dokonca už existovalo rozdeľovanie práce, výrobných prostriedkov a výsledkov výroby, riadené ústredne pre celú socialistickú svetovú sústavu.

Tým práve treba vysvetliť vyššie formulované protirečenie socialistickej svetovej hospodárskej sústavy.

Nazdávame sa, že spoznanie a formulovanie tohto protirečenia je logicky nevyhnutné, a preto vhodné na rozpracovanie základných vývinových tendencií v socialistickej svetovej hospodárskej sústave a na riešenie úloh, ktoré z toho vyplývajú.

Stimulujúci vplyv neantagonistického základného protirečenia socialistickej sústavy svetového hospodárstva

V čom spočíva stimulujúci vplyv základného protirečenia socialistickej sústavy svetového hospodárstva?

Socialistické spoločenské zriadenie, ktoré dnes predstavuje veľkú, mohutnú sústavu štátov a ktoré je oslobodené od kríz, konkurencie, vykoisťovania, národnostného útlaku a vojny, poskytuje možnosť

1. organizovať v každom socialistickom štáte vysokú mieru rastu produktivity, pričom sa vyčerpávajú všetky vhodné národné zdroje a národné hospodárstvo sa mechanizuje a industrializuje s medzinárodnou pomocou, v medzinárodnej spolupráci,

2. čoraz väčšmi uplatňovať tendenciu rozmiestiť výrobu v medzinárodnom meradle na najvhodnejších miestach z hľadiska nákladov, t. j.

3. plánovite a rovnoprávne koordinovať investície, výrobu a výmenu medzi socialistickými štátmi a

4. spoločne uskutočňovať výskumné a vývinové práce, ako aj vôbec spolupracovať v oblasti vedy a techniky (výrobných skúseností) a takto urýchlene rozvíjať výrobné sily.

Pokrokovosť socialistickej svetovej hospodárskej sústavy je teda predovšetkým v tom, že zabezpečuje vyššie tempo vývinu a vyššiu úroveň produktivity práce a spoločenského blahobytu oproti kapitalizmu.

V čom možno vidieť príčinu tohto pokrokového charakteru? Predovšetkým v tom, že kolektívne, socialistické výrobné vzťahy sú primerané kolektívnemu charakteru modernej výroby. Socialistické zriadenie teda nielenže poskytuje dostatok priestoru pre vývin výrobných síl, ale je priam motorom, ktorý poháňa rozvoj výrobných síl.

V každom spoločenskom zriadení vplýva na výrobné sily nielen ekonomická základňa, t. j. výrobné vzťahy, ale priamo a nepriamo pôsobí na ne celá spoločenská nadstavba s rozličnými svojimi formami spoločenského vedomia, s rôznymi svojimi kultúrnymi a politickými zariadeniami. Toto spätné pôsobenie môže byť reakčné (dnešný kapitalizmus) alebo progresívne (socializmus). Socialistická pracovná morálka, socialistické vzdelávanie ľudu, proletársky internacionalizmus, štátne socialistické riadiace orgány — toto všetko upevňuje socialistické výrobné vzťahy a pôsobí pozitívne na rozvoj spoločenskej produktivity.⁴ Pozitívny vývin výrobných síl v socialistickej svetovej hospodárskej sústave možno teda vyvodiť nielen z progresívneho charakteru protirečenia medzi výrobou a základňou, ale aj z progresívneho charakteru protirečenia medzi základňou a nadstavbou.

Výrobné vzťahy a spoločenská nadstavba umožňujú teda v socialistickej svetovej hospodárskej sústave organizovať proces rozšírenej reprodukcie plánovite v medzinárodnom meradle a na rovnaký ošoh všetkých zúčastnených národov.

Túto možnosť treba rozhodne v súlade so stavom a rozsahom modernej výroby realizovať; lebo moderná technika si nevyhnutne vyžaduje automatizovanú veľkovýrobu s vynakladaním veľkých prostriedkov, s veľkými sériami, s rozsiahlymi odbytovými trhmi a s mohutným stupňovaním produktivity práce. Tu už nestačí, najmä v malých a stredných štátoch, organizovať špecializáciu, koordináciu a kooperáciu výroby v národnom meradle. To sa musí uskutočniť v medzinárodnom meradle.

⁴ Pravda, nejde tu o nijaký automatizmus. Dogmatické, byrokratické znetvorenie socialistickej nadstavby brzdí vývin výroby a základne. Keďže však výroba a základňa majú určujúce postavenie voči nadstavbe, vyvolávajú jej zmenu, likvidovanie jej negatívnych stránok. Zaostávanie jednotlivých stránok v protirečení medzi socialisticou nadstavbou a socialistickou základňou sa prekonáva spravidla neantagonistickým spôsobom.

Tomuto tlaku výrobných síl je vystavený aj dnešný kapitalizmus. Ukazuje sa však, že dnešný kapitalizmus sa už nevie s týmto tlakom vporiadať. Kapitalistické sily sa síce pokúšajú vytvárať veľké priestory, spoločné trhy, oceľarske a iné únie a nepochybne pritom dôjde — pod tlakom výrobných síl — k medzinárodným dohovorom o investíciách, pracovných silách, trhoch, clách atď. Štátnomonopolistický kapitalizmus je schopný presadiť nútené dohody aj nad rámec jednotlivých štátov. Toto však nie je rovnoprávne a stabilné plánovanie, ale je to krátkodobý kompromis s nadvládou hospodársky, politicky a vojensky silnejšieho partnera. Pritom sa prehlbuje nerovnomernosť a nerovnovážnosť najmä medzi vyspelými a menej vyspelými štátmi; znovu sa rozdeľujú záujmové sféry v kolóniách, ako k tomu napríklad dochádza v tzv. Európskom hospodárskom spoločenstve na úkor Francúzska a v prospech západného Nemecka, resp. USA. Ak sa pomer síl podstatne zmení, dochádza k rozbitiu imperialistického bloku alebo k preskupeniu síl v ňom.

Socialistické plánované hospodárstvo, v ktorom niet súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, ani súkromných záujmov jednotlivých skupín, ani konkurencie, umožňuje riadiť rozšírenú reprodukciu (hospodársky rast) nielen v národných hraniciach, ale aj medzinárodne, nielen krátkodobo, ale aj dlhodobo, teda stabilne, v proporcionálnom vývine. Jednotlivé socialistické štáty sa nevyvíjajú v skokoch a nedochádza k formovaniu záujmových sfér, k ich znovurozdeľovaniu atď. Vzájomná socialistická pomoc príslušníkov zväzku socialistických štátov je zameraná na to, aby sa vo všetkých národných hospodárstvách socialistickej sústavy uskutočnila mechanizácia a aj industrializácia na približne rovnaký spôsob. Bez mechanizácie a industrializácie nemožno dosiahnuť významnejší rast bohatstva a kultúry. V budúcnosti bude mať každá socialistická krajina moderné hospodárstvo s vyspelou priebežnou mechanizáciou. Každá väčšia krajina bude spravídla silne industrializovaná. Avšak výstavba priemyslu sa neuskutočňuje odrazu a súčasne vo všetkých hlavných odvetviach, ale 1. pri orientácii na ekonomické optimum vo vzťahu medzi nákladmi a výnosmi a 2. na základe medzinárodnej špecializácie, koordinácie a kooperácie. To zvyšuje celkom mimoriadne užitočný efekt národnej práce v porovnaní s kapitalizmom, vytvára nové zdroje akumulácie a spotreby.

Obidve sféry medzinárodnej koordinácie sú výroba a obeh. Doteraz bola v popredí plánovitá koordinácia v oblasti obehu (predovšetkým koordinácia zahraničného obchodu). Koordinácia v oblasti výroby je ešte len v začiatkoch. Preto sa doteraz sotva badateľne prejavila podstatná prednosť socialistickej veľkovýroby — jej plánovité, sústavné a všestranné zmedzinárodňovanie.

Medzinárodnú plánovitú koordináciu výroby a obehu chceli by sme označiť za dve *ekonomické formy* socialistických výrobných vzťahov,

v ktorých sa realizuje medzinárodná hospodárska spolupráca. Týmto ekonomickým formám socialistických výrobných vzťahov sú primerané *orgány a metódy* svetovej hospodárskej spolupráce za socializmu.

*Nerovnomerný vývin jednotlivých stránok protirečení
v socialistickej svetovej hospodárskej sústave*

Plánovitá koordinácia národných hospodárstiev včítane určenia medzinárodných proporcií reprodukčného procesu, to je veľmi mladý a celkom nový zjav v hospodárskych dejinách. Výrobné sily a veda sú v súčasnom dejinnom období natoľko vyvinuté, že dozrela dejinná úloha robotníckej triedy socializovať výrobné prostriedky a potom začať s medzinárodnou organizáciou výroby a obehu. Keďže ešte len začal tento proces, ktorý bude rýchlo zväčšovať produktivitu, národný dôchodok a bohatstvo socialistických národov, treba prekonávať historicky podmienené trecie plochy. Tieto brzdy sú subjektívneho a objektívneho charakteru. Aj subjektívne brzdy sú podmienené objektívnymi, to znamená, že aj základom subjektívnych hamoviek sú objektívne poruchy v rozvíjaní progresívnych tendencií protirečenia svetového hospodárstva medzi plánovitým zmedzinárodňovaním socialistickej výroby a štátno-socialistickým privlastňovaním výsledkov výroby. Jednotlivé stránky tohto protirečenia, jednotlivé jeho prvky a v súvislosti s tým aj rozličné vzájomné vzťahy medzi nimi sa — v rámci zásadného súladu medzi modernými výrobnými silami a socialistickými výrobnými vzťahmi — nevyvíjajú rovnomerne. Bolo by falošné nazdávať sa, že pohyb jednotlivých prvkov a pólov tohto protirečenia, ako aj vzájomné pôsobenie medzi nimi je procesom, ktorý sa uskutočňuje jednoducho, plynule. Pravda, výrobné sily sú určujúcou silou a výrobné vzťahy sú určenou silou. Pravda, základňa je určujúcou a nadstavba určenou stranou. Avšak výrobné sily, základňa a nadstavba pozostávajú z mnohých prvkov a zložiek. A tie sa nevyvíjajú rovnomerne. V jednotlivých časových obdobiach sa môže podľa toho vzťah medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi utvárať v takom zmysle, že zložky sústavy výrobných síl zaostávajú oproti výrobným vzťahom socialistickej svetovej hospodárskej sústavy; jednotlivé stránky spoločenského vedomia a politických zariadení môžu mať predstih oproti základni.

Mao Ce-Tun pripisoval veľký význam tomuto dialektickému vzájomnému pôsobeniu. V jeho práci *O protirečení* čítame: „Stránky každého protirečenia sa vždy vyvíjajú nerovnomerne. Niekedy sa zdá, že medzi nimi existuje rovnováha, je to však len dočasný a relatívny stav; základný stav je však nerovnomerný vývin. Z dvoch stránok protirečenia je jedna nevyhnutne hlavná a druhá — druhoradá. Hlavná je tá, ktorá

má v protirečení vedúcu úlohu. Ráz vecí a javov určuje v základe hlavná stránka protirečenia, ktorá má dominujúce postavenie.

Takéto postavenie stránok protirečenia nie je však nezmeniteľné — hlavná a vedľajšia stránka protirečenia prechádza jedna v druhú, a podľa toho sa mení aj ráz javov.⁵

Mao Ce-Tun vyvodzuje takýto záver: „Na svete sa nič nevyvíja absolútne rovnomerne, preto musíme bojovať proti teórii rovnomernosti alebo teórii rovnováhy.“⁶

Takúto diferencovanú sústavu vzájomných vzťahov medzi výrobnými silami, výrobnými vzťahmi a spoločenskou nadstavbou možno pozorovať aj v dnešnej socialistickej svetovej hospodárskej sústave. Ak ju človek chce správne pochopiť, musí ju vysvetliť na základe dialektikomaterialistickej teórie.

Keď napríklad kolektívnemu charakteru socialistickej výroby zodpovedá kolektívne vlastníctvo výrobných prostriedkov, zodpovedá medzinárodnému charakteru socialistickej výroby proletársky internacionalizmus a solidárna spolupráca medzi socialistickými štátmi. Vládné tu podstatný súlad medzi výrobou, základňou a nadstavbou. Takto sa základňa stáva hnacou silou výroby a nadstavba hnacou silou základne a cez ňu aj výroby. Jednotlivé prvky nadstavby môžu však zaostávať, a preto pôsobiť v určitej miere ako brzda na upevňovanie socialistickeho výrobného spôsobu.

Brzdy v procese vývinu hospodárskej spolupráce medzi socialistickými štátmi vyplývajú napríklad z prvkov nacionalizmu a hospodárskeho egoizmu, ktoré tu ešte sú. Tak sa prejavuje jeden z negatívne pôsobiacich subjektívnych reflexov všeobecného protirečenia medzi tendenciou zmedzinárodňovať výrobu a formou štátneho privlastňovania vyrobených statkov v dnešnej socialistickej svetovej sústave hospodárstva. Keďže však práve toto protirečenie je stimulujúcim faktorom v medzinárodnej socialistickej hospodárskej sústave a má zásadne progresívnu tendenciu, vyplýva z neho, že — a ako — socializmus z vlastnej vnútornej sily, vyhovujúc hospodárskej nevyhnutnosti, prekonáva subjektívne brzdiace vplyvy zvyškov nacionalizmu a ekonomického egoizmu. Porušovanie princípu ekvivalencie a zásady rovnoprávnosti sú likvidované krok za krokom vo všeobecnej a dennej hospodárskej spolupráci socialistických štátov. Upozorňujeme v tejto súvislosti na iniciatívu Sovietskeho sväzu, ktorá našla svoj výraz v zásadnom vyhlásení z 31. októbra 1956.

Je mysliteľné a v skutočnosti k tomu aj dochádza, že jednotlivé stránky socialistických výrobných vzťahov mimoriadne zaostávajú za výrobnými silami a pôsobia retardačne. Vidieť to napríklad pri technicko-vedeckej spolupráci, kde dvojstranná bezplatná výmena dokumentácií, odovzdávanie licencií a pod. vedie často k nedohodnutým investíciám

⁵ Mao Ce-Tun, *Vybrané spisy 2*, Bratislava 1954, 317.

⁶ Tamtiež, 321.

u zmluvných partnerov. Takéto investície nie sú v súlade s medzinárodnými dohodami a vedú preto k určitým výrobným a trhovým ťažkostiam (a v dôsledku toho k mrhaniu spoločenskej práce).

Iným príkladom je otáľanie, s akým sa v medzinárodnom meradle dávali do súladu socialistické výrobné a investičné programy.

Ale aj v tejto oblasti vytvoril socializmus sám nevyhnutné sily a vytvoril nevyhnutné podmienky na to, aby krok za krokom plánovite a rovnoprávne vytvoril a zdokonaľoval najracionálnejšie medzinárodné proporcie.

Veľmi významným krokom na tejto ceste je rozvoj kooperácie v strojárstve medzi SSSR a NDR. Táto kooperácia zabezpečí strojárstvu NDR znižovanie nákladov, zdokonaľovanie výrobného procesu a rozširovanie odbytových trhov. 25. mája 1957 podpísali obe strany príslušný protokol. Podľa tejto dohody dostane NDR od Sovietskeho sväzu dodatočne dodávky materiálov pre výrobu takých výrobkov, ktoré sú materiálove náročné a o ktoré má aj SSSR záujem (napríklad cementárne, zariadenie pre valcovne, pre chemický priemysel, pre stavbu lodí). Okrem toho sa bude pri výrobe týchto zariadení kooperovať, určité časti sa teda vyrobia v SSSR. To isté platí aj pre časť elektrickej výzbroje.

NDR uzavrela r. 1957 dohody o koordinácii a kooperácii aj s Poľskom a Československom. Tieto dvojstranné dohody dopĺňajú multilaterálnu sústavu Rady pre vzájomnú hospodársku pomoc. Celková sústava týchto rozsiahlych rokovaní a dohôd o synchronizácii socialistických národohospodárskych plánov ukazuje prakticky, aké nesmierne potencie, pokiaľ ide o rozšírenú reprodukciu a akumuláciu, skrýva v sebe socialistická sústava ako plánovitá sústava *svetového* hospodárstva.

Protirečenie medzi prevažne ešte starou medzinárodnou deľbou práce a už novými socialistickými výrobnými vzťahmi

Skúmame ešte inú nerovnomernosť vo vzájomných vzťahoch medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi v medzinárodnej socialistickej hospodárskej sústave.

V súvislosti so súčasťou fázou vývinu ekonomickej štruktúry socialistickej svetovej sústavy je nápadné, že výrobné vzťahy sú tu už nové, socialistické, kým medzinárodná deľba práce je v mnohom ešte stará, t. j. má ešte mnohé znaky svojej kapitalistickej minulosti.

V kapitalistickom svetovom hospodárstve sa nevyvíja medzinárodná deľba práce plánovite, ale v divom konkurenčnom boji, zmedzinárodňovanie výroby sa neuskutočňuje rovnomerne a proporcionálne, ale nerovnomerne v skokoch a disproportionalne, hospodárske spojenie medzi jednotlivými národnými hospodárstvami sa neuskutočňuje na základe rovnoprávnosti, ale vo forme potláčania a zatláčania menej vyspelých

oblastí vedúcimi imperialistickými priemyselnými štátmi. Medzi tieto menej vyvinuté oblasti nepatrilo pred socialistickou revolúciou len Rusko a jeho okrajové územia, ale aj ázijské a sčasti aj európske ľudové demokracie. Likvidovanie tohto zaostávania je dlhý historický proces, v ktorom je hlavnou hybnou silou mechanizácia, industrializácia a medzinárodná spolupráca. Na tejto ceste dosiahol Sovietsky sväz a ľudové demokracie už veľké úspechy. Vyžiada si to však ešte viacero päťročných plánov, kým krajiny, ako je Bulharsko, Rumunsko a Čína, stanú sa vysoko mechanizovanými alebo dokonca vyslovene priemyselnými štátmi, v ktorých, ako dnes v Nemeckej demokratickej republike, by 80 % spoločenského výrobku pochádzalo z priemyslu a len približne 20 % z poľnohospodárstva, v ktorých by približne 80 % pracujúcich bolo činných ako robotníci a zamestnanci a približne 63 % obyvateľstva by pracovalo v priemysle, remeslách, doprave a obchode a takmer 60 % obyvateľstva by žilo v mestách (v obciach viacej ako s 5000 obyvateľmi). Dokonca aj v Sovietskom sväze je dnes ešte len približne 58 % pracujúcich činných ako robotníci a zamestnanci, len asi 42 % obyvateľstva pracuje v priemysle, remeslách, doprave a obchode a asi 42 % obyvateľstva žije v mestách.

Máme teda v NDR relatívne väčšiu intenzitu priemyslu ako v SSSR. Svedčia o tom aj čísla tab. 1, v ktorej sa porovnáva štruktúra zahranič-

Tabuľka 1

Štruktúra zahraničného obchodu SSSR, ČSR, Poľska a NDR r. 1955
(% vývozu, resp. dovozu)

Skupina tovarov	SSSR	ČSR	Poľsko	NDR
Vývoz				
stroje a zariadenia	22,1	43,5	13,1	60,4
suroviny a palivá, materiály	59,9	39,3	64,2	23,6
potraviny, priemyselné spotrebné pred- mety	} 18,0	} 17,2	15,5 7,2	} 11,0
Dovoz				
stroje a zariadenia	33,0	13,2	30,9	4,8
suroviny a palivá, materiály	48,0	53,8	51,7	38,6
potraviny, priemyselné spotrebné pred- mety	} 19,0	} 33,0	13,0 4,4	} 56,6

P r a m e n e: Za SSSR: *Narodnoje chozjajstvo SSSR*, 217,
za ČSR: z rôznych prameňov zostavil autor,
za Poľsko: *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, 248,
za NDR: *Statistisches Jahrbuch der DDR*, 243.

ného obchodu SSSR, ČSR, NDR a Poľska. Ukazuje sa, že podiel strojov a zariadenia na vývoze dosahuje v NDR 60,4 % a v ČSR 43,5 %, kým v SSSR 22,1 % a v Poľsku dokonca len 13,1 %.

Zahraničnoobchodné vzťahy NDR s Čínou, Bulharskom a inými socialistickými štátmi nenesú teda nijako pečať vyvinutej medzinárodnej delby práce socialistického typu, t. j. plánovitej špecializácie medzi vysoko mechanizovanými štátmi, v ktorých je priemysel vedúcim národohospodárskym odvetvím. S tým by mala byť spojená aj veľmi vysoká kvóta zahraničného obchodu vo všetkých zúčastnených štátoch. Skutočnosť, že NDR vyváža predovšetkým výroby strojárstva a Bulharsko predovšetkým poľnohospodárske výroby, to nie je výsledok novej, socialistickej medzinárodnej delby práce, ale ešte starej, kapitalistickej delby práce. O tom, že sa však nová medzinárodná delba práce začína vyvíjať a ako sa začína vyvíjať, svedčia údaje v tab. 2 o raste vývozu priemyselných výrobkov z Bulharska. A to nie je ojedinelý prípad.

Tabuľka 2

Skladba vývozu Bulharska v rokoch 1939—1955
(v % celkového vývozu)

	1939	1950	1952	1955
Priemyselné tovary*	3,8	15,9	29,1	44,5
Poľnohospodárske výrobky**	96,2	84,1	70,9	55,5

* Bez priemyselne spracovaných poľnohospodárskych výrobkov.

** Včítane priemyselne spracovaných poľnohospodárskych výrobkov.

Prameň: *Zahraničný obchod* 3, Sofia 1956, 2 (bulh.).

Skutočnosť, že socialistická svetová hospodárska sústava ešte nie je dokonale ovládnutá priemyslom, vysvetľuje aj pomerne nízku úroveň medzinárodnej výmeny tovarov na socialistickom svetovom trhu, ako aj okolnosť, že plánovitá koordinácia socialistických národných hospodárstiev ešte nepokročila dostatočne dopredu. Tam je teda koreň protirečenia medzi medzinárodnou delbou práce, ktorá je z podstatnej časti ešte stará, zdedená z kapitalizmu, a novými, totiž socialistickými výrobnými vzťahmi.

Formulovanie tohto špecifického protirečenia zameriava pozornosť na širokú cestu využívania mocných zdrojov produktivity práce a blahobytu ľudu. Prechod od starej medzinárodnej delby práce, ktorá vznikla za kapitalizmu (a ktorá naskrze protirečí podstate socializmu), k novej medzinárodnej delbe práce, ktorá je primeraná kolektívnemu, solidárnemu charakteru socialistického svetového hospodárstva, môže sa uskutoč-

niť relatívne rýchlo, keďže ekonomický mechanizmus plánovaného socialistického svetového hospodárstva umožňuje vyššie vývinové tempo ako ekonomický mechanizmus kapitalistického konkurenčného systému.

Prechod od starej medzinárodnej del'by práce k novej sa však musí uskutočniť bez zlomu v systematickom vývine výrobných síl, aby sa čo možno presne dosiahlo optimum medzi nákladmi a výnosom, medzi akumuláciou a spotrebou. Z tohto dôvodu bolo treba r. 1953 a neskoršie pribrzdiť forsírovanie socialistickej industrializácie v európskych ľudových demokraciách. Do tých čias sa totiž sčasti podnikol pokus niektoré priemyselné odvetvia, ktoré sa aj v socialistických podmienkach musia vyvíjať *po sebe*, vybudovať *paralelne* vedľa seba. Protirečilo to stupňu vývinu robotníckej triedy danej krajiny a základnému ekonomickému zákonu socializmu, ktorý vyžaduje maximálne uspokojovanie potrieb príslušníkov spoločnosti. Bolo teda treba ustúpiť od pokusu, v podstate prehnaného, nahradiť ekonomické optimum politickým maximom — čo v určitých konkrétnych podmienkach aj môže byť prípustné. Falošný systém paralelnosti sa prejavil v spomínanom časovom úseku socialistickej industrializácie niektorých európskych ľudových demokracií aj v tom smere, že rovnaké priemyselné výroby sa budovali v rozličných socialistických štátoch nad ich vlastné potreby, lebo predtým sa neurobila medzinárodná dohoda na základe vypracovaných plánov, medzinárodnej špecializácie výroby a investícií. Bolo to, pravda, neracionálne a protirečilo to základnému zákonu socialistického svetového hospodárstva, podľa ktorého sa má dosiahnuť zmedzinárodnenie výroby plánovitou koordináciou socialistických národných hospodárstiev za účelom maximálneho uspokojovania potrieb pracujúcich. Tempo, ktoré sa dosiahlo v týchto sčasti forsírovaných procesoch industrializácie, bolo len *zdanlivo* rýchle, pretože na dlhé obdobie nevedlo k rovnováhe, ale k určitým disproporciám, čo si potom nevyhnutne vyžiadalo korektúry s príslušnými hospodárskymi a sčasti aj politickými škodami.

Je prirodzené, že mnohé črty medzinárodnej del'by práce z čias kapitalizmu možno použiť aj za socializmu. To vyplýva okrem iného aj z toho, že del'ba práce nie je podmienená len historicky, ale má aj svoje prirodzené základy. Zaujímavým príkladom je v tejto súvislosti uznesenie medzinárodnej socialistickej poľnohospodárskej komisie, ktorá rokovala začiatkom roku 1957 v Sofii a na ktorej sa zúčastnili zástupcovia SSSR, ČSR, NDR a Bulharska. Na tejto porade sa prijalo uznesenie, podľa ktorého sa má bulharské poľnohospodárstvo špecializovať predovšetkým na staré kultúry tejto krajiny, na hrozňá, ovocie a zeleninu a má podstatne rozšíriť ich pestovanie. To si vyžaduje na druhej strane určité obmedzenie v oseve pšenice a bavlny. Výrobky, o ktoré takto Bulharsko príde, bude do roku 1970 dodávať SSSR, pričom naopak Bulharsko bude vyvážať do SSSR, ale aj do ostatných zúčastnených krajín hrozno, ovocie a zeleninu. Toto uznesenie nadväzuje na *daný* stav medzinárodnej del'by

práce a čerpá z neho výhody. Nie je to len v záujme bulharského národa, ale aj ostatných zúčastnených krajín.

Nechceme z toho, pravda, nijako vyvodzovať taký záver, že medzinárodná deľba práce napríklad medzi Bulharskom a NDR by mala v budúcnosti vyzeráť tak, že Bulharsko by jednostranne pestovalo a spracovávalo tabak, ovocie a zeleninu, zatiaľ čo NDR by si podržala monopol na veľkopriemysel. Pri spomínanej dohode ide o určitú špecializáciu v poľnohospodárstve, ktorá vychádza zo súčasných podmienok a nadväzuje na existujúce tradície, špecializáciu atď. Bulharsko pokračuje, pravda, aj naďalej — len plynulejšie ako doteraz — na ceste k extenzívnej a intenzívnej industrializácii. Bulharsko bude teda postupne rozvíjať dôležité priemyselné odvetvia, medzi ktoré patrí napríklad aj výroba určitých skupín nástrojov, optický priemysel, riadiaca technika atď. Nemožno si myslieť, že by krajina bez týchto priemyselných odvetví, resp. skupín výrobkov mohla byť modernou socialistickou priemyselnou a kultúrnou krajinou. Bezpochyby nebude treba vybudovať *všetky* kľúčové odvetvia priemyslu, najmä v malých krajinách socialistickej sústavy; okrem toho ani netreba vyvíjať všetky sektory kľúčového priemyslu, keďže dochádza medzi socialistickými štátmi k špecializácii, kooperácii a k iným formám koordinácie v rámci jednotlivých priemyselných odvetví.

Takto socialistické výrobné vzťahy a socialistická nadstavba poháňajú dopredu medzinárodnú deľbu práce; ekonomické základy rovnoprávnosti medzi socialistickými národmi sa tak čoraz pevnejšie zakotvujú. V dialektickom vzťahu napätia medzi jednotlivými prvkami výroby, základne a nadstavby sa stále väčšmi zdokonaľuje socialistická spoločnosť a jej svetová hospodárska sústava. Zabezpečuje sa úspech a víťazstvo v ekonomickej súťaži s kapitalizmom.

Záver

Protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi je všeobecné, základné protirečenie každého hospodárskeho vývinu, aj vývinu socialistickej ekonomiky. Podstata tohto protirečenia, jeho pohyb, jeho historické pôsobenie atď., to všetko je určované na jednej strane charakterom výrobných síl a na druhej strane typom výrobných vzťahov. V socialistickej svetovej hospodárstve nemá toto protirečenie antagonistický charakter, lebo spoločenskému charakteru výroby zodpovedá spoločenská forma vlastníctva výrobných prostriedkov.

Jednota oboch zložiek tohto protirečenia tvorí ekonomickú štruktúru, výrobný spôsob. Pohyb tohto protirečenia, pohyb oboch jeho strán, ktorý nie je rovnomerný a nemá rovnaký určujúci charakter, ich vzájomné pôsobenie, to je pokrok celku, totiž ekonomickej štruktúry. Bez boja protirečenia niet vývinu. Každý vývin, aj vývin socialistickej ekonomiky, je pohybom protirečenia v jednote výrobného spôsobu. Zákony hospodár-

skeho vývinu socialistickej spoločnosti, ktoré vyjadrujú najrozličnejšie všeobecné súvislosti pohybu socialistického hospodárstva, sú teda len zhrnutím podstatných črt rozličných ekonomických protirečení. Základný zákon vyjadruje základné protirečenie socialistického hospodárstva; zákon hodnoty zhrnuje protirečenie medzi individuálnou a spoločenskou prácou, medzi úžitkovou hodnotou a hodnotou, medzi tovarom a peniazmi atď.

Teória vývinových protirečení v socialistickom hospodárstve je zrejme len nedostatočne rozpracovaná. Až v poslednom čase sa dosiahli určité pokroky. Dosiaľ existovala určitá obava pred tým, aby sa hovorilo o objektívnych protirečeniach hospodárskeho mechanizmu v socializme. Marxistická ekonomická teória je však dialektickou ekonomickou teóriou a vyžaduje si preto rozpracovanie komplikovaného mechanizmu protirečení, ktorý je vlastný javom hospodárskeho vývinu, vyžaduje si hľadať a nachádzať cesty a metódy riešenia týchto protirečení, aby sa nevyvinuli do jednotlivých alebo dokonca do celospoločenských konfliktov. Pod protirečeniami sa často rozumeli len prechodné chyby, ťažkosti a nedostatky. To je však nevedecké. Protirečenie nie je kategóriou negatívneho, je hnacou silou, motorom ďalšieho vývinu. Je obsiahnuté v ekonomických javoch a hýbe nimi. Ide o to, objaviť ho. Úzke profily, chyby atď. sú len negatívnymi čiastkovými prejavmi pozitívneho procesu protirečivého vývinu vpred.

Treba upozorniť ešte aj na inú okolnosť. Štúdium objektívnych protirečení socialistického hospodárstva bolo silne zatlačené nedialektickým ponímaním učenia o zákonoch hospodárskeho vývinu socializmu. Neprihliadalo sa dostatočne na to, že každú zákonitú súvislosť možno pochopiť len odhalením imanentných podstatných protirečení, ich hlavných stránok, ich súvislostí a ich pohybu. Nazdávame sa preto, že pri ďalšom štúdiu politickej ekonomie socializmu pôjde o to, preniknúť väčšími odjavových foriem k podstate procesov, úplnejšie vyskúmať pohyb socialistického hospodárstva tým, že sa objavia objektívne protirečenia a vhodné socialisticke formy ich riešenia. Až analýza objektívnych vývinových protirečení, to značí ďalšie rozpracovanie teórie protirečení v socialistickom hospodárstve môže viesť k uspokojivej teórii ekonomických zákonov tohto spoločenského zriadenia. Bez teórie ekonomických protirečení za socializmu, v socialistickom svetovom hospodárstve, nemôže existovať podložená teória príslušných ekonomických vývinových zákonov a ich historických, resp. národných osobitostí. Nazdávame sa, že to je ďalší krok, ktorý treba podniknúť, aby sa ďalej prehĺbila teória socialistickej ekonomiky po tom, čo najmä príspevkami Stalina a sovietskych ekonómov bolo v posledných rokoch vybudované učenie o ekonomických zákonoch socializmu.

Treba teda aj pri rozbere problémov štruktúry a vývinu socialistickej svetovej hospodárskej sústavy vychádzať od jej objektívnych, hnacích protirečení.

GERHARD BRHLOVIČ

K EKONOMICKÉMU HODNOTENIU PÔDNEHO FONDU

Marxistická politická ekonómia skúma pôdu ako výrobného činiteľa v poľnohospodárstve jednak z hľadiska všeobecnej podmienky materiálnej výroby a jednak z hľadiska výrobného prostriedku — zdroja pracovných prostriedkov a predmetu práce. Táto všestrannosť pohľadu na pôdu má význam pre jej ekonomické hodnotenie.

Vo všeobecnosti sa pod pôdou rozumie povrchová časť zemskej kôry, ktorá je využiteľná pre poľnohospodárske účely. Pôda je produktom prírody, výsledkom prirodzeného pôdotvorného procesu. Jej vznik i existencia je mimo pôsobenia človeka, ktorému je prírodným zdrojom i prírodnou silou. Pôda ako hmota nemá hodnotu. Marx na viacerých miestach opakuje: „... pretože pôda nie je produktom práce, nemá teda hodnotu“.¹

Pôda sa stáva výrobným prostriedkom až po zapojení do poľnohospodárskeho výrobného procesu, kde sa vyznačuje tou zvláštnosťou, že vystupuje súčasne ako pracovný prostriedok aj ako pracovný predmet. Tým, že poľnohospodársky pracovník využíva mechanické a fyzikálne vlastnosti pôdy a usmerňuje ich pôsobenie na splňanie požadovaného cieľa (vzrast poľnohospodárskych plodín), stáva sa pôda pracovným prostriedkom poľnohospodárskej výroby. Pôda sama všeobecne nedáva optimálne podmienky pre vývoj najmä kultúrneho rastlinstva. Poľnohospodárska výroba je preto zameraná na vytváranie priaznivých podmienok na pôde a tak pôda je jej pracovným predmetom. Predmetom práce v poľnohospodárstve je nielen panenská, ale aj kultúrna pôda, pri ktorej je potrebné jej úrodnosť neustále obnovovať.

Ďalej pôda určitými svojimi vlastnosťami, ktoré nemôže človek podstatne meniť, nadobúda charakter výrobnej podmienky. Ako výrobná podmienka má pôda značný dosah na poľnohospodársku výrobu — spôsob výroby, systém hospodárenia na produktivitu práce aj na celkovú výrobu.

Ekonomické hodnotenie pôdy ako základného poľnohospodárskeho výrobného prostriedku sa sústreďuje na najcharakteristickejšiu vlastnosť pôdy, na jej úrodnosť. Klasici marxistickej ekonómie venovali veľkú pozornosť problematike úrodnosti pôdy. Marx skúma vo svojich dielach

¹ K. Marx, *Kapitál III-2*, české vydanie, 170.

úrodnosť pôdy z dvoch stránok: zo stránky prírodnej (potencionálnej) úrodnosti a z hľadiska ekonomickej (hospodárskej) úrodnosti.

Čo rozumieme pod úrodnosťou pôdy? Viljams hovorí, že je to schopnosť pôdy zásobovať rastliny počas celej vegetácie nepretržite a súčasne maximálnym množstvom živín. Úrodnosť je neoddeliteľnou súčasťou pôdy ako hmoty — je jednou jej vlastnosťou. Prírodná úrodnosť je vlastnosťou všetkých poľnohospodársky využiteľných pôd. Je určovaná klimatickými podmienkami, fyzickými, chemickými a biologickými vlastnosťami pôdy. Pôdna úrodnosť je teda závislá od vodného, vzdušného režimu v pôde, od obsahu živín, mikrobiologického života a od slnečnej energie.

Všeobecne je v pôde značná zásoba prírodných živín, pravda, čo do množstva i kvality rôzna podľa druhov pôd. Obsah živín v pôde vysoko prevyšuje potrebu pre bežnú vegetáciu, čo môže viesť k domnienke, že každá pôda v prirodzenom stave je schopná prinášať vysoké a stále úrody bez väčšieho obhospodarovania.² Rastliny sú však schopné prijímať živiny len v prijateľnej forme a týchto sa v pôde z celkového množstva zásob nachádza iba veľmi málo. Pre úrodnosť pôdy je významná práve táto mobilizovateľná časť živín. Živiny v prijateľnej forme sa v pôde vytvárajú iba za priaznivých vodných a vzdušných podmienok a bohatej mikrobiologickej činnosti, za ktorých je schopná pôda zásobovať nimi rastliny. Na to je potrebné, aby bola pôda udržiavaná v správnej štruktúre, v kultúrnom stave. „Opatrenia, ktorých cieľom je v priebehu celého života kultúrnych rastlín udržiavať stálosť pôdy — (v kultúrnom stave) nazýva Viljams — systémom pôdneho hospodárstva alebo systémom udržiavania úrodnosti pôdy.“³ Takto dochádza k premene prirodzenej úrodnosti pôdy na úrodnosť kultúrnu alebo hospodársku, čo je základnou praktickou úlohou poľnohospodárstva.

Prírodná úrodnosť nie je teda rovnaká a nemenná, daná na večnosť. Hospodárskymi a technickými opatreniami možno úrodnosť pôdy meniť. Teda úrodnosť pozemkov závisí od sústavy hospodárenia, od stupňa rozvoja výrobných síl a charakteru výrobných vzťahov. Napríklad novou technológiou, vynájdением nových strojov, vyšľachtením zvláštnych druhov osív a sadív, melioračnými stavbami stávajú sa vysokoúrodnými také pôdy, ktoré sa prípadne predtým ani nedali využiť. Pomer úrodnosti pôd môže sa tak neustále meniť. Hľadiac na úrodnosť z tejto stránky, nazývame ju hospodárskou alebo ekonomickou úrodnosťou pôdy. Hospodárska úrodnosť je teda prirodzená úrodnosť pôdy viazaná na istú poľnohospo-

² Tak napr. podľa výsledkov výskumu Pedologického ústavu Akadémie vied SSSR aj v pomerne málo úrodných podzolvých pôdach sa nachádza v ornici na 1 ha asi 3000 kg dusíka, 5000 kg fosfora, 50 000 kg draslíka, 40 kg vápna a ešte iných živín. Rastliny však odčerpávajú iba minimálne množstvá z týchto veľkých zásob živín v pôde. Podľa výskumu toho istého ústavu na výrobu 16 q úrody z 1 ha zrnové kultúry odčerpávajú z pôdy 46 kg dusíka, 16 kg fosfora, 28 kg drasla a malé množstvo ostatných živín.

³ Viljams, *Teória pôdy*, 77.

dársku sústavu. Marx o tom hovorí: „Bude teda záležať jednak na vývoji poľnohospodárskej mechaniky, do akej miery možno tú istú prirodzenú úrodnosť na pozemkoch od prírody rovnako úrodných využiť. Preto hoci je úrodnosť objektívnou vlastnosťou pôdy, ekonomicky vždy zahrnuje určitý vzťah, vzťah k danej úrovni vývoja poľnohospodárskej chémie a mechaniky, a preto sa mení s touto úrovňou vývoja“⁴

Marxistická politická ekonómia vyzdvihuje v rozlišovaní hospodárskej stránky úrodnosti pôdy jej podmienenosť k ľudskej práci, výsledkom ktorej je určitý stupeň rozvoja výrobných síl v poľnohospodárstve. Medzi hospodárskou úrodnosťou a úrovňou výrobných síl existuje priama závislosť. Rast úrovne výrobných síl v pôdnom hospodárstve nachádza odraz vo zvyšovaní výroby na jednotku pôdy. Hospodárska úrodnosť napokon vyjadruje jednotu prirodzenej úrodnosti a spoločenskej produktivity práce.

Hospodárska úrodnosť pôdy je takto vážnym ekonomickým ukazovateľom stupňa využitia pôdy a ovládania prírodných pôdnych podmienok. Treba pritom pamätať, že hospodárska úrodnosť vyjadruje iba pomer úrodnosti jednotlivých pozemkov navzájom, hodnotí teda úrodnosť pôdy relatívne. Hospodárska úrodnosť ako pomer úrodnosti sa preto neustále mení zmenou vo vývoji výrobných síl, zmenami v sústave hospodárenia. Ďalšou dôležitou poučkou je to, že úrodnosť pôdy ako schopnosť pôdy dávať úrodu sa môže navonok prejaviť len vďaka ľudskej práci.

V hospodárskej úrodnosti pôdy je vyjadrená viazanosť prirodzenej úrodnosti pôdy na istú poľnohospodársku sústavu. Poľnohospodárska sústava vychádza priamo z existujúcich výrobných vzťahov. Klasici dokazujú v rozbere hospodárskej úrodnosti aj závislosť využívania pôdy od výrobných vzťahov.

Kapitalistický systém vo svojich počiatkoch vytvára mimoriadne priaznivé podmienky pre rozvoj kultúry v poľnohospodárskej výrobe a tým aj zvyšovanie úrodnosti pôdy. Kapitalizmus nie je však trvale schopný vyvarovať sa mnohým zásahom, ktoré spôsobujú znižovanie úrodnosti pôdy. Kapitalistické vzťahy k pôde sú zamerané na dosiahnutie zisku. Pôda slúži ako predmet exploatacie, ako nástroj vykorisťovania poľnohospodárskych robotníkov a drobných poľnohospodárov. Horúčkovitá snaha o získanie mimoriadnych ziskov v kapitalizme pripúšťa iba labilný a nepravidelný rast úrodnosti pôdy, v niektorých časových etapách dokonca pokles úrodnosti pôdy.

Často aj vo vyspelých kapitalistických štátoch, najmä v imperialistickom štádiu, dochádza aj na veľkých plochách k vydrancovaniu a devastácii pôdy, zapríčinenej znížením štruktúrnosti pôdy a eróziou pôdy. Vývoj úrodnosti v kapitalizme je nerovnomerný, v jednotlivých oblastiach a rokoch môže klesať a podlieha silne konjunkturálnym výkyvom,

⁴ K. Marx, *Kapitál III*, české vydanie, 198.

ktoré ovplyvňujú osevné postupy aj stupeň intenzity hospodárenia na pôde. Kapitalistické výrobné vzťahy obmedzujú plné využitie techniky, najmä výstavbu väčších melioračných zariadení, veľkých kanálov, úpravu vodných tokov, vetrolamov a protieróznych zariadení. Tieto skutočnosti, prirodzene, nijako neprispievajú nepretržitému rozvoju celkovej výroby v poľnohospodárstve. Preto kapitalistické výrobné vzťahy nevedia zabezpečiť stabilizáciu a trvalý rast úrodnosti pôdy.

Nové možnosti rozvoja pôdneho hospodárstva a tým aj ďalšieho rastu hospodárskej úrodnosti pôdy sa otvárajú až víťazstvom socialistických výrobných vzťahov. Socialistický spôsob hospodárenia na pôde má podstatne iný prístup k pôde a k jej využívaniu ako prírodného bohatstva krajiny. Zatiaľ čo sa v kapitalizme využívanie pôdy riadi individuálnymi záujmami pôdnych vlastníkov — živelným charakterom jej využívania — a slúži ich koristníckym cieľom, pôda za socializmu je sprostena súkromnovlastníckych vzťahov. Pôda sa stáva výrobným prostriedkom spoločnosti, ktorá má najvyšší záujem o jej maximálne a efektívne využívanie pri plnom zachovaní trvalých zdrojov úrodnosti pôdy, ba pri ich neustálo raste.

Objektívne ekonomické požiadavky na hospodárenie s pôdou nepresadzujú sa však ani za socializmu automaticky. Spoločnosť celým radom plánovitých zásahov usmerňuje využívanie pôdneho bohatstva takým spôsobom, aby mohlo dôjsť k obnoveniu rastu úrodnosti pôdy, aby bol zabezpečený maximálny vývoj hospodárskej úrodnosti pôdy. Za týchto podmienok má mimoriadny význam poznanie prírodných zákonov a ich plné využívanie. Socialistická sústava obhospodarovania pôdy dáva trvalé perspektívy pre rast hospodárskej úrodnosti pôdy.

* * *

Ďalej je potrebné zaoberať sa niektorými otázkami metodiky ekonomického hodnotenia pôdy, najmä otázkou, ako merať úrodnosť pôdy. Pri tomto hodnotení pôdy ide v podstate o vymedzenie vplyvu prírodných činiteľov a činiteľov ľudskej práce vplyvujúcich na úrodnosť pôdy a o meranie sily pôsobenia týchto činiteľov. Keďže územie štátu sa vyznačuje nerovnakou úrodnosťou pôd, je potrebné týchto činiteľov skúmať podľa ich pôsobenia na jednotlivých pozemkoch v zoskupení podľa pôdnych fondov poľnohospodárskych závodov, oblastí alebo sektorov. Vplyv ľudských i prírodných činiteľov na úrodnosť pôdy možno zhodnotiť iba ekonomickou klasifikáciou všetkých pozemkov na základe bonitácie pôd.

Bonitáciou sa posudzuje pôda z hľadiska jej prirodzených predpokladov poskytovať hrubé výnosy za priemerných výrobných a ekonomických podmienok. Touto problematikou sa zaoberá samostatný vedný odbor — pedológia, ktorá spracováva systemizáciu pôd a zaraďuje pozemky do

bonitných skupín. Bonita pôdy je závislá od veľa činiteľov, preto ide o zložitú problematiku, ktorá v súčasnosti nie je ešte doriešená. Nebudeme sa preto na tomto mieste problematikou bonitácie širšie zapodievať. Poznamenávame iba, že z hľadiska požiadaviek ekonomického hodnotenia úrodnosti pôdneho fondu by bolo potrebné klasifikáciu pôd doplniť posúdením pozemkov podľa optimálnych možných intenzifikačných opatrení. Tým by sa mohla stanoviť „ekonomická kapacita úrodnosti“ pôdnych fondov poľnohospodárskych závodov. Samozrejme, že tento ukazovateľ je relatívny, viazaný na súčasný stav a stupeň rozvoja vedy a techniky.

Celkovým ekonomickým hodnotením pôdneho fondu sa zaoberá taxácia. Taxáciou sa rozumie všeobecne oceňovanie pôd, stanovenie čistého výnosu a ceny pôdy, v našich podmienkach ide teda predovšetkým o zistenie diferencnej renty jednotlivých pozemkov. Taxácia okrem bonity pôdy zhodnocuje aj mieru pôsobnosti iných ekonomických činiteľov, najmä hospodársku polohu, ktoré vplývajú na výšku čistého výnosu. Aj pri taxácii treba vychádzať z priemerných výrobných ekonomických podmienok všeobecného charakteru, ako sú úroveň techniky a technológie, ceny ap. Ekonomická klasifikácia pôd pri taxácii sa robí zatriedením pozemkov do príslušných tried podľa zisteného čistého výnosu. Taxácia je jedným z najstarších a pomerne najintenzívnejšie vykonávaných odvetví v poľnohospodárskej ekonomike. V minulosti bolo vypracovaných veľa metód a systémov s rôznymi klasifikačnými stupnicami pôd. V praxi najznámejšia u nás doteraz používaná taxácia pôd spočíva na výpočte tzv. čistého katastrálneho výťažku. Z viacerých príčin, najmä však pre značné zmeny v hospodárskej úrodnosti pôd, sú katastrálne výťažky pre súčasný stav nepresné. Taxáciu pôd sa u nás nikto bližšie nezaobera, hoci týmto spôsobom možno pristúpiť k ekonomickému hodnoteniu pôdy, k vedeckému skúmaniu diferencnej renty.

V ekonomickom hodnotení pôdy je dôležitým problémom meranie úrodnosti pôdy. Skutočná dosiahnutá úroda zistená na jednotlivých pozemkoch rôznych klasifikačných skupín za viac rokov je hlavným podkladom pre taxáciu pôd. Úrodu možno ekonomicky merať v absolútnom a relatívnom vyjadrení. Podľa toho rozoznávame absolútnu alebo relatívnu úrodnosť pôd.

Absolútna úrodnosť pôdy sa vyjadruje množstvom výrobkov, ktoré sa urodia na plošnej jednotke určitého pozemku za predpokladu rovnakej, v tomto prípade spoločensky priemernej intenzity. Absolútna úrodnosť sa hodnotove vyčísľuje ocenením dosiahnutých hrubých neturálnych výnosov v celom oševnom postupe na zisťovanom pozemku. Za celý pôdny fond poľnohospodárskeho závodu alebo skupiny závodov (za sektor, oblasť) môže sa udať priemerom absolútnych úrod jednotlivých pozemkov na jednotku pôdy. Takto — v priemere stanovená absolútna úrodnosť za oblasť, kraj alebo štát — vyjadruje všeobecnú úrodnosť pôd. Ak

je zisťovaná za viac rokov, stáva sa dôležitým ukazovateľom pre posudzovanie rastu alebo poklesu všeobecnej úrodnosti.⁵

Absolútna úrodnosť je ukazovateľom hrubej výnosnosti pôdy, odhliada teda od vplyvu rozdielneho množstva a kvality použitej práce. Predpokladá, že na jej dosiahnutie bola vynaložená všeobecne potrebná, priemerná miera živej a zhmotnenej práce. Na druhej strane, ak odhliadneme od vplyvu prírodných činiteľov, je úroda výsledkom ľudskej práce. Skutočná výška úrody je v značnej miere závislá od veľkosti vkladu živej a zhmotnenej práce. Pomer dosiahnutej úrody za obdobie viacerých rokov v pomere k nákladom vyjadruje relatívnu úrodnosť pôd. Vyčísľuje sa teda porovnaním ocenennej absolútnej úrodnosti k celkovým nákladom, ktoré boli vynaložené na jej dosiahnutie. Keďže v nákladoch sa odrážajú aj vplyvy iných faktorov, najmä hospodárskej polohy pozemku, udáva relatívna úrodnosť aj čistú výťažnosť pôdy na skúmanom pozemku. Teda porovnávaním čistých výnosov jednotlivých pozemkov pôdneho fondu sa zisťuje aj ich diferenciálna výťažnosť. Za predpokladu rovnakej intenzity hospodárenia a s prihliadnutím na hospodársku polohu pôdneho fondu dáva diferenciálna výťažnosť pôd vedecký podklad pre zisťovanie diferenciálneho dôchodku.

* * *

Ekonomické hodnotenie pôdy má význam v riadení poľnohospodárstva v prechodnom období. Cieľom ekonomického hodnotenia pôdy je vytvoriť vedecký základ pre zisťovanie diferenčnej renty. Vedecky určená diferenčná renta umožňuje skvalitniť plánovanie poľnohospodárskej výroby a výkupu a usmerňovať intezifikáciu.

Významné spoločenské premeny v poľnohospodárstve na Slovensku si vyžadujú riešenie určitých špecifických otázok hodnotenia pôdy. Hoci aj v prechodnom období vytvárajú objektívne ekonomické zákonitosti podmienky pre priaznivý rozvoj pôdneho fondu, existujú tu aj určité zvláštnosti, ktoré tento vývoj odchyľujú. Tieto zvláštnosti vyplývajú nielen zo subjektívnych chýb a nedostatkov v riadení, ale aj z objektívnych zákonitostí, daností prechodného obdobia.

Vybudovanie socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve znamená predovšetkým spojenie drobných hospodárstiev do veľkých celkov. Socializácia v poľnohospodárstve prebieha buď formou kolektívizácie alebo poštátnením. Vznikajú tak socialistické poľnohospodárske podniky ŠM a JRD, ktoré si vytvárajú nové usporiadanie pôdnej základne. S rozširovaním a upevňovaním socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve súvisí aj vznik socialistickej sústavy obhospodaro-

⁵ Ocenenie hrubých výnosov predpokladá však správne hodnotové relácie medzi jednotlivými plodinami.

vania pôdy, ktorá prináša možnosť neustáleho zvyšovania hospodárskej úrodnosti pôdy.

Socialistickú sústavu v poľnohospodárstve predstavuje veľkovýrobný spôsob hospodárenia. Prvým predstaviteľom socialistickej veľkovýroby v poľnohospodárstve u nás sú ŠM ako podniky dôsledne socialistickeho typu, ktoré vznikli na časti pôdy prevzatej po kapitalistickej veľkovýrobe. V širokej premene poľnohospodárskej malovýroby na základňu socialistickej veľkovýroby hrá najväznejšiu úlohu družstevný sektor. V štátnom a družstevnom sektore sa vytvárajú možnosti pre nový spôsob obhospodarovania pôdy, ktorý sa prejavuje predovšetkým v racionálnejšej organizácii a zdokonalenej technológii obrábania pôdy. Na ŠM a JRD stala sa napr. obvyklou hlboká orba s predradličkou, podmietka, smykovanie, strojové kultivovanie. Podstatne sa zvýšil a zdokonalil spôsob používania umelých hnojív, ako aj šľachtených osív a sadív. Zavádza sa chemické ničenie škodcov a buriny. Na vytváranie vyššej úrovne hospodárskej úrodnosti pôd vplýva teda celkový rozvoj výrobných síl najmä rozvoj priemyslu tým, že zabezpečuje poľnohospodárstvo dostatkom mechanizačných prostriedkov, chemikáliami a inými výrobnými prostriedkami. Dôležitou skutočnosťou je, že ľudovodemokratický štát svojou hospodárskou politikou aj ekonomicky umožňuje, aby si socialistické poľnohospodárske podniky mohli uvedené prostriedky obstarat' (zriadenie STS, ceny chemických a iných prostriedkov) a stará sa najmä riadením a výchovou kádrov, aby prostriedky zvyšujúce úrodnosť pôdy boli aj racionálne využité.

Socialistické plánovanie už aj v prechodnom období dáva možnosť nepripustiť také zásahy, ktoré by mohli ohroziť rast úrodnosti pôdy. Uskutočňuje to najmä plánovaním osevných postupov, riadením a vedeckým usmerňovaním technológie obhospodarovania pôdy a pod. Sústreďením všetkých investičných prostriedkov v rukách štátu sa otvára možnosť budovať melioračné stavby v širokom rozsahu, ako aj rozvíjať melioračnú techniku. Týmito opatreniami sa otvárajú nové možnosti podstatného ovplyvnenia prirodzenej úrodnosti pôd a tým aj možnosti pre vyššiu úroveň ekonomickej úrodnosti pôdneho fondu v štáte. Ide najmä o opatrenia, ako je zalesňovanie, výstavba vetrolamov, odvodňovacích a zavodňovacích systémov, vápnenie pôd a pod.

Komplexné ekonomické hodnotenie pôdy u nás by si zaiste vyžadovalo rozbor veľkého počtu okolností a podmienok ovplyvňujúcich ekonomickú kvalitu pôdneho fondu jednotlivých sektorov. Išlo by o hodnotenie najmä takých faktorov a okolností, ako je prirodzená a hospodárska úrodnosť, veľkosť závodu, vnútorná hospodárska poloha pozemkov, scelenosť a roztrieštenosť pozemkov, ich tvar a sklon, stav ciest, vonkajšia hospodárska poloha poľnohospodárskeho závodu a pod. Z množstva týchto a ďalších hľadísk ekonomického hodnotenia pôdy podrobíme hlbšiemu rozboru problém scelenosti, koncentrovanosti a agrotechnickej konsolidovanosti

pozemkov v pôdnom fonde socialistických poľnohospodárskych podnikov, ktorý považujeme u nás za najtypickejší zjav pri vývoji pôdneho fondu v prechodnom období.

Je síce pravda, že na Slovensku bol pôdny fond poľnohospodárskej malovýroby už v minulosti značne roztrieštený. Na druhej strane silné zastúpenie mali aj scelené kapitalistické veľkostatky. V pozemkovej reforme sme pristúpili k čiastočnému rozparcelovaniu aj kapitalistickej veľkovýrobnej pôdnej základne, pričom došlo pochopiteľne k jej pomernému rozdrobeniu a k ďalšiemu posilneniu malovýroby u nás. Na obhospodarovanie pôdneho fondu značne vplýval aj sám priebeh pozemkovej reformy tým, že ide do istej miery o proces živelný. U nás sa napr. vyskytlo opúšťanie pridelov, ostávali zvyšky nikým neprevzatej pôdy, obrábanej len núdzove, na ktorej poklesla aj celková úroveň obhospodarovania. V ďalšom období kolektívizácie prichádza ešte väčším presunom pôdy, a to z malovýroby do zakladajúcich sa JRD. Pri kolektívizácii dochádza aj k opúšťaniu kulackých hospodárstiev, k upadaniu hospodárstva na pôdach prestarnutých a invalidných roľníkov. Uvedené skutočnosti majú teda značný nepriaznivý dosah na hospodárske usporiadanie určitej časti pôdneho fondu, na obhospodarovanie pôdy, ba majú za následok aj nevyužitie istej časti pôdneho fondu. Niektoré pozemky ostávajú ležať ladom, alebo sa len minimálne obhospodarujú.

Veľký sektorový presun pôdy v prechodnom období u nás zapríčiňuje aj dočasné nepriaznivé usporiadanie pôdneho fondu v socialistických podnikoch a spôsobuje, že ich pôdna základňa sa vytvára na značne roztrieštenej, rozptýlenej a agrotechnicky nekonsolidovanej pozemkovej základni.

Roztrieštenosť pôdneho fondu chápeme v tom zmysle, že jednotlivé pozemky (alebo parcely) jedného hospodárstva — hospodárskeho objektu — terénne na seba nenaväzujú a sú od seba vzdialené.

Pod rozptýlenosťou pôdneho fondu rozumieme stav, pri ktorom jednotlivé hospodárske objekty (dvory, farmy, hospodárstva) toho istého majetku, resp. oddelenia sú od seba značne vzdialené.

Pohyb pôdy sa odráža aj v úrovni jej agrotechnickej konsolidovanosti. Za tohto do istej miery živelného presúvania je pôda spravidla málo hnojená, nedostatočne kultivovaná, zaburinená, čiže dochádza na mnohých pozemkoch k zníženiu ich úrodnosti. Pochopiteľne, že okrem vyčerpávania zásob živín a zhoršovania štruktúry pôdy dochádza aj k dezorganizácii osevných postupov. Socialistický sektor preberá takto pôdu agrotechnicky nekonsolidovanú, čo má nepriaznivý dosah na jeho hospodárenie po niekoľko rokov.

Prvým predpokladom vytvárania veľkovýrobnej základne socialistických poľnohospodárskych podnikov je, aby ich pôdny fond bol predovšetkým čo do výmery primeraný veľkovýrobným úlohám a ďalej scelený. Keďže roztrieštenosť a rozptýlenosť pôdneho fondu je vážnou

prekážkou v rozvoji socialistickej sústavy obhospodarovania pôdy, považujeme ich za činiteľov znižujúcich hospodársku úrodnosť pôdy v socialistickej sektore.

V prípade roztrieštenosti i roptýlenosti ide vlastne o otázku tvaru, veľkosti pozemkov a ich terénne a organizačné usporiadanie, ktoré majú značný vplyv na systém obhospodarovania pôdy. Tvar, veľkosť i rozmiestenie je síce podmienené aj prírodnými podmienkami, ako zvrásnením terénu, vodnými plochami a tokmi, údoliami a svahmi, no napriek tomu treba súčasný stav roztrieštenosti a rozptýlenosti pôdneho fondu posudzovať u nás v podstate ako následok hospodárskeho vývoja a spoločenských zmien. Z tohto dôvodu vychádzame pri ekonomickom hodnotení rozptýlenosti a roztrieštenosti pôdneho fondu socialistických poľnohospodárskych podnikov iba ako z hospodárskej podmienky, ovplyvňujúcej hospodársku úrodnosť pôdy, ktorej vyriešenie je závislé prevažne od zásahov človeka. Súčasná socialistická veľkovýrobná sústava obhospodarovania pôdy kladie svoje požiadavky na optimálny tvar, veľkosť a rozmiestenie pozemkov. Preto je úlohou poľnohospodárskej ekonomiky skúmať príčiny terajšieho stavu pôdneho fondu a hľadať možnosti riešenia uvedenej problematiky, podávať metodické a organizačné návrhy na opatrenia pre odstránenie roztrieštenosti a rozptýlenosti.

* * *

Ekonomické hodnotenie pôdneho fondu v prechodnom období z hľadísk roztrieštenosti, rozptýlenosti i agrotechnickej konsolidovanosti by bolo iste potrebné skúmať v celom socialistickej sektore nášho poľnohospodárstva. Proces kolektivizácie prináša však so sebou v rozvoji pôdneho fondu družstevného sektora veľké zmeny, čo za súčasného stavu skoro vylučuje možnosť ekonomického hodnotenia ich pôdnej základne ako celku z uvedených kritérií. Preto sa v konkrétnom rozbere obmedzíme na podniky štátneho sektora, na štátne majetky na Slovensku, a to ako celku. Na ŠM je k dispozícii aj vybudovanejšia a kompletnejšia evidencia ako na JRD, takže je lepší prístup k číselnému materiálu.

Ako sa vyvíjal v dôležitých etapách vývoja nášho poľnohospodárstva pôdny fond štátnych majetkov na Slovensku, uvidíme z prehľadu v tab. 1

ŠM po oslobodení r. 1945 sa vytvorili na Slovensku na pôde bývalých majetkov patriacich štátu, tzv. „kmeňových majetkov v režii“, a prevzatím niektorých bývalých kapitalistických veľkostatkov, ktoré dovtedy obhospodarovali v nájme. K tomu sa do roku 1948 pričlenili niektoré konfiškáty. Uvedené majetky mali prevažne celistvý pôdny fond vytvorený ešte za kapitalistických podmienok.

Veľký rozmach ŠM možno historicky zaznamenať až od februára 1948. ŠM vyrástli obrovským prílivom ďalšej pôdy najmä z druhej etapy po-

Tabuľka 1*

Rok	Poľnohospodárska pôda		Orná pôda	
	v ha	% podielu na pôdny fond Slovenska	v ha	% podielu na pôdny fond Slovenska
1945	7 500	0,27	5 200	0,29
1947	28 644	1,04	22 907	1,27
1948	91 644	3,30	76 200	4,40
1950	145 259	5,20	120 475	7,00
1956	210 372	7,70	163 386	9,30

* Údaje za roky 1945—1947 získané z Výročných štatistických správ Ministerstva pôdohospodárstva. Údaje za roky 1948—1956 sú uvedené podľa materiálov SÚŠ. Základní ukazovateľia ŠM z výkazníctva vždy k 15.—30. XII. príslušného roka.

zemkovej reformy v rokoch 1948—1950. Pôda pridelená ŠM v tomto období tvorí vlastne podstatnú časť súčasnej výrobnjej základne ŠM.

Ako vplýval priebeh pozemkovej reformy na roztrieštenosť a rozptýlenosť pôdneho fondu ŠM?

Podľa zprávy Povereníctva pôdohospodárstva bolo štátnemu sektoru pridelených z pozemkových reforiem 138 900 ha poľnohospodárskej pôdy, t. j. 38,1 % z celkového prídeldu, a z toho ŠM 94 700 ha poľnohospodárskej pôdy. Tým bol cieľavedome položený základ pre budovanie ŠM ako podnikov štátno-socialistického sektora v našom poľnohospodárstve. V pridelovacom pokračovaní je síce zrejmá snaha dať ŠM najkonzentrovanejšiu pôdnu základňu, avšak z dôvodov naliehavých potrieb parcelácie to nebolo vždy možné. V pozemkovej reforme bol vytvorený základ pre územnú rozptýlenosť a v značnej miere aj roztrieštenosť pôdneho fondu ŠM. Napriek týmto nedostatkom v koncentrácii pôdnej základne ŠM zohrali v tomto období významnú úlohu pri likvidácii kapitalistických výrobných vzťahov v našom poľnohospodárstve a umožnili tým oveľa rýchlejšie pristúpiť k budovaniu socialistickej veľkovýroby v poľnohospodárstve.

V nasledujúcej vývojovej etape ŠM, teda po roku 1951, vzrástol pôdny fond ŠM do roku 1957 v poľnohospodárskej pôde o 65 100 ha a v ornej pôde o 42 900 ha. Podiel tohto čistého prírastku pôdneho fondu zo súčasnej výmery ornej pôdy ŠM je 26,2 %. V tomto období preberali ŠM hlavne opustenú a ladom ležiacu pôdu najmä po individuálne hospodariacich roľníkoch a okrem toho aj pôdu, ktorú nestačili obrobiť iba začínajúce JRD. Išlo tu, pravda, väčšinou o pôdu JRD, prevzatú pri založení družstiev zo štátnych pozemkových fondov (konfiškovaná, cirkevná pôda). Pohyb pôdneho fondu na ŠM v rokoch 1951—1956 mal v mnohých prípadoch neorganizovaný a živelný charakter. Takto prevzatá pôda bola,

samozrejme, maximálne roztrieštená a rozptýlená. Novopričlenená orná pôda prichádzala najmä z rozdrobeného individuálneho sektora a neraz ju nebolo možné začleniť do organizačného zväzku oddelení na ŠM. Hrubé ročné prírastky pôdy v období rokov 1951—1956 sú 5—9 % z fondu ornej pôdy.

ŠM však nielen preberajú pôdu, ale súčasne ju aj odovzdávajú, a to jednak pre rôzne účelové poľnohospodárske zariadenia, ktorých rozsah sa v priebehu kolektizácie zväčšuje, a jednak pre JRD. Týmto sa odovzdávajú v niektorých prípadoch celé objekty, hospodárske dvory, často však aj drobnejšie výmery úpadkovej pôdy, ktorú ŠM dočasne obhospodarovali pred založením alebo upevnením JRD.

Podrobnejší rozbor vývoja pôdneho fondu ŠM odкрýva skutočnosť, že ich pôdny fond aj v období po skončení pozemkovej reformy bol vo veľkom pohybe. Presuny v pôdnom fonde nám charakterizuje tab. 2.

Tabuľka 2*

Rok	Prevzatá orná pôda		Odovzdaná orná pôda	
	v ha	v % z celkovej ornej pôdy	v ha	v % z celkovej ornej pôdy
1952	6 543	5,3	5 768	4,6
1953	7 461	6,0	4 361	2,5
1954	9 536	7,6	2 464	2,0
1955	11 810	9,5	3 212	2,6
1956	10 137	6,2	2 128	1,3
Celkom	45 487	34,6	17 833	13,0

* Prírastky a úbytky uvedené v tabuľke sú získané zo štatistických hlásení V-1-12 a V-3-04 z HS-ŠM sčítaním mesačných výkazov. Výkazníctvo ŠM do ornej pôdy nezapočítava plochy s výsadbou záhradných kultúr, preto sú menšie odchýlky od štatistických oficiálnych údajov.

Ročne sa na ŠM vymieňalo zhruba 8—10 % pôdy. ŠM v niektorých prípadoch odovzdávali JRD iba nedávno prebratú pôdu. Ide najmä o časť odovzdávok z rokov 1952—1953, keď sa prudko rozvíjal družstevný sektor. Táto časť odovzdávok pochopiteľne nenarušila celistvosť pôdneho fondu ŠM. Podrobnejší rozbor ukázal, že zo 17 800 ha, ktoré ŠM odovzdali iným sektorom, prevzali ostatné majetky štátneho sektora 6000 ha a JRD 12 000 ha pôdy. Odovzdávky výskumným ústavom, školským majetkom a iným štátnym organizáciám v celom rozsahu zmenšujú scelený pôdny fond ŠM, pretože išlo o celé komplexy vybudovaných majetkov. JRD prevzali z celkovej výmery približne polovicu hospodárstiev so sceleným pôdnym fondom.

Ako vidieť z predchádzajúceho, na pohyb pôdneho fondu má značný vplyv tempo socialistického združštevňovania. Svedčí o tom porovnanie vývoja podielu ŠM a JRD na ornej pôde na Slovensku v tab. 3.

Tabuľka 3

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
JRD — v %	9,3	13,4	19,2	39,6	31,9	29,7	
vzrast + v %	—	+4,1	+5,8	+20,4	-7,7	2,2	
pokles — v %							
ŠM — v %	7,0	7,2	7,3	7,7	8,5	9,0	9,3
vzrast + v %	—	+0,2	+0,1	+0,4	+0,8	+0,5	+0,3
pokles — v %							

V rokoch silnejšej kolektizácie prírastok ŠM bol malý, lebo drobné pôdne výmery, ktoré sa v kolektizácii uvoľňujú, boli v stave preberať JRD. Vzrast ŠM nastal najmä v súvislosti s rozpadom niektorých družstiev a s vystupovaním družstevníkov r. 1953. V období stagnácie kolektizácie bol prírastok pôdy pomerne značný, lebo spravidla nebolo vhodného hospodára na prevzatie úpadkových hospodárstiev. Skúsenosti ukazujú, že pri rýchlejšom tempe kolektizácie a upevňovaní nových družstiev úlohu preberania pôdy môžu vykonávať JRD. Úloha ŠM sa zväzraňuje najmä v období nedostatkov a chýb v kolektivizačnom procese.

* * *

Na podklade podrobnejších údajov o vývoji pôdneho fondu ŠM z Povereníctva pôdohospodárstva a lesného hospodárstva HS-ŠM vyčíslili sme *roztrieštenosť pôdneho fondu ŠM* a prišli sme k takémuto záveru.

Miera roztrieštenosti ornej pôdy z celkovej výmery bola

v rokoch	1951	1952	1953	1954	1955	1956
v %	24,3	27,9	30,7	31,8	34,2	34,9

Celkový prírastok na výmere roztrieštenej pôdy od roku 1951—1956 bol asi 25 000 ha. Podiel roztrieštenej pôdy stúpol absolútne v priemere o 3 % ročne a r. 1956 dosiahla jej výmera ca 56 000 ha.

Pre správne hodnotenie vývoja ŠM vyplýva ďalej potreba rozobrať aj územnú rozptýlenosť pôdneho fondu na ŠM. Táto rozptýlenosť je následkom nevyhnutnosti preberať pôdu, a to aj hospodárstva s väčšou výmerou bez presného plánu na rôznych od seba vzdialených miestach.

Pôdny fond týchto hospodárstiev bolo možné stmeliť do podnikového celku len na úkor rozptýlenia pracovného obvodu jednotlivých ŠM, ako sme už spomínali. Požiadavkou organizácie socialistických veľkovýrobných závodov je, aby ich pôdny fond bol rozmiestnený v maximálnej miere okolo hospodárstiev a hospodárstva aby tvorili súvislý pracovný obvod podniku. Optimálne by preto bolo, aby jeden ŠM bol rozmiestnený svojím pôdnym fondom približne v obvode jedného okresu. Stav začiatkom r. 1956 bol však takýto:

ŠM na Slovensku	v 1. okrese	v 2. okrese	v 3. okrese	v 4. okrese	spolu
počet	14	16	4	6	40
v %	35	40	10	15	100

Ak pokladáme pôdny fond prvej a druhej skupiny majetkov — v jednom až dvoch okresoch — za zhruba koncentrovaný, tak 25—30 % majetkov je nekoncentrovaných, s rozptýleným pôdnym fondom. Pri tomto hodnotení sme už prihliadali na skutočnosť, že majetok môže mať koncentrovaný pôdny fond prípadne aj v dvoch okresoch.

Ako sú ďalej pôdne koncentrované jednotlivé oddelenia na ŠM?

Ukazovateľom územnej koncentrovanosti pôdneho fondu v oddeleniach môže byť ich rozčlenenie v jednotlivých katastrach obcí. Podľa materiálov pasportizácie na začiatku r. 1956 mali ŠM na Slovensku 60 oddelení (t. j. 22,5 %) v jednom katastri, 129 oddelení (t. j. 48,5 %) v dvoch katastrach, 56 oddelení (t. j. 21,1 %) v troch katastrach a 21 oddelení (t. j. 6,9 %) v 4—7 katastrach.

Ak pokladáme za optimálne, aby pôdny fond jedného oddelenia bol v katastre jednej obce, splňa to zhruba 23 % oddelení. Za veľmi rozptýlené možno považovať tie oddelenia, ktorých pôda je v troch a viac katastrach. Rozptýlený pôdny fond podľa toho má približne 30 % oddelení.

S predchádzajúcimi závermi je protichodná skutočnosť stále rastúcej priemernej veľkosti majetkov i oddelení od roku 1948 (zo 146 ha na 740 ha), ktorá by mohla zdanlivo vyvracať tvrdenie o rastúcej rozptýlenosti pôdneho fondu ŠM. Bolo by to tak iba v tom prípade, ak by oddelenia predstavovali scelený pôdny celok v koncentrovanom majetku. Rastúca výmera oddelení je viac len prejavom snahy ŠM vytvoriť administratívne väčšie jednotky, prípadne aj prejavom chýb pri organizácii ŠM, ako aj menších možností investičnej výstavby.

Rýchle tempo rastu pôdneho fondu okrem problémov roztrieštenosti a rozptýlenosti prináša so sebou aj vážne otázky vo vývoji agrotechnickej konsolidovanosti pôdneho fondu ŠM. Ako sme sa už zmienili na začiatku, najkonsolidovanejšie boli pôvodné majetky. Ďalšia preberaná pôda bývalých veľkostatkov i kulackých hospodárstiev z pozemkovej reformy patrila pôvodne síce medzi najúrodnejšiu, avšak vojnovým i po-

vojnovým hospodárstvom bola značne exploatovaná, keď neraz aj dlhšie obdobie nemala stáleho majiteľa. Pôda získaná z opustených a ladom ležiacich úpadkových hospodárstiev v posledných rokoch je nielen zanedbaná a rozdrobená, ale spravidla aj menej kvalitná. Namáhavou úlohou ŠM najmä v rokoch veľkého prílivu pôdy (po roku 1948) bolo nielen obrobiť tieto značné prírastky ornej pôdy, ale aj prinavrátiť tejto pôde jej pôvodnú úrodnosť, dodať živiny, zaviesť osevný postup a pod. — teda agrotechnicky ju skonsolidovať. Tento proces konsolidácie trvá na ŠM dodnes a vyžaduje si od majetkov značné investičné a prevádzkové náklady, ktoré dávajú v najbližších 2—3 rokoch iba nízky hospodársky výsledok.

Priebeh agrotechnickej konsolidácie v posledných rokoch vyjadrujú údaje uvedené v tab. 4, vypočítané na základe štatistických materiálov PPLH — HS-ŠM.

Tabuľka 4

Rok	Hrubé ročné prírastky ornej pôdy v ha	Orná pôda celkom	Nekonsolidovaná orná pôda			
			v 2 ročnom cykle		v 3 ročnom cykle	
			v ha	v %	v ha	v %
1952	6 543	125 570	—	—	—	—
1953	7 461	133 859	10 816	9,4	—	—
1954	9 536	140 879	14 004	10,5	18 277	13,6
1955	11 810	152 010	16 997	12,1	23 540	16,7
1956	10 137	160 531	21 346	14,0	28 807	18,9
1957	—	—	21 947	13,4	31 483	19,6

Stále prírastky novej pôdy nedávajú majetkom možnosť a v súčasnosti ani vyhliadky do bližšej budúcnosti úplne skonsolidovať svoj pôdny fond. Agrotechnická nekonsolidovanosť istej časti pôdy, ako sme spomínali, je sprievodným zjavom v prechodnom období. Súvisí so zmenami v držbe i vlastníctve pôdy, s upadaním časti súkromných hospodárstiev a s prechodom na družstevné hospodárenie. ŠM, ktoré sa tiež zúčastňujú významným podielom na tomto socializačnom procese, preberajú na seba úlohu skonsolidovať získaný pôdny fond aj za cenu istého zhoršenia svojich hospodárskych výsledkov. Agrotechnickou konsolidáciou časti opustenej pôdy plnia však ŠM dôležitú úlohu, ktorá má značnú národohospodársku rentabilitu, spočívajúcu vo využívaní pôdnych rezerv v štáte a vo zvyšovaní úrodnosti pôdneho fondu.

Rýchle tempo rastu výmery pôdy pri súčasnom zvyšovaní roztrieštenosti, rozptýlenosti, agrotechnickej nekonsolidovanosti, ako aj presuny

v pôdnom fonde ŠM spôsobili značné ťažkosti v riadení výroby na ŠM. ŠM neboli na tento proces pripravené a ešte ani dodnes ho plne nevedia organizačne zvládnuť. Zabezpečenie už aj prvotného obrobenia všetkej tejto pôdy si vyžiadalo veľký príliv nových, na ŠM nezpracovaných pracovníkov. Všeobecný nedostatok odborne kvalifikovaných pracovníkov sa prejavoval aj v slabšom dozore nad hospodárením na novoprevzatej pôde.

Ťažkosti pri obhospodarovaní tejto pôdy sa zväčšujú nedostatočným zabezpečením potrebných ostatných výrobných prostriedkov, najmä hospodárskych zvierat, hospodárskych stavieb, mechanizačných prostriedkov. O roztrieďovaní investičnej vybavenosti ŠM z dôvodov odovzdávania pôdy s investíciami nás informuje aj týchto niekoľko údajov, ktoré bolo možné z evidencie ŠM získať: ŠM odovzdali r. 1953 s každým ha ornej pôdy (podľa štatistického hlásenia Roč. zem. KJ-1953 a 4) základné prostriedky v hodnote Kčs 9700 a r. 1954 Kčs 12 600. Pritom hodnota základných prostriedkov v priemere na celom pôdnom fonde ŠM bola v tých istých rokoch iba 8300 a 9400 Kčs na 1 ha ornej pôdy. Roku 1953 ubudlo odovzdaním investične vybavenej pôdy ŠM 3,8 % z celkových základných prostriedkov a r. 1954 2,3 %. Ide o pomerne vysoké percento úbytku, ak uvážime, že ŠM z investičnej výstavby mali možnosť zvýšiť základné prostriedky r. 1953 o 8,4 % a r. 1954 iba o 6,0 %.

Roztrieštenosť pôdneho fondu pôsobí trvale ako negatívny činiteľ, ktorý sťažuje riadnu organizáciu práce i rozvoj jednotlivých odvetví výroby. Na novoprevzatých pôdach spravidla niet živočíšnej výroby. Rozptýlenosť napokon brzdí snahu účelne a plne využiť všetky výrobné prostriedky, budovy a najmä mechanizáciu.

O veľkom vplyve roztrieštenosti, rozptýlenosti a agrotechnickej nekonsolidovanosti pôdy na hospodársku úrodnosť i čistú výťažnosť pôdneho fondu ŠM hovoria niektoré údaje Ministerstva pôdohospodárstva z minulého roku. Podľa zprávy tohto ministerstva o stave hospodárenia na ŠM, ako bolo reprezentatívne zistené na dvadsiatich ŠM v rámci ČSR, hektárové výnosy na novoprevzatej pôde sú v prvom roku hospodárenia o 38,5 % nižšie, v druhom roku o 33,3 % nižšie v porovnaní s hektárovými výnosmi na konsolidovanej pôde. Pritom výrobné náklady na obrobenie 1 hektára prevzatej pôdy sú o 11,5 % vyššie oproti priemerným nákladom na pôde trvalo obhospodarovanej.

* * *

Ekonomické hodnotenie vývoja pôdneho fondu ŠM na Slovensku potvrdzuje v úvode vyslovený názor, že u nás v prechodnom období nevyhnutne vzniká roztrieštenosť, rozptýlenosť i agrotechnická nekonsolidovanosť istej časti pôdneho fondu, čo sťažuje budovanie socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby. Ide o činiteľov, ktorí znižujú hospodár-

sku úrodnosť pôdy v socialistickom sektore a zhoršujú jeho hospodárske výsledky. Tieto nevyhnutné odchýlky od objektívnej zákonitosti vystupujú na ŠM ako dôsledok ich špecifických funkcií, vyplývajúcich zo združstevňovacieho procesu.

Preberaním pôdy plnia ŠM predovšetkým vážnu spoločensko-ekonomickú funkciu. Pretvárajú súkromné vlastníctvo na spoločenské vlastníctvo k pôde a na tomto základe rozvíjajú socialistický veľkovýrobný spôsob hospodárenia. Je to jedna z dôležitých foriem socializácie poľnohospodárstva.

Dalšou ekonomickou funkciou ŠM je prispievať k maximálnemu a neprerušiteľnému rastu poľnohospodárskej výroby. V prechodnom období pri likvidácii kapitalistickej veľkovýroby a v etape kolektivizácie nášho poľnohospodárstva bolo by spravidla vždy ohrozené hospodárenie na určitej výmere pôdy. ŠM práve ako štátne podniky musia byť schopné plniť úlohu obhospodarovania úpadkovej a ladom ležiacej pôdy.

Svoje poslanie musia ŠM plniť aj v prípade dočasného obrábania pôdy, keď po určitom čase túto odovzdávajú JRD. Z hľadiska ekonomiky ľudovodemokratického štátu je potrebné plné využitie všetkého prírodného bohatstva nášho štátu, teda aj pôdneho fondu, čo však nemôžu zakladajúce sa alebo ešte neupevnené JRD vždy dôkladne zabezpečiť. Funkcia ŠM pri zabezpečení obrobena pôdneho fondu má takto aj charakter prispievať ku konsolidácii výrobnej základne JRD a tým bezprostredne napomáhať rozvoj kolektivizácie u nás.

Je samozrejmé, že plnenie ekonomických funkcií preberania a konsolidovania pôdy si vyžaduje mimoriadne spoločenské náklady, na ktoré sa preto nemožno pozeráť iba z úzkeho podnikového hľadiska ŠM, ale z hľadiska ich dlhodobého národohospodárskeho významu a národohospodárskej rentability.⁶

Uvedené závery si vyžadujú podať aspoň stručne niektoré návrhy na riešenie tejto problematiky.

Ak považujeme preberanie pôdy ŠM a jej hospodársku konsolidáciu za úlohu národohospodársky dôležitú, nazdávame sa, že by sa ŠM mali viac zainteresovať na plnení tejto úlohy. Skutočnosť, že náklady na obhospodarovanie tejto pôdy sú značne vyššie a výnosy sú niekoľko ro-

⁶ V tejto súvislosti je potrebné spomenúť, že ŠM majú aj poslanie byť vzorom socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby, čo je tiež ich významnou úlohou v prechodnom období. Úloha vzoru stojí však často v rozpore s funkciou preberania pôdy na ŠM, lebo na novoprevzatej pôde spravidla v prvých dvoch-troch rokoch nemožno zabezpečiť ani riadnu výrobu a nie vzornú veľkovýrobu. Ako sme už uviedli, odchýlky od objektívnej ekonomickej požiadavky (vytvárať celistvý a koncentrovaný pôdny fond na ŠM) sú ekonomickou nevyhnutnosťou prechodného obdobia, preto aj u ŠM v súčasnej etape vývoja stojí funkcia obhospodarovania pôdných rezerv v štáte pred úlohou byť vzorom. Neznamená to, pravda, že aj za týchto podmienok netreba zabezpečovať na ŠM také hospodárenie, ktoré by maximálne vyjadrovalo vzor socialistickej veľkovýroby. Uvedenú skutočnosť priority funkcie preberania pôdy treba však brať do úvahy najmä pri celkovom hodnotení ŠM.

kov podpriemerné, núti nás uvážiť, či by štát nemal poskytnúť na túto pôdu zvláštny štátny konsolidačný vhodne diferencovaný príspevok na obdobie dvoch-troch rokov. (V minulosti táto skutočnosť nebola dost rešpektovaná.) Za účelné pokladáme, aby sa tieto majetky dôslednejšie na podklade presných prepočtov zvýhodňovali aj v stanovení výrobných úloh úmerne podľa výmery novoprevzatej pôdy. Tým by sa dôležitá funkcia obhospodarovania úpadkovej a opustenej pôdy zabezpečila a ekonomicky upevnila v celom systéme riadenia a hospodárenia na ŠM.

Preberanie pôdy je potrebné podložiť aj s materiálnym zainteresovaním pracovníkov na ŠM, v odmenách a prémiech vedúcich technických pracovníkov i robotníkov. Cieľom takéhoto druhu prémie by malo byť zvýšenie ich záujmu o preberanie pôdy a čím rýchlejšie jej skonsolidovanie. Pre podpora záujmu ŠM na preberaní novej pôdy treba sa vyvarovať všetkých takých opatrení a hodnotení, ktoré by mohli ŠM odrádzať od plnenia tejto úlohy. Napríklad v plánovacej praxi sa stanovujú úlohy na pôdu prebrať k 1. januáru, ktorá však môže byť riadne obhospodarovaná až v budúcom hospodárskom roku. Nová pôda, ktorá už nemohla byť na jeseň riadne obrozená, mala by byť ponechaná ŠM pre vlastnú neplánovanú produkciu, napr. na výrobu krmív, jarných miešaniek a pod., najmä však na zelené hnojenie.

Nazdávame sa, že ďalším účelným opatrením, ktoré by ŠM účinne pomáhalo zvládnuť túto národohospodársku úlohu, je rozdelenie pôdneho fondu na kmeňovú a pohyblivú pôdnu základňu na každom majetku. Do kmeňovej základne by sa mohla začleniť výmera pôdneho fondu, ktorý je scelený a koncentrovaný v jednotlivých oddeleniach. Podľa predchádzajúcich výpočtov možno odhadnúť, že kmeňový fond by bol ca 65—70 % z celoslovenskej výmery ŠM. Vytýčenie kmeňového pôdneho fondu na ŠM by malo ďalekosiahly význam najmä pri usmerňovaní investičnej výstavby a pri definitívnejšom organizačnom usporiadaní majetkov, ich hospodárenia, plánovania i financovania.

Ostatná výmera pôdneho fondu by tvorila pohyblivú časť pozostávajúcu z roztrieštenej a rozptýlenej pôdy, ku ktorej by sa pričleňovala nová pôda a vyčleňovali odovzdávky. Domnievame sa, že takéto usporiadanie pôdneho fondu ŠM by dávalo lepšie možnosti presného plánovania na jednotlivé majetky, prípadne pre poskytovanie dotácií na novoprevzatú a nekonsolidovanú pôdu. Konečne by sa získal podklad aj pre precíznejšie posudzovanie hospodárnosti jednotlivých ŠM.

Tieto ekonomické nedostatky pôdneho fondu ŠM sú, pravda, dočasným zjavom. Pretože však majú na vývoj ekonomiky ŠM značný vplyv, je potrebné venovať už v procese kolektivizácie veľkú pozornosť výstavbe kmeňovej základne pôdneho fondu za účelom rastu hospodárskej úrodnosti pôdy na ŠM. Konečným riešením otázky arondizácie pôdneho fondu ŠM je uskutočňovanie komplexnej medzisektorovej hospodársko-technickej úpravy pôdneho fondu v rámci celého okresu. Takúto úpravu

možno podľa nášho názoru vo väčšej miere robiť v okresoch s vysokým stupňom kolektivizácie. Domnievame sa, že správne usmerňovaný kolektivizačný proces v spätosti so súčasnou arondizáciou pôdneho fondu môže byť najúspešnejším prostriedkom pre neustály rast hospodárskej úrodnosti celého pôdneho fondu socialistického sektora.

* * *

Pre ekonomické hodnotenie pôdy v prechodnom období má, ako vidieť z rozboru, značný význam posudzovanie hospodárskej úrodnosti pôdnych fondov poľnohospodárskych podnikov i celých sektorov aj z hľadiska celistvosti, koncentrovanosti a agrotechnickej konsolidovanosti. Takéto prehĺbenie ekonomickej klasifikácie pôdnych fondov môže byť zaiste aj určitou pomôckou pri vypracovávaní metodiky pre zisťovanie diferenčnej renty v našich podmienkach.

Domnievame sa, že ekonomickým zhodnotením pôdneho fondu ŠM z hľadiska zvláštností jeho vývoja v prechodnom období sme osvetlili niektoré stránky tejto problematiky aj v celom socialistickom sektore. Samy otázky roztrieštenosti, rozptýlenosti i agrotechnickej nekonsolidovanosti sa v tej istej miere dotýkajú aj družstevného pôdneho fondu. Niektoré návrhy na organizáciu pôdneho fondu (vytvorenie kmeňovej časti) a návrhy na opatrenia, ktoré by pomohli zabezpečovať obhospodarovanie pôdnych rezerv, možno uplatniť aj pre JRD. Sme toho názoru, že použitú metodiku možno využiť aj pri ekonomickom hodnotení vývoja a súčasného stavu pôdneho fondu na jednotlivých JRD a v ostatných poľnohospodárskych podnikoch štátneho sektora.

JOZEF VOJTKO

NIEKTORÉ OTÁZKY VZÁJOMNÉHO VZŤAHU URČOVANIA CIEN A MERANIA RENTABILITY V SOCIALISTICKOM NÁRODNOM HOSPODÁRSTVE

V referáte s. Širokého na zasadaní ÚV KSČ 30. septembra 1957 o otázkach organizácie, riadenia, plánovania a financovania priemyslu, veľký význam sa pripisuje lepšiemu využívaniu ekonomických zákonov socializmu. „Ide o to, — hovorí s. Široký — aby štát vo svojej hospodársko-organizátorskej činnosti — či už je reč o plánovaní, financovaní alebo iných opatreniach hospodárskej politiky — počítal s pôsobením ekonomických zákonov a lepšie než doteraz ich vedome využíval pre dosiahnutie svojich cieľov. Tým sa má predovšetkým dosiahnuť to, aby sa podstatne lepšie než doteraz využívala hmotná zainteresovanosť pracujúcich a podnikov na zvyšovaní výroby, na raste produktivity práce, na znižovaní vlastných nákladov.“ Najmä zákon hodnoty a hodnotové kategórie majú byť tým nástrojom, ktorý má slúžiť na vytvorenie takých stimulov, ktoré by oveľa dôslednejšie ako doteraz zainteresovávali pracujúcich a podniky na zlepšení ich činnosti. Má to byť predovšetkým zvýšenie významu zisku a rentability, využitie ktorých ako základných kvalitatívnych ukazovateľov má mať rozhodujúci význam pre vyhodnotenie činnosti podnikov a vytvorenie radu stimulov.

Uvedením novej organizácie priemyslu do praxe stále bude rásť význam zisku a rentability a v dôsledku toho musia rásť aj nároky na presnosť evidovania hospodárskych procesov, ktoré prebiehajú v jednotlivých výrobných sférach. Pretože iba taký zisk a z toho vyplývajúca rentabilita, ktorá bola dosiahnutá skutočnou prácou podnikov, môže dôkladne charakterizovať, či podnik plní požiadavky, ktoré naň spoločnosť kladie, a len tak môže byť podkladom pre zainteresovanie podnikov a pracujúcich na zlepšení ich práce.

Zisk v podstate predstavuje to, čo bolo v podniku vytvorené nad použité vlastné náklady a čím sa podnik podieľa na prírastku spoločenských fondov. Rentabilita zase dáva do pomeru zisk a vlastné náklady a charakterizuje takto efektívnosť práce daných výrobných celkov. Aby sme mohli určiť tieto dva prvky potrebné pre charakteristiku práce podnikov a odvetví, musíme využívať takú hodnotovú kategóriu, ako je cena. Cena v tomto prípade slúži ako meradlo vynakladanej práce aj výsledkov, ktoré sa týmto vynakladaním v daných výrobných sférach

dosahujú. V dôsledku toho cena musí byť určená tak, aby mala všetky predpoklady pre správne meranie spomínaných hospodárskych javov.

Otázkou určovania cien sa v poslednom čase jednak u nás a najmä v SSSR a v ostatných ľudových demokraciách zaoberá rad ekonómov, ktorí navrhujú rôzne spôsoby určenia cien v socialistickom národnom hospodárstve. Aj u nás sa k 1. I. 1958 pripravuje nová úprava veľkoobchodných cien, ktorá má vyriešiť mnoho otázok cenovej problematiky, preto by sme chceli poukázať na niektoré otázky vzájomného vzťahu určovania cien a merania rentability. Chceme poukázať najmä na niektoré najzaujímavejšie návrhy, ktoré v tomto smere prinášajú ekonómovia v SSSR, a budeme sa snažiť vyvodiť, aký vplyv má takéto určenie cien na kvalitu ukazovateľa rentability. Vopred treba povedať, že sa chceme touto otázkou zaoberať iba z hľadiska merania rentability, a to najmä z toho dôvodu, že ukazovateľ rentability, ako sme spomínali, bude mať čím ďalej väčší význam pre hodnotenie činnosti podnikov a odvetví a že bude podkladom pre rad stimulov, čo vyžaduje jeho zdokonalenie. Nestavíme si úlohu vyhodnotiť návrhy na určovanie cien z každej stránky, čo nakoniec v krátkom článku ani nie je možné. Začneme rozborom cien a jej jednotlivých prvkov.

Porovnajme najsamprv tvorbu a štruktúru ceny v kapitalizme a socializme. O skladbe výrobnéj ceny v kapitalizme Marx píše: „Časť ceny tovaru, ktorá nahradzuje časť kapitálovej hodnoty spotrebovanej pri výrobe tovaru a za ktorú teda tieto spotrebované kapitálové hodnoty musia byť znovu nakúpené, táto časť tvoriaca výrobné náklady sa teda riadi výhradne podľa výdajov v príslušných výrobných sférach. Naproti tomu druhá časť ceny tovaru, pripočítaná k týmto výrobným nákladom, zisk, neriadi sa podľa masy zisku vyrábanej týmto určitým kapitálom v tejto určitej výrobnéj sfére za danú dobu, ale podľa masy zisku, ktorá za danú dobu priemerne pripadá na každý vložený kapitál ako alikvotnú časť celkového spoločenského kapitálu vloženého do celkovej výroby.“¹ Za kapitalizmu teda výrobná cena obsahuje okrem v peniazoch vyjadrenéj hodnoty kapitálu spotrebovanej v danej výrobnéj sfére pri výrobe tovaru aj zisk, ktorý je úmerný zálohovanému kapitálu a ktorý má formu priemerného zisku. Kým prvú časť — výrobné náklady — stanovíme výhradne podľa výdajov v príslušnej výrobnéj sfére, výška priemerného zisku sa formuje na živelnom trhu pôsobením rôznych zložitých mechanizmov.

Pozrime sa teraz na obsah ceny za socializmu. Za socializmu cena tovaru sa skladá z častí, ktorá predstavuje v peniazoch vyjadrenú hodnotu spotrebovaných výrobných prostriedkov plus v peniazoch vyjadrenú výšku mzdy, ktorá bola vyplatená robotníkom zúčastneným vo výrobe plus časť hodnoty predstavujúcu výrobok pre spoločnosť (nadvýrobok).

¹ K. Marx, *Kapitál III-1*, české vydanie, 1955, 174.

Prvé dve časti predstavujúce náklady musia byť znovu nahradené, aby výroba mohla v pôvodnom rozsahu pokračovať, kým nadvýrobok sa akumuluje v štátnych fondoch a používa sa buď na rozšírenie výroby, jeho väčšia časť, alebo vo forme bezplatných služieb sa dáva znovu k dispozícii jej tvorcom. Iba cena, ktorá obsahuje tieto časti, je vyjadrením úhrnu spoločenskej práce vynaloženej na dosiahnutie daného tovaru. Teda aj za socializmu podkladom pre stanovenie ceny je hodnota tovaru.

Rozoberieme si teraz jednotlivé formy ceny u nás, aby sme videli, ako sú určované jednotlivé prvky, z ktorých sa táto skladá. Hneď na začiatku treba povedať, že u nás je podstatný rozdiel medzi určovaním cien výrobných prostriedkov a cien spotrebných predmetov. Pri výrobných prostriedkoch (až na niektoré výnimky, ako je uhlie, nafta atď.) sa stretávame s veľkoobchodnou cenou podniku a iba pri tých výrobných prostriedkoch, ktoré sú určené aj pre osobnú spotrebu, stretávame sa aj s druhou formou ceny — s veľkoobchodnou cenou priemyslu. Pri spotrebných predmetoch máme aj tretiu formu — maloobchodnú cenu. Čo je náplňou týchto foriem cien?

Veľkoobchodná cena podniku, za ktorú sa realizujú výrobné prostriedky, skladá sa z priemerných vlastných nákladov odvetvia, v ktorom sa dané výrobky vyrábajú, plus zisk podniku, ktorého veľkosť určujeme percentom k priemerným vlastným nákladom, obyčajne 3—5 % ich výšky. Maloobchodná cena, na rozdiel od cien výrobných prostriedkov, neplánuje sa „zdola“, od vlastných nákladov, ale sa stanoví „zhora“, porovnaním s cenami podobných výrobkov a s prihliadnutím na kúpyschopný dopyt. Až po stanovení maloobchodnej ceny sa určí veľkosť peňažnej akumulácie ako rozdiel medzi maloobchodnou cenou a priemernými vlastnými nákladmi odvetvia. Po patričných zrážkach z maloobchodnej ceny dostaneme potom veľkoobchodnú cenu priemyslu. Veľkoobchodná cena priemyslu sa líši od veľkoobchodnej ceny podniku v podstate o obratovú daň, ďalej o zrážku z maloobchodnej ceny na krytie nákladov odbytových organizácií, kým maloobchodná cena sa od veľkoobchodnej ceny priemyslu líši o zrážku z maloobchodnej ceny na krytie nákladov obchodných organizácií a zisk obchodu. Pri výrobných prostriedkoch sa cena stanoví „zdola“, a to od priemerných vlastných nákladov odvetvia, zistených evidenciou, plus zisk, ktorý je stanovený percentom k priemerným vlastným nákladom. Z uvedeného vyplýva, že cena takto obsahuje v podstate vlastné náklady plus nadvýrobok. Kým pri spotrebných predmetoch sú to priemerné vlastné náklady plus nadvýrobok nadobúdajúci formu zisku z obratovej dane, pri výrobných prostriedkoch sú to priemerné vlastné náklady odvetvia plus časť nadvýrobku, ktorý nadobúda formu zisku. Kým prvá časť ceny — vlastné náklady — sa teda stanoví na základe nákladov vynaložených vo výrobe, druhá časť — nadvýrobok — je stanovený rôznym spôsobom. Cena výrobných prostriedkov sa teda líši od ceny spotrebných predmetov v podstate o obratovú daň.

Zisk a obratová daň sú javové formy nadvýrobku. Keď vychádzame z toho, že ukazovateľ rentability má charakterizovať prínos podniku alebo odvetvia pre národné hospodárstvo, že má udávať pomer, v ktorom spoločenská práca obsiahnutá v tovare prevyšuje tú časť spoločenskej práce, ktorú predstavujú vlastné náklady vynaložené na výrobu tovaru, musíme od cien tovarov vyžadovať, aby boli výrazom hodnoty tovarov. Iba cena odpovedajúca hodnote tovaru a náklady na výrobu, ako aj výrobky samé ocenené v týchto cenách môžu byť správnym podkladom pre meranie rentability podnikov a odvetví.

V tejto súvislosti veľký význam má otázka stanovenia veľkosti nadvýrobku ako hodnotovej zložky v cene tovaru. Časť ceny, ktorú tvoria priemerné vlastné náklady odvetvia, môžeme zistiť priamo evidenciou nákladov vynakladaných na výrobok (ide o plánované vlastné náklady) v jednotlivých podnikoch; naproti tomu pri určení druhej časti ceny, nadvýrobku, narážame na značné ťažkosti. Za kapitalizmu sa veľkosť tej časti výrobnej ceny, ktorá predstavuje zisk, formuje na živelnom trhu v dôsledku pôsobenia ekonomických zákonov kapitalizmu. Za socializmu je vylúčené živelné presadzovanie sa veľkosti časti ceny, ktorá zodpovedá nadvýrobku. Preto musíme hľadať najvhodnejší spôsob, ako ju určiť.

Súhrn nadvýrobku vytváraného v jednotlivých výrobných sférach dáva úhrnnú masu nadvýrobku, vytvoreného v celom národnom hospodárstve za určitý čas. Preto iba rozborom hodnoty spoločenského výrobku môžeme nájsť správny podklad pre určovanie veľkosti nadvýrobku, v cene toho ktorého tovaru. Veľkosť nadvýrobku ako hodnotovej zložky spoločenského výrobku je za socializmu určená rozdelením národného dôchodku na výrobok pre seba (mzdy) a výrobok pre spoločnosť (nadvýrobok). Pri danom národnom dôchodku závisí teda od jeho rozdelenia na časť, ktorá sa vo forme miezd rozdeľuje robotníkom vo výrobnej sfére, a na nadvýrobok. Je jasné, že v rôznych štádiách vývoja socialistickej spoločnosti pomer výrobku pre seba a výrobku pre spoločnosť v národnom dôchodku bude rôzny. Tento vzťah je určený historickými podmienkami, najmä potrebami rozvoja národného hospodárstva. Keďže veľkosť národného dôchodku je známa a poznáme aj výšku mzdových fondov, môžeme zistiť aj rozdiel, ktorý predstavuje výrobok pre spoločnosť. Takto sme však zistili iba výšku výrobku pre spoločnosť ako hodnotovej zložky celého spoločenského výrobku, teda hodnotu nadvýrobku vytvoreného v celom národnom hospodárstve bez ohľadu na to, v ktorej sfére bol vytvorený a v ktorej odčerpaný, a z tohto hľadiska je úplne jedno, či sa vytvára alebo odčerpáva v prvej alebo druhej skupine spoločenskej výroby. No nás zaujíma práve veľkosť nadvýrobku ako hodnotovej zložky ceny, ktorú chceme určiť, lebo iba takto ho môžeme použiť pre potreby ukazovateľa rentability podnikov a odvetví.

Doterajšia prax určovania veľkosti nadvýrobku v cenách rôznych vý-

robkov vychádzala zo zásady, aby sa na porovnateľné druhy výrobkov stanovilo približne rovnaké percento nadvýrobku, bez prihliadania na skutočnú veľkosť nadvýrobku, ktorý pripadá na výrobné náklady, s prihliadnutím na proporcie v celom spoločenskom výrobku. Táto prax sa v podstate zachováva aj v novej cenovej úprave, ktorá vstúpi do platnosti od 1. I. 1958. Takto stanovený nadvýrobok má však ako podklad pre výpočet rentability niektoré nedostatky, na ktoré chceme poukázať.

Rozoberme si prípad veľkoobchodnej ceny, v ktorej nadvýrobok vo forme zisku je stanovený percentom k priemerným vlastným nákladom, obyčajne 3—5 %. Takto stanovený zisk je potom podkladom pre výpočet podnikovej rentability a jej úroveň udáva percentuálny pomer zisku k vlastným nákladom realizovaných výrobkov. Vzorec normy podnikovej rentability je $\frac{Z}{VN}$, pričom Z = zisk (podkladom pre stanovenie zisku v cene boli už spomínané 3—5 % z priemerných vlastných nákladov odvetvia a zisk pre podnik bol potom určený ako rozdiel medzi realizáciou výrobkov za takto stanovené ceny a vlastnými nákladmi podniku) a VN = úplné vlastné náklady podniku. Takto stanovený zisk podniku nepredstavuje celý nadvýrobok vytvorený živou prácou pri výrobe daného tovaru, ale iba jeho menšiu časť, kým druhá časť, ktorá je v iných odvetviach vyjadrená obratovou daňou, nie je v cene týchto výrobkov zahrnutá, ale je zahrnutá až v cene spotrebných predmetov.

Zisk aj obratová daň sú javové formy nadvýrobku a predstavujú tú časť hodnoty tovaru, ktorá nebola vo forme výrobku pre seba (miezd) rozdelená, ale ktorá sa dostáva k výrobcovi buď vo forme bezplatných služieb, alebo sa používa na rozšírenie spoločenských fondov. Zisk i obratová daň majú teda rovnakú ekonomickú podstatu čo do vzniku a tvorby. Ich úloha a význam v socialistickej ekonomike sú však odlišné, a preto vystupujú ako dve rôzne ekonomické kategórie. Zisk charakterizuje finančné výsledky daného podniku. Jeho význam je v podstate v tom, že je jedným z prostriedkov pre stimulovanie hmotnej zainteresovanosti robotníkov a podnikov na zlepšení výsledkov ich činnosti. Kategória zisku je u nás nerozlučne spätá s problémom rentability socialistických podnikov. Naproti tomu obratová daň, ktorá tvorí zložku ceny iba pri spotrebných predmetoch, prípadne tých výrobných prostriedkoch, ktoré prechádzajú do osobnej spotreby, je pevne stanovená časť ceny a odvádza sa do štátneho rozpočtu, kde sa akumuluje pre bezprostredné použitie na celoštátne potreby.

Podniková rentabilita je v dôsledku toho charakterizovaná iba časťou nadvýrobku (ziskom). V podstate aj takto získaný ukazovateľ rentability môže slúžiť ako meradlo pre porovnanie dynamiky vývoja v danom podniku alebo odvetví a aj ako ukazovateľ toho, nakoľko jednotlivé podniky dosahujú priemernú rentabilitu. Nemôže však slúžiť ako meradlo

pre porovnanie rentability dvoch podnikov, v ktorých norma rentability je rôzna, a použitie tohto ukazovateľa v meradle celého národného hospodárstva je úplne vylúčené práve preto, lebo časť ceny, nadvýrobok, ktorý má priamy vzťah k norme rentability, má rôzne stanovenú veľkosť v cenách rôznych výrobkov. Takto potom aj jeho pomer k vlastným nákladom je rôzny. Táto forma rentability nemá preto kvalitu meradla prínosu jednotlivých podnikov do národného hospodárstva, môže skresľovať rentabilnosť daného podniku a niekedy aj zakrývať nedostatočnú úroveň rentability podniku, pretože nemáme spoločenský priemer ako základ pre porovnávanie.

Používanie iba časti nadvýrobku pre charakterizovanie rentability nie je odôvodnené. Táto prax sa vytvorila na základe rozlišovania dvoch zložiek nadvýrobku: zisku a obratovej dane. Vychádzalo sa pritom (podľa môjho názoru) z niektorých chybných záverov o význame rozdielného určovania cien výrobkov I. a II. skupiny, ako aj z názoru, že čerpanie časti nadvýrobku vo forme obratovej dane v II. skupine urýchľuje jeho mobilizáciu a zjednodušuje jeho odvod.

Doterajšia prax stanovenia cien spočíva na zásade, že ceny výrobných prostriedkov majú byť stanovené nižšie ako ich hodnota a že časť nadvýrobku, vytvorená vo sfére výroby výrobných prostriedkov, má byť vo forme obratovej dane odvádzaná do štátneho rozpočtu až pri realizácii predmetov osobnej spotreby. Najčastejší argument uvádzaný pre túto prax sa odvolával na potreby socialistickej industrializácie. Tvrdilo sa, že sa tým znižujú náklady na investičnú výstavbu, ako aj vlastné náklady priemyselnej výroby v štátnych podnikoch. Umelé znížené ceny znižujú síce vlastné náklady, ale iba nominálne. Súčasne však vnášajú chaos do evidencie skutočne vynaloženého množstva spoločenskej práce v jednotlivých odvetviach a narúšajú možnosť sledovať jej rentabilnosť.

Podľa iného argumentu nižšie ceny výrobných prostriedkov majú napomáhať zavádzať novú techniku. Skutočnosť je však iná. Nominálne zníženie vlastných nákladov môže brzdiť a skutočne aj brzdi zavádzanie novej techniky. Pri cenách výrobných prostriedkov nižších ako ich hodnota sú zrejme znížené aj amortizačné odpisy vo vlastných nákladoch. V spojitosti s tým sa podstatne znižuje aj peňažné ocenenie úspor — ich váha vo vlastných nákladoch — dosiahnutých technickým pokrokom, čo má za následok oslabenie chozrasčotného stimulu technického pokroku. Nehovoriac o tom, že potom nemáme ani reálny obraz, nakoľko takto stanovené ceny skresľujú efekt dosiahnutý zavádzaním novej techniky a znemožňujú ho správne vyjadriť.

Ďalej sa tvrdí, že iba určenie ceny výrobných prostriedkov na úrovni priemerných vlastných nákladov plus % vo forme zisku umožňuje využívať tlak cien na úroveň vlastných nákladov a že tento tlak môže robiť iba takto stanovená cena. Proti tomu treba namietnuť, že chozrasčot, ktorý sa opiera vo svojej podstate o využívanie zákona hodnoty, vyža-

duje si úplnú evidenciu nákladov práce a jej úhrady, čo je spojené s požiadavkou stanoviť úroveň cien v podstate na úrovni hodnoty. Koniec koncov chozrasčot pôsobí aj vo sfére druhej skupiny, kde sa ceny stanovujú ináč, a predsa nemôžeme tvrdiť, že by tu nepôsobil na znižovanie nákladov.

Odčerpávanie obratovej dane pri predmetoch II. skupiny odôvodňuje sa medziiným tým, že k skutočnej realizácii nadvýrobku dochádza až pri realizácii predmetov osobnej spotreby, takže odvádzanie obratovej dane pri realizácii výrobných prostriedkov by bolo iba fiktívnym získavaním prostriedkov akumulácie. Takto sa však vec javí z hľadiska pohybu jednotlivých častí štátneho rozpočtu a nie z hľadiska tvorby hodnoty; a o jej zachytenie nám v podstate ide, nehovoriac o tom, že v doterajšej praxi sa obratová daň pri spotrebných predmetoch odčerpáva na úrovni obchodného strediska, presnejšie pri prevode výrobkov z priemyselných odbytových stredísk do štátneho obchodu, teda ešte pred faktickou realizáciou. Dôležité je, že z hľadiska spoločnosti nákladom je aj vynakladanie tej spoločenskej práce, ktorá tvorí nadvýrobok, a že ju musíme evidovať. Ak stanovíme ceny výrobných prostriedkov na úrovni vlastných nákladov, teda pod hodnotu, a tieto výrobky prechádzajú v tejto cene do vlastných nákladov spotrebných predmetov, musíme na to prihliadať pri určovaní cien spotrebných predmetov, lebo ináč by sme nemohli uskutočňovať rozšírenú reprodukciu. Nadvýrobok sa tvorí v materiálnej sfére výroby; preto jeho odčerpávanie na úrovni jeho otvorby nemôže byť z hľadiska socialistickej rozšírenej reprodukcie fiktívne. Keby sme to pripustili, vyplývalo by z toho, že sa nadvýrobok nevytvára v každej sfére materiálnej výroby, ale iba vo sfére výroby spotrebných predmetov, alebo že bezprostredne spoločenský charakter práce vynakladanej na výrobu výrobných prostriedkov sa overuje až realizáciou cez spotrebné predmety a nie priamo realizáciou výsledkov tejto práce ako výrobných prostriedkov.

Pokiaľ ide o názor, že vyberanie obratovej dane pri realizácii predmetov II. skupiny urýchľuje mobilizáciu nadvýrobku, možno poukázať na to, že obratová daň odčerpávaná už pri realizácii výrobkov I. skupiny by bola ešte skôr k dispozícii v štátnom rozpočte. V doterajšej praxi sa okrem obratovej dane do štátneho rozpočtu odvádzajú aj časti zisku, a to v rôznom pomere zisk plánovaný a zisk nadplánovaný. Takto sa akumulácia dostáva z podnikov vlastne troma spôsobmi do štátneho rozpočtu, čo nemôže jej odvod nekomplikovať.

Rozšírená socialistickej reprodukcia je jednoliaty proces, ktorý nemožno deliť na dva paralelné procesy, rozšírenú reprodukciu výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov, preto neobstojí ani rozdielna prax stanovovania ceny výrobkov týchto dvoch skupín. Keď chceme urobiť dôkladnú analýzu národohospodárskych proporcií, ako aj rozbor efektívnosti vynakladania spoločenskej práce na rôznych úsekoch národného

hospodárstva, nevyhnutne musíme mať jednotné meradlo pre prácu vynakladanú na týchto úsekoch. Týmto meradlom môže byť iba cena, ktorá je v podstate stanovená v súhlase s hodnotou. A takáto cena musí vyjadrovať úhrnné množstvo práce vynaloženej na dosiahnutie daného výrobku, teda aj množstvo práce, ktoré bolo vynaložené na vytvorenie nadvýrobku.

V ďalšom sa chceme zaoberať otázkou, ako určovať veľkosť nadvýrobku v cene a z akého podkladu pritom vychádzať. Táto otázka sa v poslednom čase často objavuje na stránkach teoretických ekonomických časopisov najmä v SSSR. Navrhované metódy spočívajú na zásade, že veľkosť nadvýrobku má byť určená v súhlase s množstvom nadvýrobku, pripadajúcom na vlastné náklady v danom výrobnom úseku. Pritom sa má zachovať proporcia z celého národného hospodárstva, teda pomer nadvýrobku k vlastným nákladom v celom spoločenskom výrobku. Rozdiel je len v tom, či sa berú ako základ vlastné náklady ako celok alebo iba ich časť. Všeobecne sa zdôrazňuje potreba priblížiť ceny k spoločenskej a nie iba k individuálnej hodnote výrobku. Toto je možné iba vtedy, keď sa množstvo nadvýrobku vytvoreného v celej spoločnosti rozdelí úmerne k vlastným nákladom vynaloženým v jednotlivých výrobných sférach.

Hoci tieto návrhy sú už dávnejšie predmetom diskusií, nie sú ešte celkom doriešené a nie sú najmä dostatočne objasnené možnosti a dôsledky ich použitia v praxi. V tomto príspevku sa chceme zaoberať ich podstatou iba z hľadiska merania rentability jednotlivých výrobných sfér. Je jasné, že ide iba o jednu stránku veci, no rozsiahlosť tematiky nedovoľuje dotknúť sa súčasne všetkých súvisiacich problémov.

Spomenieme iba dva najzaujímavejšie návrhy. Prvý návrh, obhajovaný Strumilinom a Kronrodom, vychádza z toho, že základom určovania veľkosti nadvýrobku v cene tovaru majú byť náklady na živú prácu, pretože nadvýrobok vytvára jedine živá práca. Prvú časť ceny by tvorili priemerné vlastné náklady príslušného odvetvia, druhá časť ceny — nadvýrobok — by sa určila tak, že by sa k nim pripočítalo určité percento z mzdových fondov vyplatených vo výrobe. Toto percento by sa zistilo empiricky; predstavuje pomer výrobku pre spoločnosť k nákladom na živú prácu v celom národnom hospodárstve. Keby sa zistilo, že sa v spoločenskom výrobku rovná 50 %, potom by aj v cenách nadvýrobok predstavoval 50 % z miezd vyplatených pri výrobe daného tovaru. Napríklad ak priemerné vlastné náklady výrobku sú 100,— Kčs a v tom mzda 60,— Kčs, nadvýrobok by bol 50 % zo 60,— Kčs, t. j. 30,— Kčs; dostaneme teda túto cenu: priemerné vlastné náklady 100,— Kčs + 30,— Kčs nadvýrobku = 130,— Kčs.

Druhý návrh, ktorý uvádza s. Kondrašev,² neurčuje výšku nadvýrobku

² Kondrašev, *Hodnota a cena v socialistickej spoločnosti*, Voprosy ekonomiki 5, 1957.

v cene tovaru jeho pomerom k mzdám, ale k vlastným nákladom. Aj tento pomer sa zistí empiricky ako v prvom prípade. Keby napr. vlastné náklady na celkovú výrobu za určité obdobie boli 1000 miliónov Kčs a zisk spolu s obrátovou daňou 300 miliónov Kčs, ich pomer $300/1000 = 30\%$ by bol podkladom pre stanovenie veľkosti nadvýrobku v cenách všetkých tovarov. Potom by sa k priemerným vlastným nákladom výrobku 100,— Kčs pripočítalo 30 % ako nadvýrobok a takto by sme dostali základ 130,—, na úrovni ktorého by sme potom stanovili ceny.

Ukážme teraz aspoň celkom stručne, čo znamenajú tieto dva návrhy z hľadiska kvality ukazovateľa rentability. Ako už bolo povedané, ukazovateľ rentability má charakterizovať, či podnik vynakladaním spoločenskej práce vytvára nadvýrobok zodpovedajúci danému spoločenskému priemeru, alebo či sa pre špecifické podmienky od neho odchyľuje a aká veľká je táto odchýlka. Na to sa musia dodržať dve podmienky. Musíme mať správnu evidenciu nákladov a výsledkov vynakladania spoločenskej práce a po druhé, musíme poznať spoločenský priemer, ku ktorému máme merať stupeň rentability. A práve tento priemer dostaneme tak, že určíme veľkosť nadvýrobku v cene tovaru. Preto je z tohto hľadiska potrebné zvážiť, ktorý návrh najlepšie spĺňa túto úlohu, pretože použítím jednej alebo druhej metódy dostaneme rôzne výsledky a teda aj rôzne kritériá.

Vezmeme prvý návrh, stanoviť veľkosť nadvýrobku v cene tovaru percentom z miezd a ukážme na schematických príkladoch, ako sa takto stanovená cena odráža v ukazovateľovi podnikovej a odvetvovej rentability. Rozoberieme si to na príklade dvoch výrobkov s rovnako veľkými vlastnými nákladmi (100), ale s rozličným podielom miezd. Pri jednom výrobku z priemerných vlastných nákladov = 100,— pripadá na mzdy 60,— a pri druhom iba 20,—. Cena týchto výrobkov, ak pripočítame k vlastným nákladom 50 % zo sumy miezd, bude 130,—, resp. 110,—. Predpokladáme ďalej, že sa tieto dva výrobky vyrábajú v rovnakom počte 1000 kusov. Aká rentabilita vyplýva pre dva podniky, ktoré ich vyrábajú?

I. podnik:

$$\begin{array}{l} \text{suma vlastných nákladov} = 100\ 000 \\ \text{suma miezd} = 60\ 000 \\ \text{suma nadvýrobku} = 30\ 000 \end{array} \quad R = \frac{\text{suma nadvýrobku}}{\text{suma VN}} = 30\ %$$

II. podnik:

$$\begin{array}{l} \text{suma VN} = 100\ 000 \\ \text{suma miezd} = 20\ 000 \\ \text{suma nadvýrobku} = 10\ 000 \end{array} \quad R = \frac{\text{suma nadvýrobku}}{\text{suma VN}} = 10\ %$$

Ako vidieť, I. podnik, hoci vyrába také isté množstvo výrobkov s rovnakými nákladmi na jednotku, vykazuje trojnásobne vyššiu rentabilitu

ako II. podnik, pretože vo vlastných nákladoch jeho výroby je podiel miezd vyšší. Takto vypočítaná miera rentability (10 %, 30 %) môže byť podkladom pre meranie vývoja rentability v danom podniku, dáva základ, ku ktorému môžeme v budúcich obdobiach rentabilitu porovnávať. Nemáme však meradlo pre vzájomné porovnávanie rentability dosahovanej v oboch podnikoch. Napr. keď v nasledujúcom období I. podnik dosiahne $R = 33 \%$ a II. podnik $R = 13 \%$, nemôžeme určiť, ktorý z nich pracoval rentabilnejšie, alebo či obidva zlepšili svoju prácu rovnako, pretože nemáme rovnaký základ pre porovnanie. Ukazovateľ rentability, vychádzajúci z takto stanovenej ceny, charakterizuje z hľadiska národného hospodárstva ako najrentabilnejšie tie odvetvia, v ktorých prevláda živá práca, čiže odvetvia na nízkom stupni technického vývoja. Vysoko rentabilné by boli napríklad podniky ťažobného priemyslu, kde prevláda živá práca vo vlastných nákladoch, kým odvetvia, kde je jej podiel nízky, napr. elektrárne, chemický priemysel, vykazovali by zase veľmi nízku rentabilitu. Toto by nevyhnutne vyvolalo tendencie rozširovať také odvetvia a podniky, v ktorých prevláda živá práca.

Prejdime teraz k druhému spôsobu stanovenia veľkosti nadvýrobku v cene tovaru. Ide o návrh určiť ju percentom k priemerným vlastným nákladom výrobku. Keby tento podiel bol napr. 30 % (podľa pomeru v spoločenskom výrobku) pri všetkých výrobkoch, nech by bolo zastúpenie jednotlivých zložiek vo vlastných nákladoch akékoľvek, vychodiskový pomer nadvýrobku k vlastným nákladom by sa vždy rovnal 30 %. Pri tomto určení cien by ukazovateľ rentability charakterizoval, či výsledky dosiahnuté vynakladaním spoločenskej práce odpovedajú spoločenskému priemeru a nakoľko sa od neho odchyľujú. Takto stanovená cena by bola základom pre určenie rentability, ktorá by priamo charakterizovala celkovú činnosť podnikov. Bol by to pevný základ pre sledovanie vývoja rentability, použiteľný aj pre porovnávanie činnosti dvoch aj viacerých podnikov alebo odvetví. Mali by sme takto presný obraz o efektívnosti vynakladania spoločenskej práce v jednotlivých odvetviach. Keď zväzíme skutočnosť, že takto stanoveným percentom nadvýrobku v cene prihladneme na historický stupeň vývoja výrobných síl, pretože štruktúra spoločenského výrobku — pomer jeho jednotlivých častí — odráža viac-menej presne hospodárske procesy prebiehajúce na danom stupni vývinu v národnom hospodárstve ako celku, stanovenie tohto percenta sa nemôže priečiť ekonomickým zásadám správneho rozdelenia celého nadvýrobku medzi jednotlivé výrobné úseky, pretože práve takto sa berie zreteľ na ich podiel na celkovej mase nadvýrobku. Určovanie nadvýrobku 3—5% priemerných vlastných nákladov vychádza v podstate tiež zo zásady proporcionálneho rozdelenia úhrnej masy nadvýrobku vytvoreného v celom národnom hospodárstve.

Z hľadiska merania rentability považujeme za najsprávnejší spôsob

určovania nadvýrobku v cene tovaru prirážkou empiricky stanoveného percenta k priemerným vlastným nákladom odvetvia, pretože tento spôsob umožňuje najlepšie charakterizovať kvalitu činnosti podniku z hľadiska jeho prínosu pre národné hospodárstvo. Takto stanovená cena má ďalej všetky predpoklady, aby mohla plniť požiadavky, ktoré sa na cenu v socialistickom národnom hospodárstve kladú. Je samozrejmé, že tu ide o základ, na úrovni ktorého sa má cena stanoviť. To však neznamená, že v každom prípade sa cena bude rovnať tomuto základu. Cena mnohých tovarov bude sa od neho líšiť v dôsledku plnenia rôznych úloh, ktoré na ňu pripadajú, toto však treba považovať za odchýlku od stanoveného základu, od ktorého treba vychádzať pri určovaní ceny a nie naopak.

Ostáva ešte otázka, ako ukazovateľ podnikovej — odvetvovej rentability zachycuje zmeny, ku ktorým dochádza vo vynakladaní spoločenskej práce. Už stanovením cien budú jednotlivé podniky daného odvetvia vykazovať rôznu normu rentability, ktorá bude charakterizovať, ako sa líšia vlastné náklady podniku od priemerných vlastných nákladov odvetvia. Takto budeme mať základné meradlo pre to, či a nakoľko vynakladanie spoločenskej práce na výrobu toho ktorého výrobku je v týchto podnikoch vynakladaním rentabilným.

Príklad

Vezmime si 5 podnikov jedného odvetvia, ktoré vyrábajú ten istý výrobok v tom istom množstve (1000 kusov), dosahujú však rôzne úhrny vlastných nákladov a tým aj rôzne náklady na jednotku, pričom cena je stanovená na úrovni priemerných vlastných nákladov odvetvia + 30 % ako nadvýrobok. Priemerné vlastné náklady na 1 výrobok = 100, cena = 130. Jednotlivé podniky budú vykazovať rentabilitu uvedenú v tab. 1.

Tabuľka 1

Podnik	Suma VN	Počet výrobkov	VN na jednotku	Nadvýrobok na jednotku	Suma nadvýrobku	$R = \frac{m}{VN}$
I.	120 000	1000	120	10	10 000	8,3 %
II.	110 000	1000	110	20	20 000	18,2 %
III.	100 000	1000	100	30	30 000	30,0 %
IV.	90 000	1000	90	40	40 000	44,4 %
V.	80 000	1000	80	50	50 000	62,5 %

Z tab. 1. vyplýva, že III. podnik dosahuje rentabilitu, ktorá sa rovná priemeru v odvetví aj v národnom hospodárstve. Ostatné podniky vynakladajú spoločenskú prácu buď rentabilnejšie (IV. a V. podnik), alebo menej rentabilne (I., II. podnik), pričom všetky sú rentabilné, čiže vyrábajú nad vlastné náklady. Túto skutočnosť môžeme využiť na to, aby sme zosilnili tlak na menej rentabilné podniky, aby dosiahli aspoň spoločenský priemer.

Podobne môžeme rozobrať stav, keď pri tých istých vlastných nákladoch, ktoré podniky vcelku vynakladajú, vyrábajú rôzny počet výrobkov, keď sa pri stálej sume vlastných nákladov menia vlastné náklady na jednotku (pozri tab. 2).

Tabuľka 2

Podnik	Suma VN	Počet kusov	VN na jednotku	Nadvýrobok na jednotku	Suma nadvýrobku	$R = \frac{\text{suma nadvýr.}}{\text{suma VN}}$
I.	100 000	800	125,0	5,00	4 000	4,0 %
II.	100 000	900	111,1	18,90	17 010	17,0 %
III.	100 000	1000	100,0	30,00	30 000	30,0 %
IV.	100 000	1100	90,9	39,10	43 010	43,0 %
V.	100 000	1200	83,3	46,30	55 560	55,6 %

Teda stanovením nadvýrobku v cene tovaru percentuálnou prirážkou k priemerným vlastným nákladom by ukazovateľ rentability vystihoval efekt dosiahnutý vynakladaním spoločenskej práce na rôznych výrobných úsekoch a umožňoval by správne vyhodnotiť ich rentabilnosť. Ďalej takéto stanovenie časti nadvýrobku v cene tovaru bez rozlišovania jeho dvoch foriem v podobe zisku a obratovej dane by oveľa presnejšie plnilo všetky funkcie, ktoré doteraz plnia zisk a obratová daň. Finančné výsledky činnosti podniku oveľa dôslednejšie charakterizuje masa nadvýrobku, pripadajúca na podnik ako iba jeho časť, zisk. Tento ukazovateľ by sme mohli používať ako stimul pre zostávajúce podniky, aby sa snažili dosiahnuť spoločenský priemer, a pre podniky vyrábajúce rentabilnejšie, aby zlepšovali svoju prácu. Podnikom by vhodne upraveným spôsobom podielu na prírastku nadvýrobku mohli plynúť určité finančné výhody, čo by bolo popudom pre zlepšenie ich práce. Z uvedených tabuliek vidieť, že ukazovateľ rentability dostatočne citlivo reaguje na zmeny vo vynakladaní spoločenskej práce aj vo veľkosti vyrábaného množstva a že ho môžeme používať ako základného ukazovateľa vývoja produktivity práce minulej a živej, čiže ako výraz pre znižovanie hodnoty vý-

robov. Pri stálej cene relatívny rast ukazovateľa rentability ukazuje totiž to isté, čo relatívny pokles vlastných nákladov, čiže úsporu spoločenskej práce.

Doteraz sme sa zaoberali ukazovateľom rentability vo vzťahu k vlastným nákladom. Spoločnosť však zaujíma aj to, ako sa využívajú všetky fondy, ktoré má podnik k dispozícii, teda aj tie, ktoré nie sú zahrnuté vo vlastných nákladoch. Podniky majú zverené základné a obrátové prostriedky, ďalej majú k dispozícii peniaze na mzdy v rôznom rozsahu a iba časť týchto prostriedkov predstavuje vlastné náklady, kým ostatná časť ostáva aj naďalej v podniku, avšak mimo výroby vo forme zásob (materiál a suroviny) a vo forme pracovných prostriedkov. Je len samozrejmé, že spoločnosť zaujíma, či masa nadvýrobku pripadajúca na jednotlivé výrobné celky je úmerná aj celkovým zvereným prostriedkom. Keď sa bližšie pozrieme na ukazovateľa rentability (nadvýrobok / VN) vidíme, že nám v podstate udáva, koľko nadvýrobku pripadá v danom podniku na 1 Kčs vlastných nákladov. Tento ukazovateľ sa zlepšuje, ak rastie veľkosť nadvýrobku v cene tovaru, to znamená, ak pri stálej cene klesajú vlastné náklady, či už ich jedna alebo druhá zložka. Nastáva teda buď úspora živej práce a tým aj zmenšenie nákladov na živú prácu v dôsledku rastu produktivity práce, alebo úspora zhmotnenej práce, a to buď znížením odpisov alebo nákladov na suroviny a materiál. Pri stálych cenách je zlepšenie ukazovateľa rentability vyvolané vždy niektorým z týchto javov alebo ich kombináciou. Takto za inak nezmenených podmienok zlepšenie ukazovateľa rentability je vždy výsledkom zlepšenia činnosti podnikov. Práve preto môže tento ukazovateľ plniť úlohu súhrnného kvalitatívneho ukazovateľa činnosti podnikov.

Určenie veľkosti nadvýrobku v cene tovaru na podklade priemernej celospoločenskej rentability dáva ďalej možnosť používať takto určený nadvýrobok ako základ ďalšieho ukazovateľa, ktorý by charakterizoval činnosť podniku s prihliadnutím na celkové zverené prostriedky. Kým teda ukazovateľ rentability (suma nadvýrobku / suma VN) dôsledne charakterizuje efektívnosť vynakladanej práce na úrovni podnikov a odvetvia, môžeme masu nadvýrobku pripadajúcu na podnik alebo odvetvie dať do vzťahu aj k celkovému množstvu spoločenskej práce, ktorá bola daná týmto výrobným celkom do operatívnej správy. Ide o to, že výroba na rôznych úsekoch národného hospodárstva prebieha za rozličných podmienok. Tak napr. v rôznych podnikoch ťažobného priemyslu v dôsledku rozličných prírodných podmienok treba mať k dispozícii rôzne technické vybavenie. V niektorých podnikoch, ak sú nepriaznivo položené k surovinovým zdrojom, treba zase mať väčšie surovinové a materiálové zásoby ako v iných podnikoch. Vlastné náklady pri týchto podnikoch môžu však byť rovnaké, pretože sa do nich nezapočítavajú zásoby a základné výrobné fondy v nich figurujú iba sumou odpisov.

Ukazovateľ rentability necharakterizuje teda efektívnosť využívania celkových zverených prostriedkov, hoci pri hodnotení činnosti podnikov z hľadiska efektívnosti ich prínosu pre národné hospodárstvo treba brať do ohľadu aj túto skutočnosť. Okrem toho v rôznych odvetviach je podiel odpisov vo vlastných nákladoch rôzny (napr. v ťažkej chémii a v elektrárenskóm priemysle niekedy predstavujú až 90 % vlastných nákladov), preto zmena vo využívaní základných výrobných fondov sa dostatočne neodrazí v znížení alebo zvýšení vlastných nákladov. Kým pri hodnotení činnosti podnikov vystačíme zväčša s tým, že skúmame efektívnosť vynakladanej práce a na základe získaných výsledkov hodnotíme podniky a zainteresovávame ich na zlepšovaní činnosti, z hľadiska rozmiestovania výroby a určovania výrobných programov pre jednotlivé podniky nevyhnutne musíme skúmať, aký efekt prináša celkové množstvo spoločenskej práce, ktorú majú k dispozícii. Ukazovateľom toho, nakoľko efektívne využíva podnik celkové spoločenské zdroje, môže byť množstvo nadvýrobku, pripadajúce na 1,— Kčs týchto prostriedkov. Ukazovateľ by mal formu: suma nadvýrobku / suma základných a obrátových prostriedkov + prostriedky na mzdy.

Príklad

Vezmime dva podniky, ktoré majú rovnako veľké základné výrobné fondy, avšak pre rôzny stav zásob majú rôzne množstvo obrátových prostriedkov. Predpokladáme rovnaký výrobný cyklus v oboch podnikoch.

I. podnik		II. podnik	
základný výrobný fond	= 100 000	základný výrobný fond	= 100 000
obratové prostriedky	= 100 000	obratové prostriedky	= 200 000
mzdy	= 20 000	mzdy	= 20 000

Predpokladáme, že odpisy robia 10 % základných výrobných fondov a použité obrátové prostriedky predstavujú v oboch podnikoch 50 000. Jednotlivé zložky výrobku vytváraného v týchto podnikoch budú:

I. podnik:

60 000 náklady na minulú prácu

20 000 náklady na živú prácu

24 000 nadvýrobok (30 % z VN)

104 000 hodnota výroby

Z toho vyplýva rentabilita = $\frac{24\,000}{80\,000} = 30\%$.

Ukazovateľ efektívnosti zverených prostriedkov $= \frac{24\ 000}{220\ 000} = 10,9\ \%$.

V II. podniku je hodnota výroby a jej štruktúra rovnaká, takže ukazovateľ rentability je tiež 30 %, no ukazovateľ efektívnosti zverených prostriedkov $= \frac{24\ 000}{320\ 000} = 7,5\ \%$.

Náš príklad ukazuje, že v týchto podnikoch je rentabilita čiže efektívnosť vynakladanej práce rovnaká, ale ich efektívnosť v porovnaní k zvereným prostriedkom je rozdielna. Samozrejme, nemôžeme tu vyčerpáť všetky možné variácie; aj z toho, čo sme uviedli, vidieť, že pre úplné hodnotenie prínosu podnikov pre národné hospodárstvo bolo by správne sledovať oboch ukazovateľov a na ich základe posudzovať efektívnosť vynakladaných i zverených prostriedkov.

Zaoberali sme sa len niektorými otázkami, ktoré súvisia s problémom rentability a jej vzťahu k stanoveniu cien. Otázka určovania nadvýrobku v cenách tovarov má ďalekosiahly význam. Ide o veľmi širokú a zložitú problematiku, ktorú treba dôkladne preskúmať zo všetkých aspektov. To v jednom článku, prirodzene, nie je možné. Táto práca môže preto slúžiť iba ako príspevok k diskusii o týchto dôležitých otázkach u nás.

JOZEF TURČAN

POZNÁMKY K ÚPRAVE VÝKUPNÝCH NORIEM

Dôležitou súčasťou sústavy nášho národného hospodárstva je výkup poľnohospodárskych výrobkov, ktorým štát zabezpečuje fondy surovín pre spotrebný a potravinársky priemysel a tým aj potraviny pre zásobovanie obyvateľstva.

Základom nášho výkupného systému je princíp pevných dodávkových noriem z každého hektára obhospodarovanej pôdy pre hlavné poľnohospodárske produkty a sústava výkupných a nákupných cien. (Pod pevnými normami rozumieme, že sa ich výška po viac rokov nemení.) Dodávková norma sa určuje osobitne pre JRD a osobitne pre každú veľkostnú skupinu jednotlivu hospodáriacich roľníkov. Dodávky zrnín, zemiakov a vajec vychádzajú z obhospodarovanej ornej pôdy a dodávky mäsa, mlieka a sena z poľnohospodárskej pôdy. Za výrobky dodané do výšky vymeraných povinných dodávok sa preplácajú výkupné ceny a za naddodávky pomerne vysoké ceny štátneho nákupu.

Dodávky technických plodín a zeleniny sa zabezpečujú kontraktáciou, pričom u cukrovej repy, ľanu, repky a slnečnice sa zachováva povinnosť dodávok z každého hektára pôdy osiatej týmito plodinami. Za výrobky dodané na plnenie zmluvy alebo za výrobky z nezmluvných plôch sa preplácajú výkupné ceny. Za splnenie zmluvy sa pri väčšine výrobkov preplácajú prémie a za dodávky nad zmluvu príplatok k výkupnej cene alebo nákupné ceny.

Systém výkupu podľa noriem z každého hektára obhospodarovanej pôdy bol u nás zavedený r. 1953. Keď sa v decembri 1953 uzneseniami ÚV KSČ odstránili niektoré nedostatky tejto novozavedenej sústavy, výkupný systém zohral v ďalších rokoch dôležitú úlohu v politike upevňovania zväzku robotníckej triedy s roľníctvom. Umožnil rozvinúť trhové vzťahy medzi mestom a dedinou na vhodnejších základoch, ktoré boli v prospech dedinského i mestského obyvateľstva. Stal sa dôležitým činiteľom v rozvoji poľnohospodárstva.

V druhom päťročnom pláne sa počíta s ďalším rozvojom poľnohospodárskej výroby. Vzhľadom na doterajší vývoj, ako aj predpokladaný vzostup poľnohospodárskej výroby v nasledujúcich rokoch, schválila vláda v máji toho roku istú úpravu výkupného systému a dodávkových noriem pre roky 1958—1960.

Za posledné roky sa v podstate nemenila výška dodávkových noriem.

Pevné, t. j. štátom dlhší čas nemenené dodávkové normy dávali družstevníkom a ostatným roľníkom istotu a perspektívu, že zvyšovanie výroby nad objem povinných dodávok im stojí na voľné použitie a tieto produkty môžu odpredať za vysoké ceny štátneho nákupu alebo na roľníckom trhu. Podporila sa iniciatíva roľníkov pre zveľaďovanie poľnohospodárskej výroby. Objem hrubej výroby vyjadrený v porovnateľných cenách vzrástol do roku 1956 oproti roku 1952 o 17 %. V súvislosti s tým rástla výroba pre trh rýchlejšie a za rovnaké obdobie sa zvýšila o 23 %. Príjmy poľnohospodárskeho obyvateľstva však vzrástli až o 35 %. Hoci sa v zmysle vyhlásenia vlády zo septembra 1953 vykonali isté opatrenia zámerne pre zvýšenie príjmov a tým aj rastu životnej úrovne poľnohospodárskeho obyvateľstva, predsa tieto príjmy v období posledných rokov narástli rýchlejšie ako poľnohospodárska výroba. Takýto vývoj je v každom prípade zvláštnosťou ekonomiky ľudovodemokratického štátu. Práve teraz s platnosťou od roku 1958 boli zmenené dodávkové normy, čo nastoľuje aktuálnosť tohto problému, a preto považujeme za potrebné rozobrať ekonomickú odôvodnenosť takéhoto vývoja.

Aj v poľnohospodárstve sa výrobok člení na výrobky pre spoločnosť a výrobok pre seba. Zdokonalenie výrobného procesu má prinášať zvyšovanie výrobku pre seba, ale súčasne aj pre spoločnosť. Podobne ako v ostatných odvetviach národného hospodárstva, aj u poľnohospodárskeho obyvateľstva by dôchodky nemali rásť rýchlejšie, ako rastie produktivita práce.

Za existencie skupinového a súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov sú podmienky rozdeľovania národného dôchodku zložitejšie. V dôsledku toho sú zložitejšie aj prostriedky, ktorými štát v poľnohospodárstve zabezpečuje správne rozdelenie produktu pre seba a produktu pre spoločnosť.

Jednou z ciest pre odčerpávanie čistého dôchodku štátu je poľnohospodárska daň vyrubovaná podľa výnosnosti poľnohospodárskeho podniku. Jej výška je však nepatrná a je len 0,3 % rozpočtových príjmov.

Dôležitejšou pákou odčerpávania čistého dôchodku štátu ako daňová sústava je cenový mechanizmus. Maloobchodné ceny poľnohospodárskych výrobných prostriedkov, ako sú umelé hnojivá, priemyselné krmivá, stroje, energia, ako aj pracovný odev a obuv a pod., sú v záujme napomáhania rozvoja poľnohospodárskej výroby zatažované len v malej miere obratovou daňou a sú relatívne k cenám poľnohospodárskych výrobkov nižšie, ako boli za kapitalistickej ČSR. Ceny služieb strojových a traktorových staníc sú dokonca intervenované štátom. Touto cestou sa teda čistý dôchodok štátu z poľnohospodárstva odčerpáva tiež len nepatrne.

Hlavným nástrojom pre získanie čistého dôchodku štátu z produkcie JRD a jednotlivo hospodáriacich roľníkov je naša výkupná sústava s normami povinných dodávok a s mechanizmom výkupných a nákup-

ných cien. Preto aj z týchto dôvodov môže štát výšku dodávkových noriem ponechať nezmenenú len na istý čas. So vzrastom poľnohospodárskej výroby treba po čase vykonať aj úpravu dodávkových noriem. Výška dodávkových noriem pri pevných výkupných a nákupných cenách určuje vlastne priemerné ceny realizácie a je hlavným nástrojom na rozdelenie poľnohospodárskej výroby na výrobok pre seba a čistý dôchodok štátu. Takáto úprava výšky dodávkových noriem, síce len v malom rozsahu, bola vykonaná aj teraz.

Výška dodávkových noriem na Slovensku (podľa údajov Povereníctva potravinárskeho priemyslu a výkupu) sa zmenila v percentách podľa tab. 1.

Tabuľka 1

	Jednotné roľnícke družstvá	Jednotlivo hospodáriaci roľníci
Zrniny	+ 5,4	+ 2,1
Zemiaky	+ 2,1	+ 1,5
Mäso hovädzie	- 11,8	+ 4,7
Mäso bravčové	+ 5,6	+ 6,6
Mlieko	0,0	+ 5,3
Vajcia	+ 9,0	+ 16,9

V skupine jednotlivo hospodáriacich roľníkov sú zahrnutí aj záhumienkári, ktorým sa zvýšili dodávky mlieka a vajec.

Okrem výšky dodávkových noriem vláda súčasne schválila aj niektoré zmeny systému výkupu pri zachovaní doteraz platných hlavných zásad. Kvôli úplnosti sa o tých dôležitejších zmieňujeme.

U JRD sa od roku 1958 zrušuje povinné naturálne platenie za niektoré druhy prác vykonávaných pre nich strojovými a traktorovými stanicami. Skúsenosti z minulých rokov ukázali, že našej súčasnej ekonomike lepšie zodpovedá peňažné platenie, ktoré bude od roku 1958 jedinou formou platenia za práce STS.

Pre JRD a roľníkov sa zrušujú normy a tým aj povinné dodávky ovčej vlny. Výkup vlny budú výkupcovia zabezpečovať uzatváraním dohôd s chovateľmi oviec. Za ovčiu vlnu budú stanovené nové ceny, ktoré sa pre jednotlivé akostné triedy ustália na úrovni doterajších celoštátnych priemerných cien realizácie. Okrem toho je ponechaná aj naďalej možnosť pri doterajších výkupných cenách plniť povinnú dodávku mlieka, vajec alebo zemiakov vlnou.

Záhumienkárom a držiteľom poľnohospodárskej pôdy do 0,5 ha sa

zrušuje dodávka mäsa. Naproti tomu sa im zvyšuje dodávka vajec a ak chovajú kravu aj dodávka mlieka.

V záujme správnejšieho výrobného zamerania jednotlivých oblastí vykonalo sa lepšie rozloženie dodávkových povinností hovädzieho mäsa a zrnín. Vo viacerých horských okresoch na Slovensku sa zrušila norma zrnín, čím sa tu umožní ďalej zlepšiť krmovinovú základňu pre výrobu hovädzieho mäsa. V dôsledku toho sa dodávka hovädzieho mäsa v južných okresoch mohla znížiť asi o 2600 ton. Znížením noriem dodávok hovädzieho mäsa u JRD o 11,8 % sa súčasne do istej miery vytvorili podmienky pre rozvoj chovu hovädzieho dobytku aj v južných oblastiach.

Jednotné roľnícke družstvá vo svojom celku doposiaľ totiž nezabezpečovali reprodukciu hovädzieho dobytku z vlastných zdrojov. Okrem nedostatkov vo vlastnom chove a z prechodných počiatkových ťažkostí JRD situáciu do istej miery zhoršovala disproporcía medzi výškou dodávkových noriem a požiadavkami reprodukcie v spoločných chovoch JRD. Tento nesúlad dodávkových noriem s ekonomickými a biologickými zákonmi rozšírenej reprodukcie chovu hovädzieho dobytku sa musel v priebehu viacerých rokov odstraňovať so značnými neefektívnymi nákladmi prísunom dobytku do družstiev z iných sektorov.

Isté úpravy sa vykonali aj v systéme kontraktácie olejní, technických plodín, zeleniny a ostatných špeciálnych plodín. Prehĺbila sa zásada zabezpečovania dodávok na základe voľnej dohody výkupcu s pestovateľmi týchto plodín.

* * *

V súvislosti s úpravou, ktorá sa po štyroch rokoch vykonala v systéme výkupu, považujeme za účelné rozobrať niektoré procesy a zmeny, ku ktorým došlo v poľnohospodárstve od toho času, čo platia doterajšie normy povinných dodávok.

U nás, ako je známe, pri zabezpečovaní vzrastu poľnohospodárskej výroby nemôžeme sa spoliehať na obrobenie ďalších státisícov hektárov pôdy. Okrem menšej rezervy, hlavne v českých krajoch, nemáme voľnú pôdu, ktorú môžeme zapojiť do poľnohospodárskej výroby a zvyšovať tak produkciu na za pokrytie neustále rastúcich potrieb spoločnosti. Preto smernice X. sjazdu, ako aj návrh druhého päťročného plánu vytýčili ako hlavný spôsob zvyšovania poľnohospodárskej produkcie rast intenzity, zvyšovanie hektárových výnosov všetkých plodín, ďalšie zvyšovanie hustoty stavov hospodárskych zvierat a ich úžitkovosti.

Hospodárska politika strany a vlády umožnila za posledné štyri roky zvýšiť intenzitu poľnohospodárskej výroby. Ak pre tento účel používame na meranie intenzity pomocného ukazovateľa, ktorým je hodnota výroby na jeden hektár poľnohospodárskej pôdy, zvýšila sa intenzita poľnohospodárskej výroby na Slovensku v Kčs podľa tab. 2 (podľa SŠÚ, počítané v stálych cenách).

Tabuľka 2

Rok	1952	1956	Index 1952 = 100
Rastlinná výroba	1631	1932	118
Živočíšna výroba	1288	1545	120
Výroba celkom	2919	3477	119

Poľnohospodárska výroba zaznamenala v posledných rokoch viditeľný vzostup. Opatrenia vykonané v duchu X. sjazdu KSC a septembrového pléna ÚV KSC z roku 1953 sa ukázali ako veľmi účinné ekonomické vzpruhy zvyšovania výroby v poľnohospodárstve. Najsúhrnnejší obraz o celkovom stave poskytuje ukazovateľ hodnoty hrubej výroby. Index hodnoty poľnohospodárskej výroby od roku 1952 vzrástol za Slovensko podľa údajov v tab. 3 (vyrovnanie absolútnych hodnôt v časovom rade urobené grafickou interpoláciou).

Tabuľka 3

Rok	1952	1953	1954	1955	1956
Index	100,0	104,7	109,4	114,1	118,7

Treba si ujasniť, v dôsledku čoho došlo k vzrastu poľnohospodárskej výroby. Zvýšenie výroby sa dosahuje vzrastom produktivity práce alebo len vzrastom intenzity živej práce. Vzrastu výroby nezodpovedá v primeranej miere tempo rastu produktivity práce. Pri prepočte hrubej výroby na jedného stáleho pracovníka staršieho ako 15 rokov je vzrast ukazovateľa produktivity práce od roku 1952 do roku 1956 takýto (vypočítané podľa údajov SŠÚ):

Rok	1952	1956	Index 1952 = 100
Produktivita práce	10 861	12 592	115,9

Ako je z prepočtu zrejmé, produktivita práce v poľnohospodárstve vzrástla a v dôsledku toho pokleslo v priemere množstvo živej práce vynaloženej na jednotku poľnohospodárskeho produktu. Ďalším rozborom možno zhruba dokázať, že sa rast poľnohospodárskej výroby nedosahoval zvyšovaním intenzity práce družstevníkov a ostatných roľníkov, ale predovšetkým zvyšovaním podielu minulej práce, teda hlavne práce priemyselných robotníkov vyrábajúcich hnojivá, stroje atď. (Pod intenzitou práce rozumieme množstvo vynaloženej pracovnej sily za jednotku času.)

Nemáme síce k dispozícii presných ukazovateľov, ktorými by sme číselne mohli zistiť stupeň intenzity práce v poľnohospodárstve (pracovná jednotka svojím vnútorným obsahom podlieha častým zmenám a v súkromnom sektore podobný ukazovateľ vôbec nejestvuje). Možno však na túto skutočnosť usudzovať z niektorých nepriamych ukazovateľov.

O tom, že sa intenzita práce nezvýšila, nasvedčujú napríklad aj tieto údaje. Od roku 1952 v dôsledku prevodu istého počtu pracovníkov späť do poľnohospodárstva sa až do roku 1955 zmenšovala výmera poľnohospodárskej pôdy, ktorá pripadá na jedného stáleho pracovníka v krajsky plánovanom sektore (vypočítané podľa údajov SŠÚ):

Rok	1952	1953	1954	1955	1956
Hektáre	4,2	3,6	3,3	3,4	3,4

Z prehľadu je zrejmé, že jeden pracovník v poľnohospodárstve neobrábal r. 1956 viac pôdy ako pred štyrmi rokmi. Pritom sa podiel intenzívnych plodín nezvýšil. K istému zvýšeniu množstva vynaloženej práce došlo v živočíšnej výrobe, čo však bolo prinajmenšom vyrovnané vzrastom mechanizácie v rastlinnej a živočíšnej výrobe. Berúc do úvahy rozvoj mechanizácie, môžeme hovoriť skôr o čiastočnom znižovaní intenzity práce v poľnohospodárstve. Znižovanie intenzity práce je aj dôsledkom rozvoja mechanizácie, keď strojovou prácou nahradzujeme najmä namáhavé práce. Aj kolektivizácia a mechanizácia umožnili skrátiť dĺžku pracovnej doby v poľnohospodárstve.

Nemohli by sme preto hovoriť, že sa vzrast poľnohospodárskej výroby dosiahol väčším pracovným napätím pracujúcich v poľnohospodárstve, väčšou intenzitou práce, ale predovšetkým tým, že v dôsledku pomoci zo strany štátu bolo možné vynaložiť na poľnohospodársku výrobu viac minulej práce.

Podobne ako v priemysle, aj v poľnohospodárstve dochádza v priebehu spoločenského vývoja k rastu organického zloženia výrobných fondov. Je to pochopiteľné, lebo aj v poľnohospodárstve sa zúčastňuje vo výrobnom procese stále väčšie množstvo stavieb, traktorov, kombajnov a zariadení.

Keď sa na práci v poľnohospodárstve v priebehu spoločenského vývoja podieľa stále vo väčšej miere práca priemyselných robotníkov, znamená to, že v hodnote poľnohospodárskych, rastlinných a živočíšnych výrobkov je stále väčší podiel ich zhmotnenej práce (medzi prácu priemyselných robotníkov zahrnujeme aj výkony strojových a traktorových staníc, ktoré sú priemyselnou materiálno-výrobnou základňou poľnohospodárstva). Treba skúmať, ako tento proces intenzifikácie cestou vynakladania väčšieho množstva minulej práce ovplyvňuje vývoj spoločenskej produktivity práce v poľnohospodárstve a vývoj vlastných

nákladov poľnohospodárskej výroby. Intenzifikácia sa uskutočňovala hlavne mechanizáciou, lepším vybavovaním JRD hospodárskymi budovami a rozšírením používania umelých hnojív. Ako sa vyvíjali tieto intenzifikačné faktory a aký vplyv mali na vývoj vlastných nákladov výroby? (Číselné rozbory uvádzané v ďalšej časti sú vypočítané zo štatistických údajov PPLH.)

Na základe hospodárskeho rozvoja, ktorý sme dosiahli úspešným splnením prvého päťročného plánu na ostatných úsekoch národného hospodárstva, bolo možné prikrčiť k urýchlenému vybavovaniu poľnohospodárstva modernými strojmi. Od roku 1953 do roku 1956 vzrástol strojový park strojových a traktorových staníc a JRD v hlavných strojoch podľa tab. 4.

Tabuľka 4

	STS	JRD
Traktory o 15 KS	1,4 násobne	1,8 násobne
Kombajny obilné	6,3 násobne	—
Rozhadzovače maštalného hnoja	27,0 násobne	—
Výfukové rezačky	7,2 násobne	2,5 násobne
Nákladné autá	1,7 násobne	4,3 násobne
Strojové investície v štátnom sektore celkom	4,9 násobne	—

Vzrast strojového vybavenia sa zaznamenal aj u jednotlivu hospodáriacich roľníkov, ktorým sa v širšom rozsahu umožnil nákup menších strojov. Podiel súkromného sektora v porovnaní s JRD je však malý.

Súčasne s vybavením STS väčším traktorovým parkom a novými strojmi vzrástol aj objem prác, ktoré STS vykonali pre poľnohospodárske závod. Zatiaľ čo r. 1952 vykonali aj s dopravou 2 851 000 priemerných hektárov, r. 1956 vykonali už 4 287 000 priemerných hektárov, t. j. viac o 50 %. Vzrástla tiež pomoc, ktorú poskytujú STS jednotlivu hospodáriacim roľníkom.

Náklady na mechanizáciu cestou STS sa v značnej časti hradia zo štátnych prostriedkov. Platby za práce STS sotva kryjú výrobné náklady bez amortizácie, ktorá je pri rýchlom morálnom opotrebovaní poľnohospodárskych strojov dosť veľká. Výdavky JRD a roľníkov za práce STS sa r. 1956 oproti roku 1953 v dôsledku toho zvýšili asi iba o 98 mil. Kčs.

Ďalej v uvedenom období zaznamenalo poľnohospodárstvo aj veľký vzrast investičnej výstavby. Objem stavebno-montážnych prác štátnej investičnej výstavby a výstavby JRD vzrástol v porovnaní s rokom 1952 v percentách podľa tab. 5.

Tabuľka 5

Rok	1953	1954	1955	1956
Štátna výstavba	100	126	150	197
Výstavba JRD	100	125	155	183

Od roku 1953 do roku 1956 vzrástla hodnota základných výrobných prostriedkov okrem pôdy (na 1 ha poľnohospodárskej pôdy v krajsky plánovaných závodoch) u STS z 276 Kčs na 536 Kčs, t. j. o 94 %. Hodnota základných výrobných prostriedkov JRD na ich pôdu vzrástla z 1707 Kčs na 3876 Kčs, t. j. o 127 %. Zvýšené výdavky družstiev na amortizáciu tohto prírastku výrobného zariadenia vzrástli asi o 58 mil. Kčs.

Lepším zásobovaním dediny stavebným materiálom sa umožnila aj jednotlivo hospodáriacim roľníkom rozsiahla investičná výstavba. Dodávky stavebného materiálu vzrástli cez sieť spotrebných družstiev pre dedinské obyvateľstvo od roku 1954 do roku 1956 5,2-krát, z čoho hlavné druhy v jednotlivých rokoch v percentách podľa tab. 6 (prepočítané z naturálnych jednotiek).

Tabuľka 6

Rok	1954	1955	1956
Tehly	100	542	897
Škrídla	100	377	448
Cement	100	434	347
Stavebné drevo	100	531	854

Predpokladáme, že tieto zvýšené dodávky išli predovšetkým na bytovú výstavbu. Jednotlivo hospodáriaci roľníci nerozširovali základné výrobné fondy, najviac ako vykonávali ich údržbu.

Okrem neustále vzrastajúceho vybavenia základnými prostriedkami dostávalo poľnohospodárstvo každoročne viac umelých hnojív. Vzrast spotreby umelých hnojív v krajsky plánovaných závodoch (počítané v kg čistých živín) na jeden hektár poľnohospodárskej pôdy je uvedený v tab. 7.

Na zvýšený nákup umelých hnojív od roku 1953 vydali JRD a jednotlivo hospodáriaci roľníci r. 1956 Kčs 105 mil.

Okrem priamej výrobnéj pomoci a neustále sa zvyšujúcich dodávok výrobných prostriedkov pomáha náš ľudovodemokratický štát rozvíjať

Tabuľka 7

Rok	1952	1953	1954	1955	1956
Dusík	4,5	5,2	8,1	8,7	9,2
Fosfor	6,1	7,5	8,8	9,9	14,2
Draslo	10,8	11,4	17,5	14,4	18,3

poľnohospodársku výrobu aj agrotechnickou a zootecnickou poraden-skou a veterinárnou službou, budovaním odborného školstva, výskumom a pod. Tieto služby sa poskytujú spravidla zadarmo.

Výdavky poľnohospodárov na ostatné výrobné potreby, ako napr. na drobný inventár, žatevné potreby a pod., v skúmanom období sa zmenili len nepatrne.

Ako to však vyzerá s rozdeľovaním výrobku vytvoreného v poľnohos-podárstve?

Úmerne so vzrastom poľnohospodárskej výroby zvyšoval sa aj objem trhovej poľnohospodárskej produkcie. Vývoj tohto najdôležitejšieho eko-nomického ukazovateľa v poľnohospodárstve na Slovensku za posledných 5 rokov je takýto (podľa SŠÚ, počítané v stálych cenách):

Rok	1952	1953	1954	1955	1956
Index	100	110,7	104,5	122,1	123,3

Pri nezmenšenej výške povinných dodávok a cien poľnohospodárskych výrobkov by sa ceny neznižovali, ale naopak, v dôsledku neustáleho vzrastu podielu štátneho nákupu priemerné ceny realizácie by neustále narastali. Svedčí o tom aj index vývoja hodnoty výkupu hlavných poľ-nohospodárskych výrobkov (zrnín, zemiakov, mäsa, mlieka a vajec; pozri tab. 8).

Tabuľka 8

Rok	1954	1955	1956
Výkup	100	103,3	96,9
Nákup	100	256,8	303,2
Spolu	100	140,6	147,0

V dôsledku toho sa zvýšili príjmy poľnohospodárskeho obyvateľstva o 1509,6 mil. Kčs (podľa SŠÚ vzrast trhovej výroby v krajsky plánova-ných závodoch počítaný v skutočných cenách realizácie). Toto zvýšenie

príjmov sa dosiahlo pri vynaložení zhruba rovnakého množstva živej práce družstevníkov a jednotlivo hospodáriacich roľníkov a pri zvýšených nákladoch JRD a roľníkov na minulú prácu asi o 261 mil. Kčs.

Z hľadiska materiálnej zainteresovanosti na vzraste výroby treba zaiste vziať do úvahy ako priaznivý zjav vzrast príjmov JRD a jednotlivo hospodáriacich roľníkov za posledné roky. Takýto vývoj sledovali aj uznesenia septembrového plenárneho zasadania Ústredného výboru KSČ a vládne vyhlásenie z roku 1953, ktoré kládli osobitný dôraz na zvýšenie produkcie poľnohospodárskych výrobkov pre trh. Zvýšená hmotná zainteresovanosť podporila iniciatívu roľníkov pre väčšie investovanie do pôdy, pre uplatňovanie dokonalejších výrobných postupov a pre využívanie všetkého výrobného zariadenia pre zvyšovanie poľnohospodárskej produkcie.

Na druhej strane treba však vidieť, že poľnohospodári pri ponechaní týchto podmienok by dosahovali v porovnaní s pracovníkmi štátneho sektora rýchlejšiu rast príjmov, čo by mohlo narušiť správne rozdeľovanie národného dôchodku.

Takýto vývoj bol doposiaľ umožnený hlavne tým, že za posledné štyri roky sa nemenila výška noriem povinných dodávok poľnohospodárskych výrobkov. Menšie zmeny vykonané v niektorých okresoch sa uskutočnili len v záujme spravodlivejšieho rozloženia dodávkových povinností. Z toho vyplýva, že celé zvýšenie trhovej poľnohospodárskej výroby JRD a jednotlivo hospodáriaci roľníci realizovali za vyššie ceny štátneho nákupu a roľníckeho trhu.

Ceny štátneho nákupu prevyšujú vlastné náklady poľnohospodárskej výroby. Podľa Výskumného ústavu poľnohospodárskej ekonomiky, z prieskumu v 30 JRD (z celej ČSR) za roky 1953—1955, ceny štátneho nákupu hlavných poľnohospodárskych výrobkov v porovnaní s vlastnými nákladmi výroby sú vyššie asi o 45 %. Trhová výroba pšenice, jačmeňa, cukrovej repy, hovädzieho a bravčového mäsa a mlieka, ktorá pripadá na 1 ha ornej pôdy, r. 1955 sa realizovala pri cenách štátneho nákupu za Kčs 1865,—, zatiaľ čo vlastné náklady na výrobu týchto produktov boli len Kčs 1291,—.

Objem trhovej produkcie, ktorú realizovali JRD a jednotlivo hospodáriaci roľníci za vysoké ceny štátneho nákupu, rýchle narastal. Tabuľka 9 udáva percentuálny podiel nákupu z celkového výkupu (KPZ) uvedených hlavných poľnohospodárskych výrobkov za posledných päť rokov (podľa štatistických údajov PPPV).

V dôsledku hospodárskej politiky nášho štátu prešlo poľnohospodárstvo za posledných niekoľko rokov priaznivým vývojom. Odrazilo sa to aj na zvýšení príjmov poľnohospodárskeho obyvateľstva, na podstatnom zvýšení jeho hmotnej a kultúrnej úrovne.

V súvislosti s tým treba poukázať aj na nepriaznivý zjav, že jednotlivo hospodáriaci roľníci zvyšovali svoje príjmy do istej miery aj obchádza-

Tabuľka 9

Rok	1952	1953	1954	1955	1956
Pšenica	2,5	6,8	4,0	7,2	10,4
Jačmeň	2,0	16,1	7,4	26,8	34,9
Cukrová repa	0,0	1,3	17,3	28,0	18,2
Hovädzie mäso	0,2	3,0	15,2	26,9	27,1
Bravčové mäso	2,6	9,8	28,2	46,0	50,8
Mlieko	2,5	0,9	8,2	19,1	25,5

ním predpisov a odpredávali na voľnom trhu aj tie výrobky, ktoré mali odovzdať na povinné dodávky. Tak napr. v povinných dodávkach obilnín sa r. 1955 nevyrovnalo so svojimi dodávkovými povinnosťami 145 500 roľníkov a r. 1956 až 151 000 roľníkov. Roku 1956 ostali dlžní štátu 25 000 ton obilia, 20 200 ton mäsa, 108 mil. litrov mlieka, ako aj ďalšie výrobky. Neplnenie dodávkových povinností pri odpredávaní poľnohospodárskych výrobkov za vysoké ceny na voľnom trhu si vyžaduje dôslednejšie opatrenia pri zabezpečovaní výkupu.

Politika neustáleho znižovania cien tovarov dennej potreby znamenala doposiaľ väčší prínos pre vzrast životnej úrovne dedinského obyvateľstva ako obyvateľstva žijúceho v mestách. Od roku 1953 šesť znížení cien prinieslo pokles cenového indexu priemyselných tovarov asi o 27 % a potravinárskych tovarov o 4 %.

Ako je známe, poľnohospodárske obyvateľstvo kryje svoju potrebu potravinárskych výrobkov z väčšej časti samozásobiteľskou produkciou. Podľa štatistiky rodinných účtov 69 poľnohospodárskych domácností a 252 domácností robotníkov a úradníkov z roku 1955 vydávajú tieto domácnosti pri nákupe v maloobchode a v závodoch spoločného stravovania na nákup tovarov

	Poľnohospodári	Robotníci a úradníci
priemyselných	54,9 %	34,5 %
potravinárskych	45,1 %	65,5 %

Teda aj doterajší spôsob znižovania maloobchodných cien tovarov dennej spotreby prináša rýchlejšiu rast reálnych dôchodkov poľnohospodárskeho obyvateľstva ako obyvateľstva žijúceho v mestách.

Z toho, čo sme povedali, vyplývajú najmä tieto závery.

V poľnohospodárstve za posledné roky vzrástla produktivita práce predovšetkým v dôsledku vzrastu výrobných techník, čo zabezpečoval štát, aj keď treba vidieť, že roľníci a najmä JRD v tomto období zlepšili

technológiu výroby. Na dosiahnutom vzraste poľnohospodárskej výroby sa teda v značnej miere podieľa aj práca pracovníkov ostatných, nepoľnohospodárskych odvetví národného hospodárstva.

Zvyšovanie výroby ako v priemysle, tak aj v poľnohospodárstve sa dosahuje hlavne rozmnožovaním a zdokonaľovaním výrobných prostriedkov, pravda, okrem zvyšovania agrotechniky a zootechniky. V dôsledku hospodárskej politiky štátu uskutočňovanej v zmysle uznesení X. sjazdu KSC bol v posledných rokoch umožnený rýchly technický pokrok v poľnohospodárstve a tým aj vzrast poľnohospodárskej výroby. Takto podložený vzrast výroby prináša so sebou spravidla aj výrazné znižovanie výrobných nákladov na jednotku výrobku. Naproti tomu naša dodávková sústava zachováva rovnaké dodávkové normy na dlhšie časové obdobie, pri jestvujúcej sústave výkupných a nákupných cien prináša so vzrastom trhovej výroby sústavné zvyšovanie priemerných realizačných cien, lebo podiel trhovej produkcie realizovanej za vyššie nákupné ceny sa neustále zvyšuje. Pre štát sa v dôsledku toho neustále zvyšujú výdavky na nákup potrebných fondov poľnohospodárskych výrobkov, aj keď ich hodnota klesá.

V rozpore s ekonomickou zásadou, že so znížením hodnoty musia klesať aj ceny, pri trvale rovnakej výške dodávkových noriem by sa priemerné ceny realizácie poľnohospodárskych výrobkov neustále zvyšovali. Dôchodky poľnohospodárskeho obyvateľstva by rástli rýchlejšie ako produktivita práce a aj rýchlejšie ako u ostatných pracujúcich.

Týchto niekoľko údajov z vývoja poľnohospodárstva na Slovensku ukazuje na nevyhnutnosť sledovať súvislosť vývoja príjmov poľnohospodárskych podnikov a dôchodkov poľnohospodárskeho obyvateľstva s vývojom produktivity a vlastných nákladov poľnohospodárskej výroby v záujme správneho rozdelenia národného dôchodku.

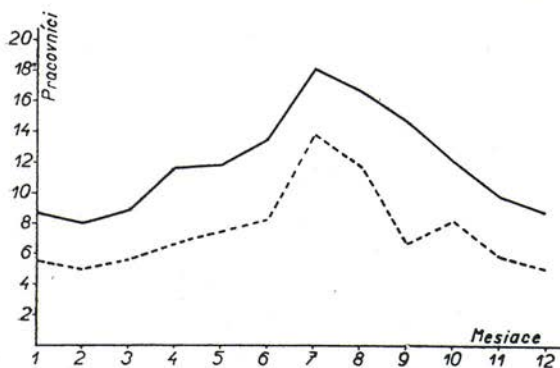
ÚROVEŇ PRODUKTIVITY PRÁCE NA ŠTÁTNYM MAJETKU ZVOLEN

Cieľom príspevku je poukázať na úroveň produktivity práce na jednom z novozaložených štátnych majetkov a na možnosti jej zvýšenia.

Dosiaľ nebolo jednotnej metódy na vypočítanie produktivity práce na štátnych majetkoch. Vo výrobnó-finančnom pláne na rok 1957 sa uvádza plán objemu hrubej výroby na 1 robotníka v poľnohospodárskej výrobe, no tam uvedený spôsob vypočítania hrubej výroby má určité nedostatky. Úroveň produktivity práce v značnej miere závisí od výšky cien, podľa ktorých prepočítavame hrubú výrobu. Cena by sa mala do určitej miery stotožňovať s hodnotou, t. j. s množstvom spoločensky nutnej práce na výrobu jednotky produkcie. No celoštátne stanovené ceny, uvedené vo VFP na rok 1957 (tab. 65), v prípade ŠM Zvolen nevyhovujú tejto požiadavke. V uvádzanej práci je prepočet hrubej výroby urobený podľa cien plánovaných vlastných nákladov výrobnó-finančného plánu na rok 1957, ktoré sú v priemere o 10—15 % nižšie ako skutočnosť za uplynulé dva roky.

Doteraz zavedená evidencia na štátnych majetkoch nedávala možnosť urobiť všestranný rozbor produktivity práce. Zavedenie novej účtovnej evidencie od 1. I. 1957 so sledovaním počtu odpracovaných hodín na jednotlivé plodiny, druhy hospodárskych zvierat, umožní plnší rozbor stavu produktivity práce na štátnych majetkoch v budúcich rokoch.

Štátny majetok Zvolen má šesť výrobných jednotiek — oddelení. Štyri z nich — oddelenie Banská Štiavnica, oddelenie Detva, oddelenie Kopernica a oddelenie Zvolen patria do zemiakarsko-horskej výrobnéj oblasti, dve oddelenia — Kremnica a Kunešov do horskej výrobnéj oblasti. V takomto rozdelení, teda v rozdelení oddelení na 2 skupiny —

Graf 1 Priemerný evidenčný počet pracovníkov na 100 ha poľnohospodárskej pôdy (podľa mesiacov a skupín oddelení r. 1956)

— = skupina oddelení I,
 - - - = skupina oddelení II.

skupina oddelení I (zemiakarsko-horské oddelenia), skupina oddelení II (horské oddelenia) — robí sa aj ďalší rozbor vytýčených otázok.

Produktivita práce je nepriamo závislá od množstva vynaloženej práce, priamo závislá od množstva vyprodukovanej produkcie.

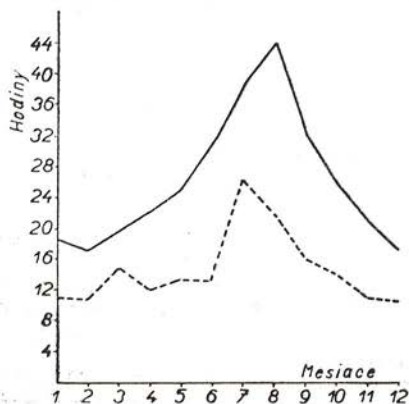
O množstve vynaloženej práce v roku 1956 na ŠM Zvolen môžeme súdiť podľa niekoľkých ukazovateľov: podľa priemerného evidenčného počtu pracovníkov (graf 1), podľa výmery poľnohospodárskej pôdy pripadajúcej na 1 priemerného pracovníka v poľnohospodárskej činnosti (tab. 1), podľa počtu odpracovaných hodín stálymi pracovníkmi, sezónnymi a brigádnikmi na 1 ha poľnohospodárskej pôdy (tab. 2).

Tabuľka 1

Skupina oddelení	Výmera poľnohospodárskej pôdy v ha pripadajúca na priemerného evidenčného pracovníka v poľnohospodárskej činnosti r. 1956
I	8,4
II	14,2
ŠM Zvolen spolu	7,9

Priemerný evidenčný počet pracovníkov bol v zemiakarsko-horských oddeleniach v skupine I na 100 ha poľnohospodárskej pôdy v priemere o 87 % vyšší ako v horských oddeleniach. V obidvoch skupinách najväčší počet pracovníkov bol v júli. Rozdiel medzi minimálnym a maximálnym stavom pracovníkov (ak min. = 100, max. u skupiny I = 225, u skupiny II = 276) bol väčší v horských oddeleniach, v ktorých je teda väčšia sezónnosť prác najmä v dôsledku malej mechanizácie kosby sena.

Na 1 pracovníka na ŠM na Slovensku pripadalo r. 1955 4,8 ha poľnohospodárskej pôdy. V porovnaní s týmto vidíme, že na ŠM Zvolen r. 1956

Graf 2 Odpracované hodiny na 1 ha poľnohospodárskej pôdy podľa skupín oddelení r. 1956.

— = skupina oddelení I,
 - - - = skupina oddelení II.

pripadalo na jedného pracovníka poľnohospodárskej pôdy o 65 % viac, z toho na horských oddeleniach o 194 % viac pôdy, ako bol celoslovenský priemer r. 1955.

Na 1 ha poľnohospodárskej pôdy bolo r. 1956 v zemiakarsko-horských oddeleniach odpracovaných v priemere o 77 % hodín viac ako v horských oddeleniach. Najviac hodín bolo odpracované v zemiakarsko-horských oddeleniach v auguste v dôsledku najväčšieho pracovného vypätia v období žatevných prác. V horských oddeleniach najviac hodín bolo odpracovaných na 1 ha poľnohospodárskej pôdy v júli v dôsledku najväčšieho pracovného vypätia v období kosby sena na týchto oddeleniach. V súvislosti s tým treba poznamenať, že mechanizácia prác na ŠM Zvolen je ešte nízka. Tak r. 1956 bola sejba mechanizovaná na 69 %, kosenie lúk na 14 %, málo boli mechanizované práce kultivačné a práce spojené s hnojením maštalným hnojom a vápnom. Pomerne nízka je aj mechanizácia prác v živočíšnej výrobe.

Tabuľka 2

	Skupina oddelení I	Skupina oddelení II	ŠM Zvolen spolu
Hrubá výroba v tis. Kčs	11 020,1	5973,1	16 993,2
Hrubá výroba na 1 ha poľnohospodárskej pôdy v tis. Kčs	4,0	2,4	3,2

Vyššie bolo napísané, že produktivita práce je priamo závislá od množstva vyprodukovanej produkcie. Tab. 2 nám hovorí o množstve vyprodukovanej produkcie prepočítanej v cenách plánovaných vlastných nákladov z výrobného-finančného plánu na rok 1957 v prepočítaní na 1 ha poľnohospodárskej pôdy. Vidíme, že hrubá výroba bola r. 1956 na 1 ha poľnohospodárskej pôdy v zemiakarsko-horských oddeleniach o 66 % vyššia ako v oddeleniach horských.

Hrubá výroba na 1 pracovníka bola r. 1956 v horských oddeleniach o 1 % vyššia ako v zemiakarsko-horských oddeleniach. Na 1 odpracovanú hodinu bola hrubá výroba v horských oddeleniach o 7 % vyššia v porovnaní so zemiakarsko-horskými oddeleniami. Vidíme z toho, že r. 1956 na ŠM Zvolen v horských oddeleniach dosiahli vyššiu produktivitu práce ako v oddeleniach zemiakarsko-horských, i keď na týchto dosiahli vyššiu výrobu na 1 ha poľnohospodárskej pôdy. Iste by bolo zaujímavé analyzovať produktivitu práce podľa výrobných typov, dosiahnutú v jednotlivých odvetviach, druhov plodín, hospodárskych zvierat, čo by nám osvetlilo príčiny dosiahnutej vyššej produktivity práce v horských oddeleniach. Z uvedených príčin nemožno vykonať tento rozbor za uplynulé roky. Domnievame sa, že vyššia produktivita práce v horských oddele-

Tabuľka 3

	Skupina oddelení I	Skupina oddelení II	ŠM Zvolen spolu
Priemerný počet pracovníkov	323,0	173,0	584,0
Počet odpracovaných hodín	858 162,0	435 600,0	1 433 949,0
Hrubá výroba v tis. Kčs	11 020,1	5 973,1	16 993,2
Hrubá výroba na 1 pracovníka v tis. Kčs	34,1	34,5	29,0
Hrubá výroba v % na 1 pracovníka, skup. odd. I = 100	100,0	101,0	—
Hrubá výroba na 1 odpra- covanú hodinu v Kčs	12,8	13,7	11,8
Hrubá výroba na 1 odpra- covanú hodinu v % skup. odd. I = 100	100,0	107,0	—

niach vcelku je spôsobená veľkou výmerou lúk a pasienkov (87 % z celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy), na ktorých je produkovaná produkcia, hlavne u pasienkov, pri nízkych pracovných nákladoch.

O úrovni produktivity práce v živočíšnej výrobe pri niektorých druhoch výrobkov môžeme súdiť podľa technických ukazovateľov v prepočte na počet odpracovaných hodín, potrebných na výrobu jednotky (tab. 4, 5, 6 a 7).

Uvedené sú len priame náklady hodín, z technických dôvodov sa upustilo od vyčíslenia vynaloženej režižnej práce v hodinách. Vidíme, že vo všetkých prípadoch okrem prírastku ošípaných sú pracovné náklady v hodinách na výrobu jednotky v horských oddeleniach nižšie ako v oddeleniach zemiakarsko-horských. Tento ukazovateľ je okrem množstva odpracovaných hodín predovšetkým závislý od úžitkovosti, veľkosti chovu,

Tabuľka 4

Pracovné náklady v hodinách na výrobu 100 l mlieka r. 1956

	Odpracované hodiny	Produkcia l	Odpracované hodiny na výrobu 100 l mlieka	Index I = 100
Skupina oddelení I	104 536	782 104	13,3	100
Skupina oddelení II	25 112	198 599	12,6	94
ŠM Zvolen spolu	129 648	980 703	13,2	—

Tabuľka 5

Pracovné náklady v hodinách na výrobu 1 q prírastku u hovädzieho dobytku r. 1956

	Odpracované hodiny	Produkcia kg	Odpracované hodiny na výrobu 1 q prírastku	Index I = 100
Skupina oddelení I	23 944	39 083	61,2	100
Skupina oddelení II	20 340	39 505	51,4	83
ŠM Zvolen spolu	44 284	78 588	56,3	—

Tabuľka 6

Pracovné náklady v hodinách na výrobu 1 q prírastku u ošípaných r. 1956

	Odpracované hodiny	Produkcia kg	Odpracované hodiny na výrobu 1 q prírastku	Index I = 100
Skupina oddelení I	7 010	46 589	15,0	100
Skupina oddelení II	2 920	17 756	16,4	109
ŠM Zvolen spolu	9 930	64 345	15,4	—

Tabuľka 7

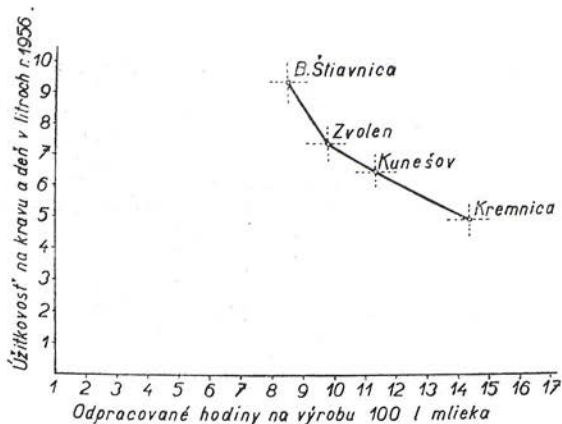
Pracovné náklady v hodinách na výrobu 1 odstavčata r. 1956

	Odpracované hodiny	Produkcia ks	Odpracované hodiny na výrobu 1 ks	Index I = 100
Skupina oddelení I	5 840	335	17,4	100
Skupina oddelení II	8 760	602	14,5	83
ŠM Zvolen spolu	14 600	937	15,5	—

mechanizácie prác, organizácie práce. Závislosť produktivity práce a výšky dojivosti pri chove kráv nám názorne ukazuje graf 3, znázorňujúci závislosť uvedených ukazovateľov v štyroch oddeleniach majetku (graf 3).

Vidíme, že rastom dojivosti na kus a deň sa znižuje množstvo odpracovaných hodín na 100 l mlieka, teda produktivita práce rastie. Mechanizácia prác, počet pridelených kráv na 1 pracovníka boli pritom približne na rovnakej úrovni.

Dosiaľ sme rozoberali otázku produktivity živej práce. Rast produktivity práce predstavuje však zníženie ako živej, tak aj zhmotnenej

Graf 3.

dňa ovce 19,5 %. Preto zníženie nákladov zhmotnenej práce môže podstatne ovplyvniť celkový rast produktivity práce na štátnych majetkoch.

Je nesporné, že uvádzané čísla nám poskytnú len približnú predstavu o úrovni produktivity práce na ŠM Zvolen, že z jedného roka nemôžeme vzhľadom na zvláštnosti poľnohospodárskej výroby robiť konečné závery.

Hlavným spôsobom ďalšieho zvyšovania produktivity práce na ŠM Zvolen je ďalšie zvyšovanie hektárových výnosov a účítkovosti hospodárskych zvierat. Vo výrobnno-finančnom pláne na r. 1957 je plánované zvýšiť pri tej istej výmere pôdy hrubú výrobu rastlinnej výroby o 8 %, hrubú výrobu živočišnej výroby o 19 %, spolu hrubú výrobu o 13 %. Splnenie plánovaných úloh by zabezpečilo rast produktivity práce pri dodržaní plánovaných stavov pracovníkov o 25 % pri raste priemernej mesačnej mzdy robotníka v poľnohospodárskej výrobe o 20 %. Produktivitu práce by pomohlo zvýšiť zavedenie dôslednej špecializácie oddelení najmä v chove hospodárskych zvierat, s dôslednou mechanizáciou pomocných prác. Pri nezmenenej ročnej doživosti zavedením strojového dojenia na všetkých farmách, mechanizovaním rozvážania krmiva a napájania bolo by možné zvýšiť produktivitu práce pri chove kráv o 80 % a značne zlacniť výrobu mlieka. Aj v organizácii práce sú značné rezervy zvyšovania produktivity práce.

Inž. Jozefa Judtová

LITERATÚRA

K. Marx, *Kapitál I, III*. — Dr. Karnaučová, *Voprosy povyšeniya proizvoditel'nosti truda v sel'skom chozajstve SSSR, 1956*. — S. I. Nedelin, *Analiz chozajstvenno-dejatel'nosti sovchozov, 1955*.

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

ZPRÁVA ZO ŠTUDIJNEJ CESTY DO JUHOSLÁVIE

Moja študijná cesta do Juhoslávie, ktorá sa uskutočnila v dňoch 9.—21. júna t. r., sledovala tieto tri ciele:

1. nadviazať styk s hlavnými ekonomickými pracoviskami, t. j. s ekonomickými ústavmi a ekonomickými fakultami univerzít a oboznámiť sa pritom so stavom ekonomickej teórie vo FLRJ,

2. študovať otázky socialistickej industrializácie FLRJ, najmä ekonomické vyrovnávanie zaostalých republík a oblastí na úroveň najvyspelejších.

3. študovať výsledky politiky zainteresovania pracujúcich na riadení hospodárstva, najmä na hospodárskych výsledkoch priemyselných podnikov cestou samosprávy.

Musím predoslať, že 12 denný študijný pobyt v cudzej krajine a toľž v krajine s takými zložitými ekonomickými problémami, aké má Juhoslávia, nijako neumožňuje hlboko vniknúť do problémov jej hospodárskej politiky a ekonomickej teórie. Takáto krátka cesta umožnila iba nadviazať osobný styk s vedúcimi pracovníkmi — ekonómami, získať prehľad o výskumnej a publikačnej činnosti v oblasti ekonomických vied a urobiť si osobnú predstavu, i keď, prirodzene, značne povrchnú, o hlavných problémoch hospodárskej politiky Juhoslávie. Bez návštevy zaostalých častí štátu, najmä Makedónie a Čiernej Hory, čo pri takom krátkom pobyte nebolo možné, nemožno získať dôkladnejší obraz o prekonávaní ekonomickej zaostalosti týchto oblastí ich industrializáciou a treba sa v tomto smere uspokojiť s oficiálnymi údajmi.

* * *

V tejto zpráve uverejňujem len poznámky k vedeckovýskumnej činnosti v oblasti ekonomických vied v Juhoslávii. Poznatky z oblasti hospodárskej politiky použijem po štúdiu prinesených materiálov vo vlastnej práci.

V hlavných mestách všetkých republík — okrem Čiernej Hory — existujú ekonomické ústavy. V Belehrade je popri Ekonomickom ústave Srbskej ľudovej republiky aj Ekonomický ústav FLRJ. Okrem toho pracujú v Belehrade, Záhrebe a Ľubľane výskumné ústavy poľnohospodárskej ekonomiky. V Belehrade je ďalej ústav, ktorý sa zapodieva otázkami produktivity práce, a osobitný ústav pre otázky svetového hospodárstva a svetovej politiky. Ani jeden z týchto ústavov nepatrí do sústavy akadémií vied, ide o ústavy samostatné. Akadémie, ktoré sú organizované podľa jednotlivých republík, nemajú ekonomické ústavy.

Navštívil som Ekonomický ústav FERJ, Ekonomický ústav LR Srbska a LR Slovinska. Okrem toho som navštívil Ústav ekonomiky poľnohospodárstva v Belehrade. Pri oznámení sa s týmito ústavmi možno skoro vystihnúť niektoré charakteristické črty, podstatne odlišujúce tieto ústavy od našich ekonomických ústavov. Ústavy sú predovšetkým nezávislé, a to v tom zmysle, že nepatria — ako som už spomenul — ani do sústavy akadémií, ani priamo do sféry nejakého vládneho rezortu. Vedenia ústavov majú snahu získať čo najväčšie peňažné dôchodky za vykonanú prácu a tak obmedziť dotácie z rozpočtu príslušnej republiky.

Pracovné plány ústavov sú preto v rozhodujúcej miere ovplyvňované objednávkami, najmä zo strany štátnej alebo republikovej plánovacej komisie. Z toho, prirodzene, vyplýva, že ústavy vypracovávajú predovšetkým podkladové materiály pre hospodársko-politické opatrenia vlády federácie alebo republik, pre prípravu ročných plánov alebo návrhy na riešenie veľmi konkrétnych problémov. Ekonomický ústav FLRJ pripravuje napríklad ročnice o hospodárstve Juhoslávie, pracuje na výpočte národného dôchodku, rieši niektoré veľmi konkrétne problémy rozšírenej reprodukcie a pod. Ekonomický ústav ER Slovinska vypracoval pre vládu republiky materiálové štúdie o spoločenskej a individuálnej spotrebe, o zdravotníckej službe, o elasticite cien, o vývine miezd atď.

Ústavy, ktoré som navštívil, sú pomerne veľkoryso technicky a personálne vybavené, s vybudovanými knižnicami a dokumentačnými oddeleniami. Vedeckí pracovníci ústavu majú dobrý prehľad o ekonomike Juhoslávie a venujú zväčša pozornosť vývinu ekonomickej vedy v kapitalistických krajinách, najmä v USA a v západnom Nemecku. Vedecký styk s buržoáznymi krajinami je vcelku značne intenzívny. Podstatne menej sú títo súdruhovia informovaní o vývine ekonomickej teórie v Sovietskom sväze a ľudových demokraciách. Ich znalosti hospodárskeho vývinu v socialistických krajinách sú vcelku nedostatočné a značne skreslené.

Z uvedeného je zrejme, že v ústavoch sa prakticky zameriavajú hlavne na riešenie hospodársko-politických problémov, na prípravu konkrétnych materiálových podkladov pre riadiace hospodárske a politické orgány a že sa len vo veľmi obmedzenej miere venujú teoretickým problémom politickej ekonómie, skúmaniu a zovšeobecňovaniu základných otázok budovania socialistickej ekonomiky Juhoslávie. Táto prax zanedbávania teoretického výskumu je u vedúcich pracovníkov často spojená aj s vedomým zaznávaním a podceňovaním teoretickej práce v oblasti politickej ekonómie. Všeobecne prevláda názor, že teória politickej ekonómie sa má rozvíjať na ekonomických fakultách univerzít.

Situácia na vysokých školách, pokiaľ ide o personálne vybavenie katedrií, je však veľmi nepriaznivá, počet učiteľských síl v pomere k počtu poslucháčov je krajne nedostatočný, takže možnosti vedeckej práce sú na ekonomických katedrách veľmi obmedzené. V Juhoslávii niet osobitných ekonomických vysokých škôl. Ekonomické fakulty univerzít sú v Belehrade, Záhrebe, Lubľane, Sarajeve a Skoplji. Fakulty nie sú členené podľa úsekových ekonomík, ale v podstate prevláda členenie na makroekonomiku a mikroekonomiku, pričom špecializácia na tieto smery sa vzťahuje na druhé dva ročníky, t. j. počínajúc tretím ročníkom štúdia. Ekonomické fakulty majú veľmi vysoký počet študentov. Napríklad belehradská fakulta má takmer 4000 poslucháčov. Fakulta v Lubľane má približne 700 študentov. Veľké pedagogické zataženie učiteľských síl ponecháva minimálne možnosti pre vedeckovýskumnú prácu. Na belehradskej fakulte chcú tomuto stavu odpomôcť vybudovaním aspoň malého výskumného ústavu pri dekanáte fakulty.

Pri rozvíjaní marxisticko-leninskej ideológie v Juhoslávii sa veľmi nepriaznivo prejavuje odtrhnutosť od vývinu marxisticko-leninskej teórie v socialistických krajinách. Ba často sa možno stretnúť so znevažovaním a zľahčovaním ideologického ruchu v týchto krajinách vôbec. Vcelku som sa stretol s dôkladnejšou znalosťou súčasného teoretického myslenia v buržoázných krajinách než so znalosťou publikácií a odborných časopisov v socialistických krajinách.

Na stave ekonomickej teórie sa nepriaznivo odráža aj všade sa presadzujúca tendencia hospodárskej samostatnosti, úsilie výskumných ústavov plniť objednávky hospodárskych inštitúcií, zabezpečiť si čo najvyššie dôchodky za vykonanú prácu a tým

obmedziť dotácie z republikových rozpočtov. Táto prax nevyhnutne spôsobuje zaostávanie ekonomickej teórie za praxou hospodárskej výstavby.

Ekonomické ústavy nevydávajú vlastné teoretické časopisy. V Belehrade vychádzajúci štvrtročník *Ekonomist*, záhrebský *Ekonomski preglad*, ľubľanská *Ekonomska revija*, sarajevský *Preglad* a v Skoplji vychádzajúci *Zbornik* vydávajú sväzy ekonómov príslušnej republiky. Tieto časopisy majú vlastnú redakčnú radu a vlastný rozpočet. S ekonomickými ústavmi a s vysokými školami sú spojené iba osobami členov redakčnej rady. Ekonomické fakulty vysokých škôl vydávajú okrem toho — podľa svojej schopnosti — zborníky teoretických prác. Ekonomická fakulta Belehradskej univerzity vydáva dvakrát do roka *Ekonomski anali*.

Pritom je značná aj knižná publikačná činnosť z oblasti ekonomických vied. Autormi prác sú prevažne vysokoškolskí učitelia a knihy slúžia do veľkej miery aj ako vysokoškolské učebné pomôcky. Takúto funkciu majú prednášky profesora belehradskej univerzity Radivoja Davidoviča *Uvod na političku ekonomiju, I*, prednášky profesora záhrebskej univerzity Mijo Novaka *Uvod na političku ekonomiju socializma, I*, obsiahla práca belehradského profesora ekonomiky priemyslu dr. Dimitrija Misiča *Ekonomika industrije FNRJ*, profesora dr. Dušana Čaliča *Industrializacija FNRJ*. Zaujímavá práca vyšla r. 1956 v Záhrebe *Problem zakona vrijednosti na prelaznom periodu*, pričom treba zdôrazniť, že vyšiel rad prác, ktoré sa v poslednom čase zapodieľajú pôsobením zákona hodnoty v prechodnom období vôbec a najmä jeho funkciou v Juhoslávii. Docentka záhrebskej univerzity dr. Savka Dabčević-Kučar vydala r. 1957 rozpracovanú svoju veľmi zaujímavú doktorskú dizertáciu o Keynesovi *Keynes — teoretičar državnog kapitalizma*. Problematike juhoslovanských „kovo-roľníkov“ je venovaná práca belehradského sociológa, pracovníka národopisného ústavu Srbskej akadémie vied dr. Cvetka Kostiča *Seljaci industrijski radnici*.

Pavol Turčan

PREHLBENIE SPOLUPRÁCE S EKONÓMAMI NDR

Spolupráca s ekonómami Nemeckej demokratickej republiky sa od niekoľko rokov veľmi sľubne rozvíja, a to tak po línií ekonomických ústavov našich, ako aj po línií ekonomických vysokých škôl a katedier politickej ekonómie oboch ľudovodemokratických krajín. Za posledné dva roky nadviazali za svojej návštevy v Bratislave pravidelný styk s našimi vedeckými pracovníkmi takí významní predstavitelia ekonomickej vedy NDR ako akademik prof. Jurgen Kuczynski, prof. Gunther Kohlmey, riaditeľ Ekonomického ústavu Nemeckej akadémie vied, jeho zástupca Kurt Zieschang, prof. Bondi z Ekonomickej fakulty Univerzity Martina Luthera v Halle a iní. Do rámca tejto rozvíjajúcej sa spolupráce s nemeckými ekonómami spadá aj študijná cesta Pavla Turčana, riaditeľa Ekonomického ústavu SAV, a Štefana Heretika, vedeckého pracovníka tohto ústavu, ktorí v dňoch 25. júna — 6. júla 1957 boli hosťami Nemeckej akadémie vied.

Cieľom študijnej cesty bolo ešte ďalej rozšíriť osobný styk s vedúcimi ekonómami NDR, prehĺbiť a konkretizovať spoluprácu medzi Ekonomickým ústavom SAV a Ekonomickým ústavom Nemeckej akadémie vied, oboznámiť sa bližšie s jeho pracovnou problematikou a metódami výskumnej práce; veľký dôraz sa však kládol aj na výmenu výsledkov výskumu a zistených poznatkov najmä v oblasti problematiky budovania materiálno-výrobnej základne socializmu, ktorou sa zapodieva s. Turčan, v oblasti dejín

politickéj ekonómie, v ktorej pracuje s. Heretik. Okrem Ekonomického ústavu Nemeckej akadémie vied, ktorý bol hlavným miestom ich pôsobenia, súdruhovia Turčan a Heretik navštívili Vysokú školu ekonomickú v Berlíne, kde mali rozhovor s kandidátom ekonomických vied Meissnerom, Ústredný štatistický úrad, kde diskutovali s akademikom prof. dr. F. Behrensom, predsedom Štatistického úradu, vymenili si skúsenosti s redaktormi Krahlom a dr. Hessom z ústredného teoretického orgánu nemeckých ekonómov Wirtschaftswissenschaft. Na Ekonomickej fakulte Univerzity Martina Luthera v Halle diskutovali s profesorom dr. Bondim a na Vysokej škole obchodnej v Lipsku s doc. dr. Fabiunkem, najmä o výskumnej práci v oblasti dejín politickej ekonómie a súčasných buržoáznych ekonomických teórií. Značný poznávací význam mala aj návšteva jedného z najväčších závodov v NDR — lodeníc vo Warnemünde.

Na rozšírenom zasadnutí Ekonomického ústavu v Berlíne predniesol s. Turčan referát o niektorých otázkach budovania materiálno-výrobnej základne socializmu, najmä o socialistickej industrializácii. V referáte oboznámil prítomných nemeckých ekonómov jednak s hlavnými teoretickými výsledkami svojho výskumu tejto problematiky a jednak s priebehom a úspechmi socialistickej industrializácie Slovenska ako článku socialistickej výstavby ČSR. Teoretické závery svojho referátu zhrnul a predložil na diskusiu v týchto hlavných tézach:

1. V prechodnom období od kapitalizmu k socializmu hrajú podľa konkrétnych podmienok v danej krajine, najmä v závislosti od vývinovej úrovne východiskovej základne, rozhodujúcu úlohu raz výrobné sily a inokedy výrobné vzťahy. V ekonomicky zaostalých krajinách rozhodujúcu úlohu pri prekonávaní zaostávania výrobných síl majú nové socialistické výrobné vzťahy.

2. Socialistická industrializácia je metódou riešenia protirečenia medzi socialistickými výrobnými vzťahmi a zaostalou, socializmu neprimeranou úrovňou výrobných síl.

3. Z tohto hľadiska treba preskúmať otázku, či je socialistická industrializácia s doteraz obvyklým obsahom nevyhnutná aj pre budovanie socializmu v priemyselne vyspelých krajinách, či v takých krajinách nejde proste o ďalší mohutný rozmach priemyslu rozvíjajúceho sa na podklade socialistických výrobných vzťahov. S tým súvisí aj otázka, ktoré črty sovietskej metódy industrializácie treba označiť za všeobecne platné črty socialistickej industrializácie vôbec. Veľký rozvoj priemyslu ČSR, najmä však zmena štruktúry tohto priemyslu bola ovplyvňovaná predovšetkým zmenami v hospodárskom zaradení ČSR vo svetovom hospodárstve a dôsledkami novej medzinárodnej delby práce a vzniku socialistickej sústavy svetového hospodárstva.

4. V súvislosti s budovaním socializmu v ČSR má značný medzinárodný význam riešenie slovenskej národnej otázky cestou prekonania ekonomickej zaostalosti Slovenska, pričom hlavným článkom je socialistická industrializácia Slovenska.

Referát s. Turčana vzbudil veľkú pozornosť a vyvolal živú diskusiu, ktorá sa sústredila najmä na hlavné tézy prednášky. V diskusii vystúpili prof. Kohlmey, prof. Ruhle, vedeckí pracovníci ústavu Morgenstern, Desch a iní. Diskutujúci zdôrazňovali, že téma prednášky je veľmi aktuálna z hľadiska socialistickej výstavby NDR, ktorá podobne ako ČSR má vysoko vyspelé priemyselné centrá popri niektorých zaostalých poľnohospodárskych oblastiach. Súduh Morgenstern poukázal na to, že došiel sčasti k podobným záverom ako s. Turčan, a zdôraznil, že nemožno hovoriť ešte o úplne socialistických výrobných vzťahoch, keď neexistuje im primeraná materiálna základňa. Na rozdiel od referenta rozoznáva však tri typy krajín: krajiny, ktoré nemajú nijaký priemysel, krajiny, ktoré už dosiahli priemyselný rozvoj, majú silne rozvinutý ľahký priemysel, kým ťažký priemysel začínajú budovať až s výstavbou socializmu, a napokon krajiny, v ktorých je

rozvinutý aj ťažký priemysel a v ktorých môže ísť len o završenie procesu industrializácie. V NDR treba hovoriť o socialistickej industrializácii, pretože je nevyhnutné odstrániť niektoré disproporcie a všetky kraje nie sú rovnako rozvinuté. Treba tiež vziať do úvahy nový cieľ spoločenskej výroby socializmu, ktorý si vždy vyžaduje určitú prestavbu priemyslu. Na vyjasnenie obsahu socialistickej industrializácie treba rozoznávať jej technicko-ekonomickú a sociálno-ekonomickú stránku. Prof. Ruhle súhlasil s tézami referátu s tým, že proces industrializácie treba skúmať z hľadiska striedavej úlohy dvoch stránok výrobného spôsobu, varoval však pred ich odtrhovaním, pretože ide o neustály vzájomný vzťah a vzájomné pôsobenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi. Upozornil na význam oblastného plánovania a na nevyhnutnosť prejsť od praktikizmu k rozpracovaniu vedeckých zásad oblastného plánovania. Prof. Kohlmeier zasadil otázku industrializácie do rámca širších vzťahov medzinárodnej delby práce v socialistickej svetovom hospodárstve. Poukázal na to, že vzniklo nové protirečenie medzi starou delbou práce a novými socialistickými výrobnými vzťahmi, lebo nová socialisticá medzinárodná delba práce je ešte len v počiatočkoch. Toto protirečenie sa má prekonať jednak industrializáciou a jednak postupnou internacionalizáciou výroby, alebo ešte skôr oboma týmito metódami spolu, t. j. internacionalizovaním výroby industrializáciou. V tomto smere dáva socializmus obrovské, doteraz však nedostatočne využité možnosti. Pre objasnenie obsahu socialistickej industrializácie je správne rozlišovať jej všeobecné a špecifické znaky.

Celková diskusia ukázala, ako to vyzdvihol aj P. Turčan v závere, ako je dôležité vyjasniť a upresniť pojem socialistickej industrializácie. V diskusii sa vyskytli tendencie vykladať socialistickej industrializáciu dokonca v najširšom zmysle ako nekonečný proces neustáleho rozvíjania priemyslu a spriemyselnovania ostatných odvetví národného hospodárstva, predovšetkým poľnohospodárstva. Referát s. Turčana bude uverejnený v časopise *Wirtschaftswissenschaft*.

Súdruh Heretik sa počas svojho pobytu v NDR zamerl hlavne na to, aby s nemeckými ekonómami prediskutoval niektoré otázky súvisiace s výskumom súčasných buržoázných ekonomických teórií, najmä zameranie, metodiku a cieľ tohto výskumu. O týchto otázkach mal rozhovory so súdruhmi Behrensom, Kuczynskim, Meissnerom, Bondim a Fabiunkem. V NDR venujú štúdiu súčasnej buržoáznej politickej ekonómie stále rastúcu pozornosť, pričom sa, samozrejme, sústreďujú predovšetkým na západonemecké ekonomické teórie. Roku 1957 vyšli z tejto oblasti dve práce: *Theorie und Praxis des Neoliberalismus* od R. Naumanna a kniha G. Schmidta *Der Charakter der kapitalistischen Betriebswirtschaftslehre und der sozialen Betriebspolitik*. Rozpracovaný je zborník o vývine ekonomickej koncepcie západonemeckých sociálnych demokratov od roku 1945 podnes; zborník vyjde v najbližšom čase. Ďalej sa pracuje na kritickom rozbere západonemeckých buržoázných mzdových teórií, teórií o monopoloch, o automatizácii atď. Popri týchto úlohách, ktoré sú najtesnejšie spojené s bojom proti súčasnej buržoáznej ideológii vôbec, ekonómovia NDR sa venujú aj starším dejinám ekonomického myslenia a pripravujú učebnicu dejín politickej ekonómie. Roku 1956 vydal F. Behrens ako rukopis *Náčrt dejín politickej ekonómie*; je to prvý pokus zahrnúť v učebnici jednak dejiny buržoáznej politickej ekonómie od jej vzniku podnes, jednak aj dejiny marxisticko-leninskej politickej ekonómie. V lete tohto roku poveril Štátny výbor pre vysoké školy kolektív nemeckých ekonómov pod vedením prof. Bondiho z Halle, aby vypracoval učebnicu dejín politickej ekonómie; učebnica má byť dohotovená do 1. februára 1959. Aj k výskumu starších dejín ekonomického myslenia pristupujú ekonómovia NDR ako k dôležitému úseku boja s reakčnou buržoáznou ideológiou, ktorá

zámerne skresľuje podľa svojich potrieb pokrokové tradície ekonomického myslenia v Nemecku. V Ekonomickom časopise 2, 1957 uverejnil s. Š. Heretik recenziu knihy G. Fabiunkeho o Listovi. G. Fabiunke dokončil tento výskum novou prácou venovanou rozboru Listovho ekonomického učenia, ktorú koncom roku 1956 obhájil ako doktorskú dizertáciu. V poslednom čase sa s. Fabiunke zaoberá ekonomickými názormi Martina Luthera.

V rámci mnohých rozhovorov bola konkretizovaná spolupráca najmä vo výskume otázok industrializácie a medzinárodnej deľby práce v socialistickej svetovej sústave, ako aj vo výskume súčasných buržoáznych ekonomických teórií. Okrem toho sa načrtli konkrétne formy spolupráce medzi Ekonomickým časopisom SAV a nemeckým orgánom Wirtschaftswissenschaft a bola dohodnutá návšteva prof. F. Behrensa, predsedu Nemeckého štatistického úradu a F. Krahla, vedúceho redakcie Wirtschaftswissenschaft v Bratislave v najbližších mesiacoch.

Možno konštatovať, že študijná cesta splnila svoj cieľ. K jej úspešnému priebehu prispela predovšetkým veľká ochota a otvorenosť nemeckých ekonómov na čele s G. Kohlmeyom. Treba len dúfať, že sa budú postupne realizovať aj mnohé iné zaujímavé podnety a námety na spoluprácu, ktoré sa v diskusii s nemeckými ekonómami iba nadhodili. Študijná cesta do NDR znova jasne potvrdila, že úzka súdružská spolupráca medzi ekonómami socialistickeho tábora je jedným z hlavných, no doteraz nedostatočne odhalených a využívaných zdrojov tvorivého rozvoja marxisticko-leninskej ekonomickej teórie.

Štefan Heretik

30. ZASADNUTIE MEDZINÁRODNÉHO ÚSTAVU ŠTATISTICKÉHO V ŠTOKHOLME

V spoločenskovednej oblasti niet azda disciplíny, v ktorej by sa väčšmi počítavala potreba medzinárodnej spolupráce ako v štatistike. Ak je pravdivé tvrdenie, že niet štatistiky bez porovnania, platí to predovšetkým v geografickom zmysle, v priestorovom význame. Dosiahnuť takúto porovnateľnosť znamená, pravda, zjednotiť aspoň základné pojmy, obsah i metódu štatistických zisťovaní, spôsob spracovania a publikovania údajov v jednotlivých krajinách sveta. Nie je to práca ľahká. Už po prvej svetovej vojne rástlo volanie po zjednotení štatistickej terminológie, po zjednotení klasifikácii, nevyhnutných pre objektívne štúdium spoločenských a hospodárskych skutočností. Po druhej svetovej vojne ešte väčšmi silnie toto volanie, a to tou mierou, ako rastie potreba medzinárodnej hospodárskej spolupráce. Na poslednej konferencii európskych štatistikov v júni tohto roku sa nie zbytočne poukazovalo na mnohé ťažkosti pri medzinárodných hospodárskych rokovaníach, ktoré spôsobuje terminologická nejednotnosť základných štatistických pojmov. Delegáti 23 európskych krajín jednomyselne prijali maďarský návrh na zostavenie anglicko-francúzsko-ruského slovníka najbežnejších odborných pojmov zo štatistickej metódy a praxe úradnej štatistickej činnosti.

Regionálne konferencie štatistikov, ako napr. spomenutá európska konferencia, sú časovo poslednými inštitúciami, utvorenými za podpory Organizácie spojených národov. Už pred nimi vznikol v lone OSN celý rad iných ustanovizní s cieľom rozvíjať medzinárodnú spoluprácu štatistikov. Všetky majú charakter oficiálny, sú organizáciami oficiálnych zástupcov krajín, resp. ich úradných štatistických orgánov. Možno, že práve táto okolnosť sa stala rozhodujúcou pre zotrvanie neoficiálnej inštitúcie, Medzinárodného

ústavu štatistického, združujúceho nie štáty, ale osoby, ktoré sa zaslúžili o rozvoj štatistiky.

Medzinárodný ústav štatistický (International Statistical Institute) vznikol pred 72 rokmi ako autonómny spolok vynikajúcich štatistikov, usilujúcich sa o rozvíjanie a zdokonaľovanie štatistickej metódy a jej aplikácií v jednotlivých krajinách sveta. Na rozdiel od ostatných Medzinárodných organizácií pri OSN, ústav sám nezhrmažďuje a nesppracováva nijaké štatistické údaje. Zapodieva sa skoro výlučne teoretickými otázkami štatistickej metódy a jej použitia, zbierajúc pre svoju prácu len bibliografické záznamy a informácie o organizácii a metóde nových štatistických zisťovaní.

Periodickým vrcholením práce ústavu sú štatistické kongresy, ktoré usporadúva každý druhý rok pri príležitosti zvolania valného zhromaždenia. Na tohoročnom, v poradí už 30. kongrese, ktorý sa na pozvanie švédskej vlády konal v prvej polovici augusta v Štokholme, zúčastnilo sa vyše 500 osôb zo 48 krajín. Okrem riadnych a čestných členov ústavu a členov ex-officio boli na kongrese prítomní aj zástupcovia ďalších 13 medzinárodných spoločností a 13 národných inštitúcií, zväčša národných štatistických spoločností a akademií vied. Už tu treba konštatovať, že rokovanie prebiehalo medzi zástupcami západných i východných krajín v srdečnom ovzduší spolupráce. Stalo sa tak zrejme v poznaní potreby dôkladnejšej výmeny skúseností, v nemalej miere aj v dôsledku vzornej organizácie kongresu švédskou vládou.

Na odbornom zasadnutí, zhustenom do 10 poľdní, predložili účastníci asi 130 prác, štúdií a zpráv, medzi nimi 3 zo Sovietskeho sväzu, po dvoch z Československa a Juhošlávie a po jednej z Bulharska, Maďarska a Rumunska.

Práce predložené na diskusiu mali veľmi rôznorodý charakter. Popri rýdzo teoretických problémoch matematickej štatistiky sa hodne pozornosti venovalo otázkam demografie, mestskej a obľasnej štatistiky, štatistiky dopravnej, poľnohospodárskej a priemyselovej, verifikácii ekonomických plánov a perspektív, skúsenostiam z používania elektronických strojov vo väčších štatistických prácach a pod. Treba ľutovať, že prílišná rozsiahlosť programu nedovolila podrobnejšie prediskutovať mnohé zaujímavé problémy.

Z veľkej pestrosti programu ťažko možno vystihnúť nové výraznejšie prúdy v štatistike západných krajín. Z množstva predložených zpráv a diskusných príspevkov sa však postupne zosilňoval dojem, ako by stále väčšia potreba štatistických podkladov pre riadenie hospodárstva a štátu vyvolávala súčasne aj potrebu vypracovávaní nových úsporných metód, a to nástojčivým presadzovaním tendencie po rozsiahlejšom využívaní matematickej štatistiky pre práce v ekonomickej a demografickej štatistike.

Diskusia o demografických problémoch, ktorú ústav organizoval za spolupráci Biometrickej spoločnosti a Medzinárodnej únie pre vedecké štúdium populačných otázok, ukázala, koľko starostí spôsobujú veľké a nákladné vyčerpávajúce zisťovania či už stavov alebo pohybu obyvateľstva. Celý rad referátov sa zapodieval vznikanim chýb pri zisťovaníach, ich príčinami a metódami ich odstraňovania. Z mnohých príspevkov sa ozývalo nové volanie po zjednodušovaní, zisťovaní, zjednotení ich techniky, po centralizácii spracovania materiálu. Ani na pohľad čisto teoretickým štúdiám o výpočtoch pravdepodobnosti demografických procesov z údajov sčítaní ľudu a o konštrukciách demografických tabuliek nechýbal praktický zreteľ. Aj tu sa prejavovala snaha objaviť nové možnosti pre nahradenie zdĺhavých a prácnych výpočtov novými úspornými matematickými metódami.

Základná tendencia priblížiť štatistické metódy potrebám novodobej hospodárskej praxe sa na tohoročnom kongrese prejavila aj výrazným spájaním demografických prác s problémami ekonomickej štatistiky, a to nielen zdôrazňovaním ekonomických hľadísk pri

pokusoch o novodobú klasifikáciu a typizáciu obyvateľstva, ale aj naopak, vyzdvihovaním demografických hľadísk v rozboroch ekonomických. V tomto ohľade boli mnohé príspevky poučné aj pre nás, lebo priniesli rad nových poznatkov o možnostiach použitia demografických ukazovateľov v empirickom sociologickom výskume, ktorý sme v povojnových rokoch hodne zanedbali. Ani nám nemôže ostať ľahostajné štúdium vzťahov medzi demografickými znakmi, ako sú veľkosť, štruktúra, sociálna pozícia rodiny a jej životná úroveň, ako je výskum hospodárskych, sociálnych a kultúrnych vzťahov medzi mestom a vidiekom, rozbor problémov pohybu obyvateľstva v jednotlivých oblastiach vo vzťahu k jeho spôsobom osídlenia, k jeho demografickým znakom atď. Bez vypracovania nových metód štatistického skúmania týchto a iných vzťahov sotva prekonáme zaostávanie v empirickom sociálnom výskume.

Pozoruhodné boli pre nás aj mnohé otázky mestskej a regionálnej štatistiky. Ústav im venuje svoju pozornosť už niekoľko rokov a na zasadnutí v Štokholme vytvoril osobitnú sekciu pre ich štúdium. Referáty z tejto problematiky sa zapodievali predovšetkým vývojom a stavom mestskej štatistiky v jednotlivých krajinách, otázkami štatistickej delimitácie územia a obvodu veľkých miest s prizeraním najmä na geografické, demografické a ekonomické celky vo veľkých aglomeráciách. Pozoruhodné boli štúdie zo severovýchodných štátov o aplikáciách štatistických metód pri riešení špecifických problémov dopravy, bývania, ba aj spôsobov zábavy vo veľkých mestách.

Prizeranie na demografické hľadisko sa silne uplatňovalo aj v programoch regionálnych štatistických výskumov. Výrazne vystupovalo v štúdiu o tendenciách v dĺžke trvania relatívneho rastu reálnych príjmov obyvateľstva v jednotlivých štátoch USA, v zpráve o analýze medzioblastných vzťahov, v referátoch o životnej úrovni, študovanej v rozličných oblastiach Dánska, a v mnohých ďalších prácach.

S veľkou pozornosťou sa tohto roku sledovali na kongrese aj problémy štatistiky cestnej dopravy a jej bezpečnosti. Rokovanie o týchto otázkach vyvolala zrejme aktuálnosť tematiky z hľadiska dopravnej bezpečnosti. Ako sa v zprávach uvádzalo, došlo v USA lanskeho roku až k 40 000 smrteľným úrazom na cestách. Vo Francúzsku sa r. 1955 zaregistrovalo viac než 61 000 cestných nehôd. No zprávy sa netýkali len otázky bezpečnosti, ale celého komplexu problémov zisťovania intenzity, veľkosti, hustoty, výkonu cestnej dopravy, zaťaženia ciest a pod. Ťažkosti v zisťovaní spôsobuje únik obrovského počtu drobných dopravcov osôb i nákladov z možnosti systematickej evidencie. Táto okolnosť vedie v západných krajinách k jedinej ceste v zisťovaní, k aplikáciám výberových metód. A práve z tohto hľadiska metódy, spôsobu použitia výberu sa ukázali byť štúdie o cestnej doprave pozoruhodnými.

Z ďalších otázok diskutovaných na kongrese hodno sa zmieniť aspoň o probléme aplikácie štatistických metód v priemysle, o niektorých prácach z oblastí bilancii národného hospodárstva a o používaní elektronických strojov v štatistických prácach.

Prvá otázka sa týkala skôr štatistiky riadenia priemyslu než otázok štatistiky vlastného priemyslu. Problém, typický zrejme pre západné krajiny, ukázal sa v tom, že nie sú dosiaľ vypracované štatistické metódy kontroly práce riadiacich orgánov, ani výsledkov ich práce, hoci sa táto potreba prejavuje tým nástojčivejšie, čím väčší rastie administratívny aparát v dôsledku centralizácie a kooperácie priemyselných podnikov.

Oveľa zaujímavejšími sa pre nás ukázali štúdie o bilanciách národného hospodárstva, o verifikáciách ekonomických plánov a perspektív, o porovnaní národných účtov a pod., ku ktorým odznali pozoruhodné štúdie aj zo Sovietskeho sväzu, z Bulharska a Maďarska. Rozdielnosť v koncepciách bilancii, v získavaní štatistických podkladov pre ich zostavenie, v kontrole a vo verifikácii plánov sa ukázala byť plodným impulzom pre ďalšie

skúmanie týchto otázok a pre výmenu skúseností pri ich riešení. Do akej miery pomôžu v týchto komplikovaných prácach elektronické stroje, ukáže najbližšia budúcnosť. Príspevky, ktoré na kongrese odznali o ich používaní pri spracovaní materiálu populačných a hospodárskych cenzov, ale aj pri zložitých výpočtoch o zmenách medziodvetvových a medzioblastných vzťahov, vzbudzujú veľké nádeje pre spresnenie metód skúmania vrcholných národohospodárskych súvislostí.

30. zasadnutie Medzinárodného štatistického ústavu bolo prehliadkou mnohých závažných problémov, ktorými sa dnes štatistická teória i prax v západných krajinách zapodieva. Boli medzi nimi špecifické problémy, vyplývajúce zo súkromnokapitalistického hospodárstva západných krajín, často ťažko prístupného priamemu štatistickému pozorovaniu, väčšina problémov týkala sa však aj nás svojím všeobecným metodologickým charakterom.

Ostáva našou úlohou informovať sa živšie o tieto problémy, študovať ich, aplikovať prijateľné poznatky v prospech rozvoja našej štatistiky. Ide najmä o vhodné použitie matematickej štatistiky, o jej priblíženie k štatistike ekonomickej, o využitie jej metód pre uľahčenie ekonomických rozborov a štúdia ďalších perspektív nášho sociálneho a hospodárskeho rozvoja.

Ján Svetorň

FÉLIX HUTNÍK, ROZVOJ ZÁKLADNÉHO VÝROBNÉHO FONDU JEDNOTNÝCH
ROLNÍCKYCH DRUŽSTIEV NA SLOVENSKU, vydalo Slovenské vydavateľstvo
politickej literatúry.

V poslednom čase nastal v našej krajine rýchly rast jednotných roľníckych družstiev. Malovýroba v poľnohospodárstve ustupuje, zatiaľ čo socialistická družstevná veľkovýroba sa neustále rozširuje. Súčasne s rozširovaním poľnohospodárskej družstevnej veľkovýroby prebieha aj hospodárske a politické upevňovanie JRD. Tento proces nemôže ostať bez povšimnutia v oblasti teórie ekonomickej vedy. Vývin JRD priamo ponúka, aby sa jednotlivé stránky poľnohospodárskej družstevnej ekonomiky starostlivo skúmali, zovšeobecňovali a aby sa odhaľovali ich vývinové tendencie.

Ekonomická veda nedala dosiaľ odpoveď na mnohé problémy poľnohospodárskej družstevnej ekonomiky. Obzvlášť veľkú pozornosť si zasluhujú otázky rozšírenej reprodukcie JRD. Doterajšia ekonomická literatúra nevenuje týmto problémom pozornosť a pokiaľ sa v niektorých otázkach dotýka rozšírenej reprodukcie JRD, rieši ich veľmi povrchno. Ostáva v podstate pri populárnom vysvetľovaní jednotlivých bodov vzorových stanov JRD a opatrení strany a vlády pre ďalší rozvoj poľnohospodárskej družstevnej veľkovýroby. Práca s. Hutníka *Rozvoj základného výrobného fondu jednotných roľníckych družstiev na Slovensku* sa zaoberá práve týmito závažnými ekonomickými problémami JRD. Jej cieľom je, aby na základe konkrétnej analýzy faktov z hospodárenia JRD na Slovensku objasnila niektoré otázky rozšírenej reprodukcie JRD a na mnohé z nich dáva úspešne aj odpoveď. Zároveň podáva charakteristiku ekonomickeho a politického vývinu jednotných roľníckych

družstiev na Slovensku v rokoch 1951—1955. V tejto práci obracia autor pozornosť aj na riešenie aktuálnych a naliehavých otázok hospodárskej praxe pri budovaní JRD.

Kniha rieši široký okruh otázok, ktoré autor nemohol vyčerpávajúcym spôsobom objasniť. To preto, že majú buď vedľajšiu súvislosť (otázky kolektivizácie, vzťahy medzi hrubým a čistým dôchodkom JRD, činitelia ich rastu a iné), alebo preto, že tvoria východiskový bod analýzy a táto si ich všima len potiaľ, pokiaľ to práca vyžaduje (zákon socialistickej akumulácie). Nehľadiac na niektoré drobné nepresnosti, ako napríklad na strane 20, kde autor píše, že po kolektivizácii dediny, ktorá pomôže v podstate dobudovať u nás socialistickú ekonomiku „...výrobné vzťahy sa dostanú do úplného (podtrhol J. B.) súladu s výrobnými silami, pre ktoré sa vytvoria neobmedzené možnosti rozvoja“, nájdeme v knihe aj problémy, kde nemožno s autorom plne súhlasiť. Týka sa to najmä otázok dôchodkov v JRD a niektorých iných problémov. I keď v ďalšom budeme hovoriť hlavne o otázkach, na ktoré máme odlišné hľadisko od hľadiska autora, neuberá to knihe na jej zdarilosti a zaujímavosti. Veľmi dobré postrehy autora, niektoré návrhy na zlepšenie riadenia JRD, ako aj úspešné riešenie niektorých problémov (otázky akumulácie v JRD, delimitácia výrobných prostriedkov medzi STS a JRD, odlišenie nedeliteľného fondu JRD od základného výrobného fondu JRD a iné) robia z knihy s. Hutníka cenný príspevok v oblasti teórie politickej ekonómie socializmu.

Kniha má dve časti. Prvá časť — Akumulácia základného výrobného fondu družstevnej poľnohospodárskej výroby a druhá časť — Zdroje vnútrodružstevnej akumulácie. Každá z týchto častí má tri kapitoly, rozdelené podľa povahy látky v nich utriedenej na jednotlivé paragrafy, takže kniha je prehľadná a čitateľ nestráca zo zreteľa logickú súvislosť hlavných problémov riešených v práci.

Stredobodom prvej časti je rozbor rastu základného výrobného fondu STS a JRD na Slovensku v rokoch 1951—1955, pričom sa vychádza zo skúmania zákona socialistickej akumulácie a jeho pôsobenia v družstevnej poľnohospodárskej výrobe. Rozboru pôsobenia tohto zákona je venovaná druhá kapitola knihy, zatiaľ čo tretia kapitola hovorí o raste základného výrobného fondu STS a JRD. Prvá kapitola naopak uvádza čitateľa do problematiky, načrtáva stručne vývin poľnohospodárskej výroby a sústreďuje pozornosť na úlohu JRD pri rozšírenej reprodukcii poľnohospodárstva. V tejto časti knihy je zaujímavým spôsobom podaná charakteristika pôsobenia zákona socialistickej akumulácie v družstevnej poľnohospodárskej výrobe a najmä otázka spojenia štátnych a družstevných výrobných prostriedkov v družstevnej poľnohospodárskej výrobe. Autor sa snaží zovšeobecniť princípy tohto spojenia a určiť na základe tohto aj hranicu delimitácie výrobných prostriedkov medzi STS a JRD. Po krátkom načrte priebehu akumulácie v družstevnej poľnohospodárskej výrobe pristupuje autor k charakteristike základného výrobného fondu. Pod názvom základný výrobný fond družstevnej poľnohospodárskej výroby autor rozumie základný výrobný fond JRD a STS dohromady. Autor však tento pojem bližšie neurčuje a na ďalších stránkach knihy sa zaoberá základným výrobným fondom JRD a STS zvlášť. Na bohatom faktickom materiáli je dokumentovaný rast základného výrobného fondu STS a JRD; sledujú sa vzájomné zmeny v priebehu rokov

1951—1955. V závere tretej kapitoly autor sleduje zmeny technického zloženia základného výrobného fondu a jeho hodnotový rast.

Druhú časť knihy autor venuje objasneniu zdrojov vnútrodružstevnej akumulácie, ako aj foriem, ktoré sprostredkujúajú premenu týchto zdrojov na skutočné prírastky základného výrobného fondu JRD. V štvrtej kapitole skúma autor hodnotové zložky družstevného výrobku, tvorbu peňažného čistého dôchodku a peňažnej akumulácie a organizačno-ekonomické predpoklady pre zabezpečenie zrýchlenej tvorby zdrojov vnútrodružstevnej akumulácie. Piata kapitola sleduje štruktúru vnútrodružstevnej akumulácie na základnom výrobnom fonde, ako aj jej formy. Šiesta kapitola sa sústreďuje na rozvoj nedeliteľného fondu JRD a na peňažné prídely tomuto fondu a ich usmerňovanie. Riešenie týchto problémov má pre rozvoj družstevnej poľnohospodárskej výroby prvoradý význam. Odhaľuje osobitné vývinové tendencie družstevnej poľnohospodárskej ekonomiky, jej vnútorné impulzy, jej zvláštnosti, činiteľov upevnenia a rozvoja socialistických výrobných vzťahov.

Zdrojom vnútrodružstevnej akumulácie je čistý dôchodok JRD. Táto téza je v ekonomickej vede jasná. Omnoho zložitejšia je však otázka určenia čistého dôchodku JRD. Autor správne poznamenáva, že v chápaní družstevných dôchodkov panuje v našej literatúre krajná nejasnosť a nejednotnosť. Kritika autora v otázke hrubého dôchodku JRD na adresu s. K. Svobodu (pozri str. 141) je úplne oprávnená. V novom vydaní knihy chápe už s. Svoboda určenie hrubého dôchodku ináč. Avšak ani s. Hutník vo svojej knihe nevŕšá do tejto problematiky jasnosť.

V družstevnej poľnohospodárskej ekonomike sa sledujú vlastné náklady iba pokusne v niektorých JRD. S otázkou vlastných nákladov JRD sú spojené mnohé ťažkosti, ako napríklad oceňovanie prá-

ce družstevníkov pre seba, oceňovanie produktov spotrebovaných vo vnútri družstva (vlastné krmivá, stelivo atď.), odpisy na amortizačný fond, ktoré sa dosiaľ v družstvách neuskutočňovali, a niektoré iné otázky. Preto evidencia nákladov v JRD sa sledovala a ešte doteraz sa sleduje v tzv. „materiálových nákladoch družstva“. Do týchto materiálových nákladov sú v družstvách zahrnuté náklady na spredmetnenú prácu (v niektorých JRD aj odpisy zo základných výrobných prostriedkov, čo doteraz nebolo), odmeny za prácu STS, mzdy a odmeny vyplatené v družstvách cudzím pracovníkom. Materiálové náklady a ich používanie pri výskumnej práci a aj v družstvách majú svoje opodstatnenie. Slúžia na to, aby sme mohli vyčíslit tú časť hrubého produktu JRD (v naturálnej a peňažnej forme), ktorá sa v jednotných roľníckych družstvách používa na odmenu družstevníkov za odpracované jednotky (včítane prémie a mimoriadnych odmien), prostriedky na vnútrodružstevnú akumuláciu a prostriedky na fondy spoločenskej spotreby.

Nejasnosť v otázke družstevných dôchodkov v knihe s. Hutníka začína práve pri objasňovaní materiálových nákladov družstiev. Tak napr. na str. 137 autor píše: „Hodnota vyprodukovaná novovynaloženou prácou pracovníkov STS nie je teda dôchodkom družstiev. Družstvá postupujú túto hodnotu štátu vo forme peňažnej alebo naturálnej odmeny za prácu strojových a traktorových staníc. Z hľadiska družstiev nejde o dôchodok, ale o náklady na výrobu, ktoré družstevný dôchodok znižujú (podčiarkol J. B.). Tieto základy spolu s fondom obnovy tvoria materiálové náklady družstiev.“ Toto tvrdenie sa opakuje u autora znovu pri určení hrubého dôchodku JRD na str. 141. Predovšetkým určitá časť hrubého dôchodku, ktorú dávajú družstvá za prácu strojových a traktorových staníc, nemôže strácať svoj charakter preto, že je postupovaná štátu; po druhé, pri charakteristike

hrubého dôchodku JRD nejde o to, že určitá jeho časť, ktorá je *postupovaná* STS, z hľadiska družstiev sa javí ako náklad na výrobu a v STS ako ich hrubý dôchodok (v STS ide naozaj o ich hrubý dôchodok); po tretie, buď táto časť hrubého dôchodku JRD nie je dôchodkom družstiev, ako tvrdí autor, a tak nemôže potom znižovať družstevný dôchodok (ako môže táto časť znižovať hrubý dôchodok JRD, keď nie je jeho súčasťou)?, alebo je táto časť hodnoty súčasťou hrubého dôchodku JRD a potom pri jej postúpení STS znižuje tento hrubý dôchodok.

Veľmi nejasnou je aj definícia hrubého dôchodku družstiev. Na str. 141 autor píše: „Hrubý dôchodok družstva zahrnuje všetko to, čo družstevníci z vlastného výrobu môžu použiť, aby nenarušili proces jednoduchej reprodukcie družstevného výrobu v nasledujúcom roku, pri plnom krytí všetkých výrobných nákladov strojových a traktorových staníc.“ Pri určení hrubého dôchodku JRD sa prelínajú dve otázky, a to určenie hrubého dôchodku vyrobeného v družstvách. Podľa môjho názoru hrubým dôchodkom JRD je novovytvorená hodnota ($v+m$) prácou družstevníkov, pracovníkov STS a iných pracovníkov (produktívnych), prípadne použitých v družstvách. Služby STS, ktoré sú poskytované družstvám, prebiehajú na základe tovarových a peňažných vzťahov. Analogická situácia je napríklad pri výstavbe hospodárskych budov v družstvách štátnymi stavebnými podnikmi. Družstvá zaplatia za vybudovanú hospodársku stavbu určitú čiastku peňažných prostriedkov zo svojho čistého dôchodku. Keby družstevníci vykonali všetky práce sami, družstvo by zaplatilo len náklady na spredmetnenú prácu (tehly, vápno atď.), zatiaľ čo odmeny družstevníkom by neznižovali čistý dôchodok JRD.

Hrubý dôchodok, ako aj čistý dôchodok družstiev je v JRD veľmi ťažko zistiť. Bráni tomu už spomenutý systém evidencie v našich družstvách a hlavne skutoč-

nosť, že určitá časť čistého dôchodku JRD sa dostáva do rúk socialistického štátu prostredníctvom cenovej politiky, ktorá sa dá ťažko vyčíslieť. Preto v ekonomickej literatúre sa stretávame s hrubým a čistým dôchodkom *použitým* v družstvách, ktoré možno pomerne ľahko vyčíslieť. Prechádza k tomu, aj autor na str. 143, kde píše: „Spotreba hrubého dôchodku prebieha v dvoch formách: vo forme naturálneho a vo forme peňažného dôchodku. Naturálny dôchodok je časťou hrubého dôchodku družstva... Druhou časťou hrubého dôchodku družstva je peňažný dôchodok. Vzniká predovšetkým z peňažných príjmov dosiahnutých pri predaji poľnohospodárskych výrobkov, ktoré družstvo nepotrebuje na naturálnu obnovu a na naturálnu akumuláciu základného a obrátového fondu, ďalej na naturálne odmeňovanie družstevníkov a dotovanie sociálneho fondu. Predajom výrobkov vznikajú však iba peňažné príjmy, ktoré nemožno stotožniť s peňažným dôchodkom. Peňažný dôchodok je iba časťou peňažných príjmov družstva. *Vyčíslíme ho, keď od peňažných príjmov odpočítame všetky peňažné materiálové náklady* (podčiarkol J. B.).“ Vo svojej práci autor nerozlišuje druhý dôchodok od použitého hrubého dôchodku v družstvách. Peňažný a naturálny dôchodok sú dve formy, v ktorých sa prejavuje použitý hrubý dôchodok v družstvách. Nie sú to teda samostatné kategórie politickej ekonomie socializmu, ale kategórie podnikového hospodárenia. Veľmi správna je však kritika s. Hutníka v otázkach naturálneho dôchodku a stotožňovania peňažných príjmov a peňažného dôchodku na adresu ss. Neumann J.—Chalupný V. a Svoboda K. (pozri str. 143).

Otázka, či STS prostredníctvom odmien za práce odčerpávajú z družstiev aj výrobok pre spoločnosť, ktorú autor uvádza v poznámke na str. 139, je sporná a vyžaduje ďalšie skúmanie. V piatej kapitole rieši autor zaujímavým spôsobom vzťahy

medzi vlastnou poľnohospodárskou výrobou a svojpomocným zhotovovaním pracovných prostriedkov pre základný výrobný fond JRD. Veľmi správny je aj návrh, ktorý autor dáva, aby sa odmeny družstevníkov zamestnaných zhotovovaním pracovných prostriedkov pre základný výrobný fond JRD svojpomocným spôsobom vyplácali z nedeliteľného fondu JRD, čím by bol prídel tohto o niečo vyšší než dotiaľ. Nemožno, pravda, súhlasiť s tvrdením autora na strane 230, kde píše: „V obraznej reči môžeme povedať, že družstevníci zamestnaní svojpomocnou výrobou pracovných prostriedkov ujedajú z koláča, ktorý sa zrodil z práce družstevníkov vo vlastnej poľnohospodárskej výrobe a ktorý mohli títo celý skonzumovať. *Názor družstevníkov je teda správny a pravdivý (?)*“ ... a na ďalšej stránke (231) veľmi správne tvrdí opak predchádzajúceho: „...Svojpomocná výstavba má takto dva póly. Jedným vsáva inde vyprodukovaný čistý dôchodok (v I. skupine), aby druhým pólom družstvám čistý dôchodok odovzdávala, pravda, v inej naturálnej podobe...“ Teda družstevníci zamestnaní svojpomocným zhotovovaním pracovných prostriedkov pre základný výrobný fond JRD neujedajú z koláča, ktorý sa zrodil vo vlastnej poľnohospodárskej výrobe, pretože túto časť vracajú v inej podobe. Nielen to, vyrábajú určitú časť produktu pre spoločnosť (čistý dôchodok JRD), ako keby boli zamestnaní vo vlastnej poľnohospodárskej výrobe.

Autor v šiestej kapitole veľmi dobre rieši otázku nedeliteľného fondu JRD. Rast nedeliteľného fondu v družstvách treba považovať za hlavného ukazovateľa tempa vnútrodružstevnej akumulácie. V knihe je správne odlišný základný výrobný fond JRD od nedeliteľného fondu JRD, čo sa v doterajšej ekonomickej literatúre často stotožňovalo. Preto, že tieto fondy sa navzájom líšia, je rozdielna aj ich štruktúra. Nedeliteľný fond jednotných roľníckych družstiev na Slovensku v priebehu

rokov 1951—1955 sa rýchle rozvíjal. Za štyri roky sa zvýšil na viac ako osemnásobok. Autor venuje zvláštnu pozornosť peňažným prídelom nedeliteľného fondu a ich usmerňovaniu. Zaujímavý je aj návrh autora na zmenu základu pre vypočítavanie percenta peňažného prídelu do nedeliteľného fondu. Navrhuje, aby sa táto dotácia uskutočňovala z hrubého peňažného dôchodku na rozdiel od doterajšej praxe (vzorové stanovy), kde sa určuje z celkových peňažných príjmov družstiev. Odôvodňuje túto zmenu nevyhnutnosťou stabilizovať vzťah medzi fondom spotreby a fondom akumulácie v družstvách.

V závere svojej knihy autor znovu zdôrazňuje úlohu jednotných roľníckych družstiev v poľnohospodárstve, najmä ich schopnosť rozšírenej reprodukcie. V procese rozšírenej reprodukcie má prvoradý význam rýchly rast základného výrobného fondu JRD. Autor správne poukazuje na vážny nedostatok v hospodárení v našich družstvách, a to, že sa nekalkuluje a nesleduje jeden z hlavných faktorov reprodukcie družstevnej výroby — opotrebovanie pracovných prostriedkov. Pravidelné odpisy zo základného výrobného fondu JRD sú nevyhnutným predpokladom stabilného hospodárenia v družstvách. Nemenej dôležitým činiteľom rozvoja ekonomiky JRD je vnútrodružstevná akumulácia a rýchly rast zdrojov tejto akumulácie vo vnútri JRD. Preto aj rast čistého dôchodku JRD treba považovať za najdôležitejšie kritérium družstevného hospodárenia. Ako ukazujú údaje z hospodárenia JRD, dôchodky družstiev sa neustále zvyšujú.

V knihe je zhromaždený bohatý faktický materiál, ktorý nielen dokumentuje odohrávajúce sa ekonomické procesy v ekonomike JRD, ale tvorí jednotnú celistvosť s textom. Štatistické údaje nepreťažujú knihu a sú veľmi dobre spracované a utrie-

dené. Text dobre komentuje faktografický materiál. Teoretický rozbor ekonomických javov v družstevnej poľnohospodárskej výrobe, ako aj ich výklad vychádza z konkrétnej analýzy faktov. Preto aj po tejto stránke má kniha svoje veľké prednosti. Práca s. Hutníka je cenná už tým, že postavila do stredu teoretického bádania otázku rozšírenej reprodukcie JRD. Rieši niektoré z týchto dôležitých otázok a upozorňuje aj na nedostatky vyskytujúce sa pri výstavbe našich družstiev. Na základe konkrétneho rozboru faktov dáva aj návrhy, ako zlepšiť riadenie družstiev. Tento rozbor vykonaný v družstvách na Slovensku v priebehu rokov 1951—1955 môže slúžiť aj nadriadeným hospodárskym orgánom pri riadení celkového procesu akumulácie v družstvách a aj investičnej výstavby. Môže dobre poslúžiť aj hospodárskym pracovníkom krajov, okresov a aj samých družstiev.

Družstevná poľnohospodárska výroba sa v súčasnej dobe rýchlo rozvíja, a preto je veľmi potrebné, aby sa také ekonomické práce, ako je kniha s. Hutníka, dostali do rúk našich čitateľov. Je žiadúce, aby teoretickí pracovníci sústredili svoju pozornosť na riešenie nových problémov, vyskytujúcich sa v družstevnej poľnohospodárskej výrobe, odhaľovali jej vývinové tendencie a tak napomohli pri procese združstevňovania našej dediny. Práca s. Hutníka k tomu mnoho prispieva a môže slúžiť ako dôležitá pomôcka aj pre vedeckých pracovníkov na tomto ekonomickom úseku. Kniha prináša niektoré nové pohľady pri riešení problémov družstevnej poľnohospodárskej výroby a vnáša určitú metodickú sústavu do problematiky ekonomiky JRD, a preto môže byť dobrou pomôckou pri výuke týchto problémov. Túto knihu môžeme našim čitateľom len odporučiť.

Ján Bača

	strana
Gerhard Brhlovič, K ekonomickému hodnoteniu pôdneho fondu	510
Jozef Dančo, Príspevok k riešeniu vzťahu medzi plánom technicko-organi- začných opatrení a plánom technického rozvoja	133
Štefan Fišera, Po III. celoštátnom sjazde JRD	189
Zdeněk Hába, O niektorých nedostatkoch v ponímaní ekonomických zá- konov	23
Pavol Hoffmann, Sociálno-ekonomická ideológia ľudákov	284
Félix Hutník, Obsah niektorých pojmov ekonomiky roľníckych družstiev	210
Gunther Kohlmey, Októbrová revolúcia — začiatok prechodného obdobia svetovej hospodárskej sústavy	494
Jürgen Kuczynski, K otázke medzikríz	145
Andrej Lantay, Problémy využívania ekonomických zákonov pri riadení národného hospodárstva	473
Zdeno Laučík, Poznámky k diskusii o otázke vlastných nákladov	441
Jozef Mihalík, Bilancia pracovných síl a plánovanie kvalifikovaných ro- botníkov v druhom päťročnom pláne na Slovensku	58
Plánovanie odborníkov v druhom päťročnom pláne na Slovensku	115
Bronislav Minc, Problémy teórie ekonomického rozvoja	316
Jaroslav Němec, Poznámky k diskusii o tovare a peniazoch v socializme	243
Ivan Okáli, Realizačné podmienky štátnych majetkov	420
Viktor Pavlenda, Zákon prednostného rozvoja výroby výrobných pro- striedkov — zákon rozšírenej reprodukcie	41
Ondrej Peter, Čo hamuje dôslednejšie uplatňovať chozrasčot na štátnych majetkoch	225
Boris Procházk, Problémy dopravy vznikajúce pri rozmiesťovaní výroby	402
Oto Roth — Emil Tkadleček, K teórii zbedačovania proletariátu za kapitalizmu	264
M. Sakov, Budovanie socializmu a účasť nás v riadení spoločenskej produkcie	370
Mikuláš Sedlák, Podstata ekonomickej kategórie vlastných nákladov	97
Vladimír Srb — Ján Svetoň, Nové myšlienky v koncepcii budúceho sčítania ľudu	309
Ladislav Santó, Dedičstvo Veľkej októbrovej revolúcie	359
Ján Tomčáni, Niektoré otázky intenzity poľnohospodárskej výroby	388
Jozef Turčan, Poznámky k úprave výkupných noriem	544
Pavol Turčan, K teórii materiálno-výrobnej základne socializmu	3
Jozef Vojtko, Niektoré otázky vzájomného vzťahu určovania cien a me- rania rentability v socialistickom národnom hospodárstve	529

DISKUSIE A OHLASY

Drago Fišer, K otázce zkoumání proporcí v národním hospodářství	164
Jozefa Judtová, Úroveň produktivity práce na ŠM Zvolen	555

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

Vladislav Bauch, Študijná cesta v Rumunsku	456
Míchal Falťan, Zpráva o študijnej ceste do Bulharska	75
H. T., Prehľadenie spolupráce s ekonómami NDR	563
Ján Svetoň, 30. zasadnutie Medzinárodného štatistického ústavu v Štokholme	566
Ján Tomčáni, Porada o socialistickej poľnohospodárskej veľkovýrobe v horských oblastiach	81
Pavol Turčan, Zpráva zo študijnej cesty do Juhoslávie	561
Diskusia o zákone hodnoty a tvorbe cien v SSSR v Ekonomickom ústave Akadémie vied SSSR	333
K šesťdesiatinám súdruha prof. Félixu Olivu	328
Návštevy zahraničných ekonómov v Bratislave	84, 346, 640
Noví kandidáti ekonomických vied	466
Oponentské pokračovanie o práci „Miesto a funkcia štátnych majetkov v ekonomike prechodného obdobia“	329
Reorganizácia Redakčnej rady a Redakčného kruhu Ekonomického časopisu	85

RECENZIE

Ján Bača, Rozvoj základného výrobného fondu JRD	570
Štefan Heretik, Za marxistické hodnotenie historickej úlohy F. Lista	173
Milan Janák, Štúdia o dejinách slovenského priemyslu	468
Učebnica ekonomiky priemyslu	352
Jozef Marko, Prehľad teórie produktivity práce	89
Koloman Slivka, O vzniku a upevňovaní robotnícko-roľníckeho zväzku	183
Oto Sobek, O metóde a technike krátkodobého úverovania	348

INHALTSÜBERSICHT

Andrej Lantay, Probleme der Ausnützung ökonomischer Gesetze bei der Lenkung der Volkswirtschaft	475
Gunther Kohlmey, Die Oktoberrevolution — Beginn der Übergangsperiode des Weltwirtschaftssystems	494
Gerhard Brhlovič, Zur ökonomischen Bewertung des Bodenfonds	510
Jozef Vojtko, Einige Fragen der Wechselbeziehungen zwischen der Preisbestimmung und der Rentabilitätsmessung in der socialistischen Wirtschaft	529
Jozef Turčan, Bemerkungen zur Regelung der Aufkaufsnormen	544
BESPRECHUNGEN	
Jozefa Judtová, Das Niveau der Arbeitsproduktivität auf dem Staatsgute in Zvolen	555
AUS DEM WISSENSCHAFTLICHEN LEBEN	
Pavol Turčan, Bericht über eine Studienreise in Jugoslawien	561
Štefan Heretik, Ein neuer Schritt zur Vertiefung der Arbeitsbeziehungen mit den Ökonomen der DDR	563
Ján Svetoň, Dreissigste Sitzung des Internationalen statistischen Instituts in Stockholm	566
REZENSIONEN	
Ján Bača, Die Entwicklung des Grunderzeugungsfonds der Landwirtschaftlichen Genossenschaften	570

Autori článkov tohto čísla

- Dr. Andrej Lantay, vedecký pracovník Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied.
 Dr. Gunther Kohlmey, riaditeľ Ekonomického ústavu Nemeckej akadémie vied, profesor Humboldtovej univerzity v Berlíne.
 Gerhard Brhlovič, odborný asistent Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied.
 Jozef Vojtko, odborný pracovník Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied.
 Jozef Turčan, pracovník Povereníctva poľnohospodárstva a lesného hospodárstva.
 Inž. Jozefa Judtová, plánovačka na ŠM, Zvolen.
 Ján Bača, vedecký aspirant Vysokej školy ekonomickej, Praha.

EKONOMICKÝ ČASOPIS
 Slovenskej akadémie vied
 Ročník V, 1957, číslo 6

Vychádza šesť ráz do roka
 Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
 Hlavný redaktor Pavol Turčan
 Výkonný redaktor Vlastislav Bauch

Vyšla Pravda, vydavateľstvo ŮV KSS, závod Žilina
 Výmer PIO čís. 7293/30-III/2 — X—10076

Cena jednotlivého čísla Kčs 5,—, celoročné predplatné Kčs 30,—
 Preplácanie časopisu možno zastaviť len koncom kal. roku

Novinové výplatné povolené Pošt. úr. Bratislava 2 — čís. 231 — prepr. 1955

NOVÉ KNIHY SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

KAPITOLY Z DEJÍN SLOVENSKEJ FILOZOFIE

Táto prvá obširnejšia práca o dejinách slovenskej filozofie podáva stručný prehľad o myšlienkovom vývine, najmä o jeho pokrokovej línii a informuje odbornú aj širšiu verejnosť o najvýznamnejších osobnostiach a prúdoch, ktoré sa zaslúžili o teoretický rozvoj, ako aj o pokrokovú spoločenskú orientáciu slovenského filozofického myslenia.

Z obsahu: Úvod. — S. Felber, Filozofické myslenie prešovskej školy. — T. Münz, Niektoré črty slovenského osvietenského myslenia. — E. Várossová, Svetonáhľad a obrodenecká ideológia Jána Kollára. — E. Várossová, Svetonázor Ludovíta Štúra a jeho vplyv na ideologické formovanie slovenského národa. — M. Pišút, Filozofia Janka Kráľa a jeho prívržencov. — J. Kocka, Myslenie v matičných rokoch. — J. Bodnár, Hlasizmus a ideový zápas na Slovensku v posledných desaťročiach minulého a začiatkom nášho storočia. — I. Ferenz, Edmund Borek a slovenské robotnícke hnutie. — J. Kocka, Buržoázna filozofia na Slovensku v rokoch 1918—1938. — J. Martinka, Marxistická ideológia a filozofia na Slovensku za prvej ČSR. — A. Síracky, Klérofašistická ideológia ľudáctva. — I. Hrušovský, Dvadsať rokov rozvoja slovenskej filozofie.

SAV, Bratislava 1957, strán 248, viaz. Kčs 34,50.

Fr. Poláček

SKUTKOVÁ PODSTATA TRESTNÉHO ČINU

Autor tu na marxistickom podklade vysvetľuje pojem skutkovej podstaty trestného činu, prináša nové poznatky, ktoré sú dôležité a zaujímavé nielen pre kriminalistov-teoretikov, ale aj pre praktických právnikov a vedeckých pracovníkov ostatných vedných odborov práva. Okrem vývoja otázky skutkovej podstaty trestného činu hovorí autor o objekte a subjekte trestného činu, o objektívnej a subjektívnej stránke skutkovej podstaty trestného činu a o znaku skutkovej podstaty trestného činu.

Monografia je dielom, ktoré značne vybočuje z doteraz obvyklého spôsobu pristupovania k spracovaniu otázok trestného práva. Je pôvodné aj svojim námetom; otázke skutkovej podstaty trestného činu nebola v našej literatúre dosiaľ venovaná žiadna ucelená práca.

SAV, Bratislava 1957, strán 290, cena viaz. Kčs 30,50.